

Helende vandring?

En kvalitativ studie av hvordan pilegrimsvandring kan gi et særegent bidrag til diakonien,
drøftet i lys av kristen holistisk spiritualitet.

Mari Kolbjørnsrud

Masteravhandling i diakoni (AVH 501, 30 stp)

Det teologiske Menighetsfakultet, Vår 2012

Veileder: Professor Gunnar Heiene

*Herre, du viser oss Himmelens vei,
viser oss veien til livet.
Målet er Himmelen, jorden vår vei.
Selv går du her ved vår side.
Vis du oss veien, du Himmelens Herre,
gi du oss vilje å gå den.*

Fra Norsk Salmebok nr.728: "Herre, du vandrer forsoningens vei".
Tekst: Tore Littmarck 1972,oversatt av Bodvar Schjelderup.

FORORD

Å jobbe med denne avhandlingen har vært en slags pilegrimsvandring i seg selv. En vandring mot et mål, med ett skritt om gangen og en dag om gangen. Vandringen har like mye handlet om å være underveis, i oppdagelser og ny innsikt, fine møter og rasteplasser. Det har vært en utrolig spennende og givende vandring. Terrenget har variert og mot slutten har det vært en slitsom klatretur opp mot noe som ser ut som en høy fjelltopp. Takk til alle medvandrere underveis på denne masterveien. Noen av dere vil jeg takke spesielt:

Gunnar Heiene, for din veiledning med konstruktive innspill, stor velvillighet og hyggelige samtaler.

Reidun Kyllingstad, Virve Tynnmek, Lisbeth Håheim og Eilev Erikstein for at dere stilte opp som informanter, og Rune Hvidsten, for ditt bidrag. Takk for fine samtaler og mye godt materiale.

Pilegrimssenteret i Oslo, ved Roger Jensen, for stipend i forbindelse med denne avhandlingen.

Venner og familie, som er der og gir livet innhold. Takk for gode pauser, heiarop og tro på meg i innspurten.

Mari og Torunn, for en veldig fin mastertid sammen. Takk for mange gode møtepunkter, både med kaffekopper og treningspuls, bønn og bål, arbeidsfellesskap på MF, Kornsjø og Kvilerøe. Takk for heiing fra toppen – snart skal vi nyte utsikten sammen!

Tore prest, for medvandring og jordbærglede.

Marte, Maria, Ingunn og Åse Linn, for deres konstruktive innspill på avhandlingen i slutfasen.

Ulla, som utfordret meg til å være med og utforme og lede pilegrimsvandringen fra Tomasgården til Oslo. Takk for godt og morsomt samarbeid!

Harald Olsen, for inspirerende samtaler og keltisk retreat på Utstein pilegrimsgård høsten 2011. Og takk for stor hjelp med teorilitteratur.

Marie, for en fantastisk "pilegrimstur" på Nordkalotten våren 2010. Den turen har gitt mye inspirasjon til denne avhandlingen, og har "vært med" på hele mastervandringen.

Grefsenkollen 12.august 2012,

Mari Kolbjørnsrud

INNHold

FORORD	3
1 INNLEDNING	6
1.1 Bakgrunn og motivasjon	6
1.2 Pilegrimsvandring som tema	7
1.2.1 Pilegrimstankens renessanse	7
1.2.2 Hva er pilegrimsvandring?	8
1.2.3 Pilegrimsvandring og diakoni	11
1.2.4 Problemstillinger	12
1.3 Valg av metode	13
1.4 Materiale og teori	15
1.5 Disposisjon og oppbygning	16
2 PRESENTASJON AV MATERIALE	17
2.1 Presentasjon av intervjuene	17
2.1.1 Presentasjon av informanter	17
2.1.2 Metodiske refleksjoner til intervjuene	19
2.2 Presentasjon av supplerende materiale	25
2.2.1 Presentasjon av feltarbeid	25
2.2.2 Metodiske refleksjoner til feltarbeidet	25
2.2.3 Presentasjon av dokument	26
2.2.4 Metodiske refleksjoner til dokumentanalyse	27
2.3.1 Pilegrimsvandring som begrep – ulike innfallsvinkler	27
2.3.2 Spiritualitet som grunnlag for diakonalt arbeid med pilegrimsvandring	30
2.3.3 Begrunnelser for pilegrimsvandring som et diakonalt tiltak	35
2.3.4 Utfordringer ved pilegrimsvandring som diakonalt tiltak	52
2.3.5 Videre utvikling av pilegrimstanken innen diakonien	55
2.4 Oppsummering	57
3 PILEGRIMSVANDRING OG HOLISTISK SPIRITUALITET	63
3.1 Åndelig lengsel og kristen spiritualitet i vår tid	63
3.2 Holistisk spiritualitet	65
3.2.1 Hva er holistisk spiritualitet?	65
3.2.2 Ørkenfedrenes spiritualitet	66
3.2.3 Keltisk spiritualitet	67

3.2.4 Moderne økoteologisk spiritualitet	69
3.2.5 Pilegrimsspiritualitet.....	73
3.3 Pilegrimsvandring sett i lys av holistisk spiritualitet	77
3.4 Oppsummering	80
4 PILEGRIMSVANDRING OG DIAKONI	81
4.1 Hva er diakoni?	81
4.1.1 Grunnleggende aspekter ved diakonibegrepet.....	81
4.1.2 Hva er økodiakoni?	83
4.1.3 Diakoni i kontekst- dokument fra Det lutherske verdensforbund	84
4.1.4 Plan for diakoni i Den norske kirke.....	86
4.2 Pilegrimsvandringens bidrag til diakonien.....	87
4.2.1 Pilegrimsvandring som en veiviser i relasjonen til Gud	88
4.2.2 Pilegrimsvandring som veiviser i relasjonen til seg selv	90
4.2.3 Pilegrimsvandring som veiviser i relasjonen til hverandre	92
4.2.4 Pilegrimsvandring som veiviser i relasjonen til skaperverket	93
4.2.5 Videre utvikling og samarbeid.....	95
4.3 Oppsummering	97
5 SAMMENFATNING OG UTBLIKK.....	99
5.1 Oppsummering	99
5.2 Utblikk	101
LITTERATUR	103
VEDLEGG: INTERVJUGUIDE	109

1 INNLEDNING

1.1 Bakgrunn og motivasjon

Utgangspunktet for arbeidet med denne oppgaven er at jeg er veldig glad i friluftslivet. De stille rusleturene aleine i skogen, de lange skiturene til fjells, fellesskapet og middagene rundt bålet. Å være i bevegelse, å nyte hvilen i de gode pausene, å glede meg over flotte naturopplevelser. Naturen er et sted hvor jeg kan være med hele meg, slik som livet er. For meg har naturen blitt et sted der jeg opplever å være nær Gud. I møte med det jordnære, bokstavlig talt. Å være i naturen er for meg bønn. I tillegg til at naturen er et sted for den hvilende bønnen, opplever jeg at naturen har et språk som taler. Årstider, døgnrytme, lys, mørke, vekst, blomstring. Det estetisk vakre kan gi lindring og håp. Naturen taler et språk som skaper gjenkjennelse og som gir næring til tro og liv hos meg.

Pilegrimsvandring er noe jeg lenge har vært interessert i, først og fremst fordi denne tradisjonen knytter sammen natur, kultur og kristen spiritualitet. Her er fokus på både Gud, naturen og mennesket, både kropp, sjel og ånd. Det er helhetstanken ved pilegrimsvandringen jeg liker spesielt godt. Pilegrimstanken handler for meg om både en ytre og en indre vandring, som gir rom for eller beskriver troens og livets prosesser. Av konkrete pilegrimsvandringer har jeg tidligere gått små biter av ulike leder i Norge, Sverige og Sveits. Våren 2010 var jeg på en 2 måneder lang skitur på Nordkalotten, og denne turen vil jeg på mange måter beskrive som en pilegrimsvandring, selv om vi ikke gikk langs noen merket rute. Høsten 2011 hadde jeg fire ukers diakonipraksis på Utstein pilegrimsgård i Rogaland. Her fikk jeg bli bedre kjent med retreatarbeid og pilegrimsarbeid basert på keltisk tradisjon, blant annet gjennom deltakelse på en keltisk retreat, tidebønner i keltisk tradisjon og, ikke minst, vandringer i det vakre landskapet på Utstein. Her fant jeg noe som gikk "rett hjem" hos meg. I den keltiske tradisjonen fant jeg en teologi som knytter sammen Gud, natur og menneske; kropp, sjel og ånd; det hellige og det jordnære. Livet som helhet. Mye av det samme har jeg også funnet i Korsveibevegelsen, som jeg har kjent i noen år, og retreatbevegelsen, som jeg kjenner godt gjennom å være deltaker og frivillig på ulike retreatsteder i Norge. Jeg må også si at jeg ser likheter mellom det keltiske og det samiske, som jeg kjenner godt til. I løpet av et år på folkehøyskole i Finnmark og i møter med det samiske i Norge og Sverige i ettertid, har jeg blitt litt kjent med samisk liv, natursyn og kultur og har stor interesse for dette. Gjennom arbeidet med denne masteroppgaven har jeg fått kjennskap til Tore Johnson og samisk tenkning i møte med kristen tro.

I denne oppgaven ønsker jeg å knytte sammen fagkunnskapen fra min tidligere utdanning og arbeid. Gjennom min fysioterapeututdanning har jeg kompetanse innen kropp og bevegelse, både

forebyggende og rehabiliterende. Friluftsliv er, i tillegg til å være en stor interesse og glede, også et fagfelt jeg har utdannelse i og arbeidserfaring fra. Jeg har gått et år på Øytun folkehøyskole i Alta, med friluftsliv som linjefag, og jeg har en bachelorutdannelse i friluftsliv og kroppsøving fra Volda. Siden 2007 har jeg jobbet i Den norske turistforening, og gjennom denne utdannelsen og arbeidserfaringen har jeg fått en del perspektiver på mennesket og naturen. I diakoniutdannelsen har trosperspektivet kommet inn i bildet, også faglig sett, og slik jeg ser det er arbeidet med pilgrimsvandring noe som knytter sammen både fysioterapi, friluftsliv og diakoni.

1.2 Pilgrimsvandring som tema

1.2.1 Pilgrimstankens renessanse

Pilgrimstanken har nå våknet til liv i Europa, etter å ha ligget mer eller mindre i dvale siden middelalderen.¹ I løpet av de siste tiårene har det blitt en fornyet interesse for pilgrimsvandring. Både katolikker, protestanter og mennesker som ikke identifiserer seg med noen konfesjon, vandrer langs gamle og nye pilgrimsruter, mot gamle og nye pilegrimsmål. Mot katedraler, relikvier eller hellige steder. Folk er på vandring. Enkeltvis eller i organiserte grupper. Veien til Santiago de Compostella i Spania er den mest kjente pilgrimsveien i Europa, og her vandrer flere millioner pilegrimer hvert år. Den nye pilgrimsinteressen har også nådd våre nordlige områder og i Skandinavia er engasjementet for å utvikle pilgrimstanken -og praksisen sterkere enn i noe annet sted i Europa. Dette beskrives som en grasrotbevegelse, som har vokst fram nedenfra.

I Norge er pilgrimsleden mellom Oslo og Nidaros mest kjent og i 1997 ble denne gamle leden gjenopprettet som merket pilgrimsled. Også andre gjengrodde pilgrimsleder er tråkket opp på nytt, blant annet pilgrimsledene til Røldal, i Valdres, i Østfold og Vestfold. Det arrangeres stadig flere felles pilgrimsvandring av blant annet kirker, retreatsteder og folkehøyskoler, hvor turlederne kan være diakoner eller pilgrimsprester i Den norske kirke. Også kultur- og næringsliv og ideelle organisasjoner samarbeider med kirkene om å utvikle pilgrimstanken. Vi ser generelt en økende oppmerksomhet og en økende satsing på pilgrimstanken i Norge. Både kongelige, statsminister og andre ministere har deltatt på pilgrimsvandring, i tillegg til biskoper i Den norske kirke. I 2008 kom utredningen "På livets vei. Pilgrimsmotivet – et nasjonalt utviklingsprosjekt",

¹ Bradley 2010:73

skrevet for kirke- og kulturdepartementet.² Per Kvista Uddu, som har gjort arbeidet i denne utredningen, kommer her med en sterk anmodning om videre satsing på dette feltet. I forlengelsen av utredningen er det opprettet pilegrimssenter flere steder; et nasjonalt senter i Trondheim og fem regionale senter. Det er også ansatt flere pilegrimsprester i Den norske kirke de siste årene.

1.2.2 Hva er pilegrimsvandring?

En pilegrimsvandring er, tradisjonelt sett, en reise til hellige steder og er et sentralt element i alle de største religionene i verden.³ I Bibelen kan vi lese om vandringer både i GT og i NT. Israelsfolket vandret fra Egypt til Det lovede land, Jesus vandret, både alene og sammen med disiplene, og til slutt opp til Jerusalem og korset. Etter Jesu oppstandelse leser vi om Emmausvandrerne, og vandringen mot det nye Jerusalem er også et sentralt motiv i Bibelen. På 300-tallet oppsto en pilegrimsferdsel ut i ørkenen for søke åndelig veiledning og råd hos ørkenfedrene –og mødrene. På 400-tallet blomstret pilegrimsvandringene opp for fullt, da pilegrimer vandret til blant annet Det hellige land og til Roma, for å gjøre bot for ugjerninger og for å søke helbredelse. I den keltiske tradisjonen var pilegrimsvandring en viktig del av spiritualiteten, først blant munk og prester, og seinere blant den allmenne befolkningen. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 3.2.3, om keltisk spiritualitet. Pilegrimsleden til Santiago de Compostella ble etter hvert den mest kjente og mest brukte i Europa og i Norge var det Olav den helliges grav i Nidarosdomen som var det vanligste pilegrimsmålet da pilegrimstradisjonen kom hit kort tid etter år 1030 e.Kr. Under reformasjonen ble det imidlertid en stor nedgang i pilegrimsvandringene, fordi botsaspektet og helbredelsesaspektet i forbindelse med helgenrelikvier ikke hadde samme betydning i protestantisk tro. I moderne tid har imidlertid en ny pilegrimsoppblomstring funnet sted.

Det latinske ordet for pilegrim er *peregrinus*, som betyr ”en fremmed”, i betydning ”å være en fremmed i verden”.⁴ En kristen forståelse av dette er at vi har gått oss vill i tilværelsen og er hjemløse. På grunn av syndefallet har mennesket blitt en fremmed, overfor Gud, overfor hverandre, oss selv og naturen, og vi lengter etter å finne tilbake til det opprinnelige, som er å komme ”hjem”. Nome uttrykker dette slik:⁵

Menneskets grådighet og ondskap har medført at helheten og sammenhengen i tilværelsen er ødelagt. Helheten av Gud og menneske, Gud og skaperverk, mennesket og skaperverket og fellesskap mellom

² Uddu 2008

³ Lindström 2007:12-20, jf Sheldrake 2005:492; Bradley 2010:21; Olsen 2010:45-48

⁴ Nome 1999:120-122; 131, jf Lindström 2007:82-84; Edman 1997:48; Berg-Eriksen 1997:13-19

⁵ Nome 1999:121

mennesker er brutt. Derfor er mennesket på leting etter den helhet og sammenheng det har mistet og blitt fremmed i forhold til.

Den kristne pilegrimstanken innebærer at det søkende mennesket er på vandring for å søke helhet, identitet og sammenheng, som dypest sett handler om en vandring ”hjem” til Gud, som også handler om en vandring ”hjem” til det innerste i seg selv.

En pilegrimsreise kan være alene eller sammen med en gruppe, og man bryter opp fra den kjente og trygge tilværelsen og ut på vandring, mot et mål. Reisen har en form for indre aspekt, i tillegg til den fysiske reisen, og dette indre aspektet kan være forskjellig.⁶ Harald Olsen peker på ulike motivasjonsfaktorer som gjør at folk går på pilegrimsvandring og han henviser til omfattende forskning omkring dette.⁷ Motivene til den moderne pilegrim har endret seg siden middelalderen, da helbredelse og bot var dominerende. Nå handler motivene i større grad om ulike former for personlig utvikling, søken etter ny erkjennelse og selvinnsikt, forandring og forbedring av eget liv. For mange er den åndelige dimensjonen ved en pilegrimsvandring viktig; en åndelig lengsel og en søken etter en tydeligere dybdedimensjon i livet med mer autentisitet, retning og mening. Men ikke alle har et bevisst forhold til åndelige lengsler når de begir seg ut på en pilegrimsvandring. For noen kan det være eventyrlyst, en pause fra et rutinemessig hverdagsliv og et ønske om å oppleve noe nytt som kan være drivkraften. Fellesskapsaspektet ved en pilegrimsvandring kan være en viktig motivasjonsfaktor; det å gå sammen og dele erfaringer, på godt og vondt. Å være pilegrim innebærer å være en del av et inkluderende fellesskap hvor alle er likeverdige og hvor det er rom for å være underveis både på livsveien og på trosveien. Jørgen Johansen gir en god beskrivelse av hva en pilegrimsvandring kan innbære, når det gjelder både oppbrudd fra det vante, opplevelse av fellesskap og tilegnelse av nye innsikter. Han sier:⁸

På pilegrimsveiene kan noen dører lukkes opp til et større rom. Oppbruddet fra hverdagen og de innarbeidede normer er viktig. Med rytmen av de mange dagers vandring i kroppen og med følelsen av den nære kontakten med både jord og himmelrom åpnes det kanskje opp for nye innsikter og andre lag i bevisstheten. En viten om å tre inn i en tradisjon og følge i fotsporene etter forgjengere fra mer en tusen år kan vokse til en fellesskapsopplevelse av nesten metafysisk karakter.

Helbredelses- og botsmotivet er fortsatt til stede hos den moderne pilegrim, men nå i en mer utvidet og overført betydning enn i middelalderen. Ønsket om helbredelse har nå en mer forebyggende karakter, i tillegg til helbredelse i en dypere forstand; lengselen etter helhet i relasjoner og i

⁶ Lindström 2007:9; 82-84, jf Bradley 2010:11; 20; Johansen 2005:12; Nome 1999:115-116; Berg-Eriksen 1997:15;19; Knox-Seith 2008:26-37

⁷ Olsen 2010:48-50. Her henviser han også til Lindström 2005, Turner og Turner 1994, Knox-Seith 2007, Gilhus og Kraft 2007, Davies 1988 og Nolan og Nolan 1989

⁸ Johansen 2005:18

tilværelsen. Samfunnets forbrukskultur og egoistiske holdninger kan vekke reaksjoner og et ønske om å vende seg bort fra dette, og dermed gi et botsaspekt ved en pilegrimsvandring. Man ønsker på en vandring å oppleve en enklere livsstil med mindre komfort, som igjen kan gi næring til endret livsstil i hverdagen. Nærheten til naturen er også et viktig motiv for at folk går på pilegrimsvandring. Vandringen i naturen kan gi en dypere relasjon til naturen, som igjen kan medføre en dybdedimensjon i et engasjement for skaperverket.

Er det så veien eller målet som er det viktigste for dagens pilegrimer? I dagens pilegrimsrenessanse ser det ut til at vandringen i seg selv fått en økt betydning.⁹ Derfor er det ikke uvanlig at man kun går enkeltetapper på de lange valfartsrutene uten nødvendigvis å komme fram til det egentlige målet for ruta. Mens målet var viktigst for pilegrimene i middelalderen, er det ofte veien i seg selv som er målet for den postmoderne pilegrimen. Likevel er målet viktig for de fleste pilegrimer i dag¹⁰, men i motsetning til middelalderens pilegrimer er ikke helbredende relikvier, krusifikser og andre hellige gjenstander så viktige. Dagens pilegrimer har en mer åpen forståelse av helligsteder, hvor fortid, tradisjon og sammenheng er en del av dette. Valfartsmålet oppleves som et hellig sted og en konkret manifestasjon av et hellig nærvær.

Motivene for dagens pilegrimsvandring er altså ulike, men en form for indre vandring er alltid til stede. I løpet av en vandring i skogen eller på fjellet kan man oppdage at landskapet og vandringen kan speile menneskets vandring i det indre landskap. Pilegrimsprest Arne Bakken omtaler det å være pilegrim på denne måten:¹¹

Å være pilegrim blir (...) forstått som en måte å forholde seg til selve livet på: Stadig er man i bevegelse, og man er villig til oppbrudd fra fastlåste syn på seg selv og andre, oppbrudd fra levemåter som ikke tar hensyn til at jorden er et felles hjem for alt levende. Pilegrimen erkjenner at det er en vei å gå for å forandre seg, men vender deretter hjem med utvidet tro- og livsforståelse og villighet til forandring (..)

Dette åpner opp for en pilegrimsforståelse som en måte å forholde seg til livet på uten at man fysisk sett er på vandring; man kan være pilegrim i sin livsholdning, der man våger å bryte opp fra gamle livsmønstre og begi seg ut i ukjent terreng, selv om det kan være utfordrende og risikofylt. På lignende måte kan en pilegrimsvandring være et bilde på en trosvandring. Det kan være et bilde på kallet om å følge Kristus. Torborg Aalen Leenderts skriver i sin bok om trosutvikling et eget kapittel om "Pilegrimen".¹² Her skriver hun om den indre pilegrimsreisen som reisen tilbake til barndomshjemmet, om det å komme hjem - til seg selv, til Gud, til medmennesker og til kirken.

⁹ Olsen 2009

¹⁰ Nolan og Nolan 1989:336 og Eliade 1976:13, gjengitt i Olsen 2010:49

¹¹ Bakken 1997:24

¹² Aalen Leenderts 2007:330-336

Avslutningsvis i boka skriver hun om det å komme hjem til vårt egentlige hjemsted, himmelen, som det endelige målet. Slik sett er pilegrimsvandring et bilde på livsvandringen fra krybbe til grav, og i dette perspektivet er alle mennesker pilegrimer på livsvandring, med oppbrudd, veivalg, rasteplasser, møter med mennesker, og døden som veiens ende. Vi er underveis, på "vandring" gjennom livet.

Det er skrevet mye om pilegrimsvandring de siste årene, og dette omfatter både reiseskildringer, kulturhistorie og tekster til oppbyggelse og inspirasjon. Av forskning på området er det også gjort et stort arbeid, og jeg vil trekke fram forskningsbidraget til Victor og Edith Turner; *Image and Pilgrimage in Christian Culture*.¹³ De peker på oppbruddet og veien til en nytt fellesskap som sentralt ved en pilegrimsvandring. Av forskning gjort i Norge vil jeg særlig trekke fram Leif Gunnar Engedal som har gjort en empirisk undersøkelse av pilegrimserfaringer til fengselsinnsatte.¹⁴ Psykolog Einar Lunga har skrevet om pilegrimsvandringens terapeutiske virkning, og det er skrevet flere masteroppgaver om pilegrimsvandring.¹⁵ Pilegrimsvandring i et diakonalt perspektiv er det, så vidt jeg kan se, ikke skrevet mye om og dette ønsker jeg nå å se på. Min innfallsvinkel er ut ifra et luthersk ståsted.

1.2.3 Pilegrimsvandring og diakoni

Plan for diakoni i Den norske kirke fra 2008 definerer diakoni på denne måten: "Diakoni er kirkens omsorgstjeneste. Den er evangeliet i handling og uttrykkes gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet."¹⁶ Denne diakoniplanen tegner her en ny og utvidet diakoniforståelse i forhold til diakoniplanen fra 1988, hvor også vern om skaperverket er tatt med. Dette ser jeg på som et uttrykk for en mer helhetlig diakoniforståelse, noe som også kommer til uttrykk i diakoniplanens visjon: "Guds kjærlighet til alle mennesker og alt det skapte, virkeliggjort gjennom liv og tjeneste".¹⁷ Videre sier plan for diakoni at "kirken trenger å styrke forståelsen av mennesket som avhengig av alle dets relasjoner - til Gud, til medmennesket, til seg selv og til resten av skaperverket".¹⁸ Jeg mener at denne helhetstenkningen innen diakonien er helt sentral. Det er viktig at diakonien arbeider for å holde sammen disse fire arbeidsområdene, også arbeidet for vern om skaperverket. Min erfaring er at diakonien veldig ofte beveger seg i arbeid som

¹³ Turner og Turner 1978/1994

¹⁴ Engedal 2011

¹⁵ Røynås Grundetjern 2010, Smørås 2010 og Stavseth Viland 2001 er eksempler på masteroppgaver om pilegrimsvandring i moderne tid.

¹⁶ Kirkerådet 2008:7

¹⁷ Ibid:6

¹⁸ Ibid:10

handler utelukkende om mennesket, mens vern om skaperverket ofte faller ut. Flere diakoner og andre kirkelige ansatte jeg har snakket med uttrykker at dette punktet er vanskelig å følge opp og at de opplever at de ikke har kompetanse nok på dette området. Jeg tenker da at vi trenger økt kompetanse og konkrete tiltak som gjør at arbeidsområdene i diakoniplanen kan ivaretas på en god måte. Utfordringen er hvordan dette kan gjøres.

Finn Wagle, biskop emeritus i Den norske kirke, er svært engasjert i pilegrimstanken og kirkens grønne arbeid og han har sagt på et foredrag ved en pilegrimskonferanse at "å gå pilegrim tydeliggjør alle de grunnleggende relasjonene i livet. Relasjonen til Gud, til hverandre, til skaperverket og til oss selv".¹⁹ Mitt spørsmål er om pilegrimsvandring er en praksis som kan ivareta helhetstanken i diakonien, helhetsperspektivet som inkluderer Gud, menneske og skaperverket forøvrig, og forståelsen av mennesket som en helhet med kropp, sjel og ånd. Er pilegrimsvandring en vei å gå? Flere diakoner i Norge har arbeidet med pilegrimsvandring, blant annet på retreatsteder, i menighetssammenheng og i samarbeid med ulike institusjoner. Disse har en kompetanse innen feltet som jeg ønsker å oppsøke. Kanskje det finnes noe her som kan gi et bidrag til diakonien. Pilegrimsvandring er også nevnt i diakoniplanen, her som et eksempel på stillhetsarbeid som et diakonalt tiltak. Jeg er interessert i å se på diakonale aspekter ved pilegrimsfenomenet i seg selv, samt pilegrimsvandring som diakonale tiltak.

1.2.4 Problemstillinger

Hovedproblemstillingen jeg skal arbeide med er:

Hvordan kan pilegrimsvandring gi et særegent bidrag til diakonien?

For å arbeide meg fram til svar på dette, søker jeg svar på disse underproblemstillinger:

Hva er pilegrimsvandring?

I hvilken forstand tenker diakoner at pilegrimsvandring kan være et diakonalt tiltak og hva er i så fall begrunnelsene for dette?

Hvordan kan pilegrimsvandring sees i lys av kristen holistisk spiritualitet?

Kan pilegrimsvandring være en diakonal praksis som ivaretar en helhetlig diakoniforståelse og som følger opp arbeidsområdene i diakoniplanen?

¹⁹ Wagle 2008

1.3 Valg av metode

Dette er en masteroppgave i diakoni og den faglige konteksten for diakonifaget er det praktisk teologiske fagfeltet. Diakonifaget består av en tverrfaglig helhet med utgangspunkt i teologien, men som også inkluderer samfunns- og sosialfag, helsefag og pedagogikk. Dette gjelder også denne oppgaven. For å nærme meg temaet "pilegrimsvandring, spiritualitet og diakoni" velger jeg å ha en hermeneutisk innfallsvinkel.²⁰ Arbeidet i denne oppgaven er ikke å finne logisk gyldige svar, men å lete etter forståelsen av folks individuelle tanker og erfaringer. Hermeneutikk presenteres ofte som en motsats til positivismen. Mens positivistene er opptatt av å forklare fenomener, ønsker hermeneutikken å forstå fenomener. I hermeneutikken finnes ingen egentlig sannhet, men fenomener som kan forstås på flere måter. Forforståelse og den hermeneutiske sirkel²¹ er her sentrale begreper, som innebærer at forforståelse og erfaring blir utfordret og påvirket av ny erfaring og det blir et spill mellom helhetsperspektivet og delperspektivet i et evig kretsløp. Hermeneutikk innebærer på denne måten spenningsfeltet mellom praksis og teori, som gjensidig reflekterer hverandre. I denne oppgaven ønsker jeg å skaffe et empirisk materiale som jeg vil tolke i lys av et teoriperspektiv, for så å se på om dette kan gi et bidrag tilbake til praksis. Jeg vil altså ikke bare beskrive og fortolke, men også se på om mine funn kan gi noe tilbake til praksisfeltet og bidra til en fornyet praksis. Her vil jeg altså arbeide på en måte som Don Browning kaller "praksis-teori-praksis".²² Kjell Nordstokke omtaler noe av det samme, men bruker andre begreper; "se-bedømme-handle".²³

Når det gjelder konkrete metoder for å belyse problemstillingene mine, har jeg valgt kvalitative metoder. Ordet "kvalitativ" viser til kvalitetene, altså egenskapene eller karaktertrekkene ved fenomener. Kvalitative metoder handler om å "få tak i "the actor's point of view": Aktørens egen virkelighetsoppfatning, deres motiver, deres tenkemåte – i all sin nyanserikdom".²⁴ Det kvalitative forskningsintervjuet er den mest sentrale metoden jeg bruker. Jeg har intervjuet fire diakoner som har erfaring med arbeid med pilegrimsvandring og diakoni. Disse ser jeg på som personer med relevant erfaring og kompetanse med tanke på hva jeg ønsker å se på i oppgaven. Intervjuene kan betegnes som semistrukturerte intervjuer²⁵, som innebærer at jeg hadde en overordnet intervjuguide som utgangspunkt, men at samtalen likevel var relativt fri og kunne ta ulike vendinger ut i fra hvem som ble intervjuet. Kvaless definisjon av det "halvstrukturerte livsverden-intervjuet" er:

²⁰ Johannessen et al 2010:364-366

²¹ Ibid:364-366

²² Browning 1996:1-12

²³ Nordstokke 2000, gjengitt i Nissen 2008:11-13

²⁴ Repstad 2007:19

²⁵ Johannessen et al 2010:137

”...et intervju som har som mål å innhente beskrivelser av den intervjuedes livsverden, med henblikk på fortolkning av de beskrevne fenomenene”.²⁶ En styrke ved det kvalitative intervjuet er muligheten for fylldige svar og for å fange opp nyanser i informantenes oppfatninger.²⁷ Forskeren har mulighet til å forfølge utsagn slik at de kan bli stadig dypere begrunnet og nyansert. Utfordringer ved en slik metode er at den stiller store krav til intervjueren, fordi man må kunne klare å forfølge utsagn og å styre samtalen i en retning som er hensiktsmessig, uten å manipulere. Det er også viktig at intervjueren har faglig god oversikt, slik at man kan fange opp hva som er interessant og relevant informasjon. En annen utfordring ved kvalitativt intervju som metode er at transkriberingen og analyse av transkribert materiale er tidkrevende. I tillegg er en vanlig kritikk mot det kvalitative forskningsintervjuer at man får ufullstendig informasjon ved bare å registrere folks subjektive mening om et tema.²⁸ Til dette vil jeg si at jeg i denne oppgaven ikke har en hensikt å gjøre en fullstendig analyse av diakoners erfaringer og tanker om pilegrimsvandring, men jeg mener at de fire utvalgte diakonenes tanker, begrunnelser og refleksjoner kan gi materiale for en fullverdig analyse av temaet. Derfor synes jeg at kvalitativt intervju er en god metode for å få tak i materialet jeg ønsker.

I tillegg bruker jeg dokumentanalyse og egne erfaringer fra felten, som supplerende og utdypende metoder. Jeg bruker en rapport skrevet om temaet pilegrimsvandring i et diakonalt perspektiv, og denne teksten brukes som supplerende materiale. Dokumentanalyse innebærer nettopp dette, at tekster brukes som materiale.²⁹ I løpet av skriveperioden har jeg vært med på å utarbeide og lede en pilegrimsvandring i regi av retreatstedet Tomasgården, som gikk over ti dager fra Tomasgården ved Kornsjø til Oslo, og noen av erfaringene mine herfra vil være naturlig å trekke inn i oppgaven. Dette er en form for deltakende observasjon, som har gitt meg som forsker direkte kontakt med det jeg undersøker.³⁰ Erfaringer fra felten har gjort at jeg har fått kjenne på kroppen hvordan dette kan fungere og oppleves i praksis, og dermed gitt meg et innenfraperspektiv til forskningstemaet, i tillegg til de teoretiske aspektene og materialet fra informantene. Dette mener jeg er en styrke i arbeidet. Videre mener jeg at min interesse og mitt engasjement for dette feltet er med på å styrke arbeidet med denne avhandlingen. Samtidig kan det også ha vært en svakhet, fordi det har vært en utfordring å innta det kritiske blikket til temaet. For å kunne jobbe med dette i en forskningssammenheng, har det vært nødvendig aktivt å innta den forskningsmessige avstanden for å forsøke å se på dette med et forskningsblikk, og dette er altså noe jeg har vært bevisst på.

²⁶ Kvale 1998:21

²⁷ Johannessen et al 2010:135-137

²⁸ Repstad 2007:28

²⁹ Ibid:103

³⁰ Jf Bryman 2012:432, om deltakende observasjon.

1.4 Materiale og teori

Det empiriske materialet som jeg bruker i oppgaven er fortrinnsvis intervjuer med fire diakoner som har erfaring med pilegrimsvandring. Dette er Virve Tynnemark, diakon ved Diakonissehuset Lovisenberg; Reidun Kyllingstad, diakon og daglig leder ved Utstein pilegrimsgard; Lisbeth Håheim, diakon i Skåre menighet, og Eilev Erikstein, prostidiakon i Vest-Telemark. I tillegg bruker jeg en vandringsrapport skrevet av Rune Hvidsten, diakon i Molde; *Kroppen som vandrer og ber - diakonalt blikk på pilegrimsvandring og bønnestasjoner*³¹.

De empiriske funnene drøftes i lys av teorilitteratur om holistisk spiritualitet, og når jeg skriver om spiritualitetsbegrepet bruker jeg fortrinnsvis Olsens artikkel om økospiritualitet³² og Sheldrakes omfattende bok om kristen spiritualitet³³. Videre presenterer jeg ulike varianter av holistisk spiritualitet; ørkenfedrenes spiritualitet, keltisk spiritualitet og moderne økoteologisk spiritualitet, og til slutt noe om pilegrimsspiritualitet. Når jeg skriver om ørkenfedrene bruker jeg Harald Olsens artikkel om ørkenfedrene³⁴ og hans bok; *Ørkenvind*³⁵. Denne boka bruker jeg også som hovedlitteratur når jeg skriver om keltisk spiritualitet. I kapitlet om moderne økoteologisk spiritualitet gjengir jeg perspektiver fra fire ulike økoteologer. Jeg bruker Sally McFague sin bok om climateologi³⁶, Sigurd Bergmanns artikkel om Åndens økologi³⁷, Roald Kristiansens artikkel om økoteologi og stedtilhørighet³⁸, og Tore Johnsens artikkel om teologi ut ifra samisk tenkning.³⁹ I tillegg bruker jeg Harald Olsens artikkel om økospiritualitet.⁴⁰ Når jeg skriver om pilegrimsspiritualitet bruker jeg fortrinnsvis bidrag fra Hans Erik Lindströms bok om pilegrimsliv⁴¹, Thore Nomes artikkel om pilegrimsteologi⁴² og Finn Wagles artikkel om pilegrimstradisjonens betydning for åndelig fornyelse i vår tid.⁴³ Jeg vil påpeke at jeg ikke går veldig i dybden av de ulike teoretiske perspektivene, men derimot forsøker jeg å synliggjøre ulike aspekter ved holistisk spiritualitet.

³¹ Hvidsten 2011

³² Olsen 2007

³³ Sheldrake 2005

³⁴ Olsen 2006b

³⁵ Olsen 2008

³⁶ McFague 2010

³⁷ Bergmann 2007

³⁸ Kristiansen 2001

³⁹ Johnsen 2007

⁴⁰ Olsen 2007

⁴¹ Lindström 2007

⁴² Nome 1999

⁴³ Wagle 2008

Videre drøfter jeg materialet i et diakonalt perspektiv, inkludert økodiakoni. Litteratur om diakoni henter jeg fortrinnsvis fra Stephanie Dietrich sin artikkel om teologisk grunnlag for diakonitjenesten⁴⁴ og Kjell Nordstokke sin bok om diakoniens grunnlag og praksis.⁴⁵ I tillegg bruker jeg dokumentet fra Det lutherske verdensforbund; *Diakoni i kontekst*⁴⁶, og *Plan for diakoni i Den norske kirke*⁴⁷. Litteratur om økodiakoni henter jeg fortrinnsvis fra Estrid Hessellunds artikkel om økodiakoni⁴⁸, Astrid Fyllings artikkel om grønn diakoni⁴⁹ og Finn Wagles artikkel og foredrag om kirkens ansvar for vern om skaperverket⁵⁰.

1.5 Disposisjon og oppbygning

I *kapittel 2* presenterer jeg materialet i undersøkelsen og gjør en analyse av dette. Først presenteres informantene og intervjusituasjonen og noen metodiske refleksjoner rundt dette. Så presenteres det som jeg bruker som supplerende materiale i oppgaven; noen egne erfaringer fra å ha vært turlleder på en pilegrimsvandring våren 2012, samt en rapport som er skrevet om pilegrimsvandring. Deretter følger en tematisk presentasjon og analyse av materialet, som er oppgavens sentrale del. *Kapittel 3* handler om pilegrimsvandring og holistisk spiritualitet. Først defineres spiritualitetsbegrepet og deretter begrepet holistisk spiritualitet. Videre presenteres ulike varianter av holistisk spiritualitet; ørkenfedrenes spiritualitet, keltisk spiritualitet og moderne økoteologisk spiritualitet. Så kommer en presentasjon av pilegrimsteologi og pilegrimsspiritualitet, før en drøfting av pilegrimsbegrepet opp mot teori om holistisk spiritualitet, hvor materialet trekkes inn. I *kapittel 4* tar jeg for meg pilegrimsvandringens diakonale perspektiv. Først tar jeg for meg noen grunnleggende aspekter ved diakonibegrepet og videre økodiakoni. Så presenteres to sentrale dokumenter innen diakonien; Det lutherske verdensforbunds dokument "Diakoni i kontekst" og Plan for diakoni i Den norske kirke. Deretter drøftes ulike sider ved pilegrimsvandringenes diakonale aspekter, med bakgrunn i mitt materiale. Alt munner ut i en sammenfatning i *kapittel 5*, hvor jeg forsøker å trekke fram mine viktigste funn, for så å peke på noen videre muligheter og utfordringer på området.

⁴⁴ Dietrich 2011a

⁴⁵ Nordstokke 2004

⁴⁶ LVF 2010

⁴⁷ Kirkerådet 2008

⁴⁸ Hessellund 2007

⁴⁹ Fylling 2001

⁵⁰ Wagle 2007 og 2009

2 PRESENTASJON AV MATERIALE

Dette kapitlet inneholder oppgavens materiale. Først presenteres mitt metodiske arbeid med intervjuene, og dette innebærer en presentasjon av informanter og intervjusituasjon samt noen metodiske refleksjoner. Så presenteres mitt supplerende materiale, det vil si feltarbeid og analyse av et dokument, og noen metodiske refleksjoner rundt dette. Deretter kommer en tematisk presentasjon av materialet, som er størsteparten av dette kapitlets innhold. Temaene er strukturert etter ulike tema innen pilegrimsvandring og diakoni.

Først i den tematiske presentasjonen av materialet kommer informantenes forståelse av hva pilegrimsvandring er, og deretter hvilken spiritualitet som ligger til grunn for informantenes arbeid med pilegrimsvandring. Så kommer et kapittel om diakonenes begrunnelser for hvordan pilegrimsvandring kan være et diakonalt tiltak, og dette er det kapitlet som har fått størst plass fordi vi her befinner oss i kjernen av oppgavens problemstilling. Først presenteres informantenes dypereleggende begrunnelser for pilegrimsvandring som et diakonalt tiltak, og deretter konkrete aspekter ved dette. I tillegg presenteres informantenes perspektiver på arbeidet med pilegrimsvandring opp mot diakoniplanens arbeidsområder, og deretter den åndelige dimensjonen ved arbeidet. Så presenteres informantenes tanker om utfordringer på dette feltet, og til slutt noen aspekter når det gjelder videre utvikling av arbeidet med pilegrimsvandring i en diakonal kontekst. Det supplerende materialet trekkes inn der jeg finner dette hensiktsmessig. Til slutt i dette kapitlet er en sammenfatning av de viktigste aspektene i materialet.

2.1 Presentasjon av intervjuene

2.1.1 Presentasjon av informanter

Mitt utvalg av informanter består av fire diakoner som alle har erfaring med pilegrimsvandring som et diakonalt tiltak. Informantene er Virve Tynnmek, Reidun Kyllingstad, Lisbeth Håheim og Eilev Erikstein.

Virve Tynnmek er tilknyttet Diakonissehuset Lovisenberg i Oslo og hun driver mye med retreatarbeid og åndelig veiledning. Tidligere har hun jobbet på retreatstedene Sandom i Lom og Lia gård i ved Koppang i Østerdalen, og det er i tilknytning til disse stedene at hun har erfaring med

pilegrimsvandring. På Lia gård var hun leder for pilegrimsvandringene på fire dager, som gikk fra Lia til Tyllidalen. Hovedtyngden av pilegrimer på disse vandringene var voksne, men også barn deltok på vandringene og det var egne opplegg for barna underveis. Overnattingen var på en skole, en prestegård, et småbruk og i lavvo. Da hun jobbet på Sandom hadde de retreatene med meditasjons- og fjellvandring, som inneholdt mange elementer av pilegrimsvandring. De bodde på ett sted og dro på dagsvandring opp i fjellet tre-fire dager i løpet av retreaten. På disse retreatene var det voksne deltakere, i grupper på ca 12 personer. Tynnmåren er særlig opptatt av den åndelige fordypningen og refleksjonen på en pilegrimsvandring og hun er også opptatt av viktigheten av kropp og sanseopplevelser. Hun er svært teologisk reflektert, og når det gjelder diakonien, trekker hun fram "relasjon" som et viktig begrep.

Reidun Kyllingstad er daglig leder på Utstein pilegrimsgård, et retreat- og pilegrimssted i Rennesøy kommune i Rogaland. Der arrangerer de dagsvandringene i lokalmiljøet på ulike måter, og på disse vandringene er det alltid lagt inn retreatelementer, som liturgiske bønner ved faste stoppesteder og at deler av turen går i stillhet. Deltakerne er først og fremst folk som også er interessert i retreat. Kyllingstad har i 2010 og 2011 vært med på å arrangere og lede en lengre pilegrimsreise fra Stavanger til Røldal. Denne turen varte over flere dager og var delvis til fots og delvis i buss. Deltakerne her har vært en blanda gruppe med alle slags folk. I tillegg har Kyllingstad selv gått flere pilegrimsvandringene for å få en faglig kompetanse på emnet. Hun er også opptatt av den åndelige fordypningen ved en pilegrimsvandring, og kroppen og skaperverket som en viktig del av trosdimensjonen.

Lisbeth Håheim er diakon i Skåre menighet i Haugesund, hvor hun har pilegrimsvandringene som en del av sitt arbeid. De har flere ulike typer pilegrimsvandringene i menigheten. Noen turer har de arrangert i nærmiljøet; en dagstur over Karmøy og til Utstein pilegrimsgård og en tre dagers tur fra Rullestad til Røldal. En gang i året har de en barnepilegrimstur ut ifra kirken. Denne varer noen timer og det kan være opp til 40 barn som deltar. I menigheten har de også prøvd ut et konsept med å arrangere vandringene i kirkens nærområde kontinuerlig gjennom hele året, men dette arbeidet er lagt ned på grunn av liten deltakelse. Den siste turen som Håheim trekker fram som pilegrimstur, er en reise til Assisi i Italia, arrangert av menigheten. Her har de korte dagsvandringene og de tar opp ulike tema knyttet til tro. Håheim er spesielt opptatt av at diakoni handler om å åpne opp, slik at man kan inkludere folk som ikke nødvendigvis søker inn mot kirka eller mot tro. I dette arbeidet mener hun at pilegrimsvandring er ett av flere gode tiltak.

Eilev Erikstein er prostidiakon i Vest-Telemark. Siden 2005 har han vært med som vandringsleder av en årlig pilegrimsvandring fra Seljord/Kviteseid til Røldal. Denne turen startet som et

samarbeidsprosjekt mellom Vest-Telemark museum, historielaga i Vest-Telemark og til dels kirken, og den første turen gikk i 2003. Erikstein kom inn i bildet da han ble bedt av Agder og Telemark bispedømmeråd om å være et "kirkelig anker" på disse vandringene. Turen varer i ni dager og overnattningen skjer på ulike menighetshus og skoler. Deltakerne er alle slags folk og i gjennomsnitt er det 30-40 pilegrimer som går hvert år. I tillegg har han siden 2008 drevet med pilegrimsvandring som er et samarbeid med psykisk helse i Vest-Telemark, det vil si seks psykiatrikoordinatorer i Vest-Telemark og DPS-en i Seljord. "Å vandre med håp" heter dette opplegget og er en fem dagers vandring fra Grungedal til Røldal. På begge disse vandringene kan man delta på hele turen eller deler av den. Erikstein er spesielt opptatt av det diakonale aspektet ved en pilegrimsvandring og mener at dette opplegget er svært diakonalt. Han mener det er viktig at pilegrimsvandring forankres i kirka, men peker også på muligheten for samarbeid med andre instanser.

Alle de fire informantene har viktige perspektiver når det gjelder pilegrimsvandring i et diakonalt perspektiv. Tynnmek, Kyllingstad og Erikstein går alle i dybden av dette og tydeliggjør en teologisk og diakonal forankring, mens Håheim har mye erfaring med ulike konkrete vandringar og praktisk gjennomføring av disse, og legger størst vekt på dette i samtalen. Når jeg i det følgende gjengir sitater fra informantene, bruker jeg normalisert bokmål eller nynorsk ut ifra hva som er naturleg med hensyn til dialektgrunnlaget, for å gjøre teksten mest mulig ensartet og leservennlig.

2.1.2 Metodiske refleksjoner til intervjuene

Alle intervjuene ble gjort på informanten sin "hjemmebane", det vil si at tre av intervjuene ble gjort på et kontor, mens ett av intervjuene ble gjort hjemme hos informanten. Dermed fikk jeg meg turer både til Dalen i Vest-Telemark, Utstein pilegrimsgard og Udland kirke i Haugesund, i tillegg til et besøk på Diakonissehuset Lovisenberg i Oslo. Som forberedelse til intervjuene lagde jeg en intervjuguide. Den inneholdt spørsmål som jeg ønsket å stille informantene, relatert til problemstillingene mine. Spørsmålene strukturerte jeg tematisk og jeg synes at dette ga meg en god oversikt. Samtalene varte mellom en og to timer og jeg brukte båndopptaker ved alle samtalene.

2.1.2.1 Utvalg av informanter

Hensikten med kvalitative undersøkelser er å få mest mulig kunnskap om et fenomen.⁵¹ I mitt prosjekt måtte jeg gjøre et strategisk utvalg av ønskede informanter og i dette arbeidet satte jeg først ned noen kriterier for egenskaper ved informantene som jeg mente var viktige for å kunne belyse mine problemstillinger. Ifølge Repstad er hovedkriteriet for å komme med i utvalget at personene har "relevant informasjon om prosjektets problemstilling, enten det er meninger, kunnskap, holdninger, erfaringer eller annet som etterlyses".⁵² Mine hovedkriterier var at personene skulle være diakoner som har erfaring med å lede pilegrimsvandring i en diakonal kontekst. Jeg kjente til flere som det kunne være aktuelt å spørre, og gjennom uformelle samtaler med noen av disse fikk jeg også tips om andre aktuelle personer. I samarbeid med veileder kom jeg fram til at jeg ønsket et utvalg på fire-fem informanter. Dette begrunner jeg med at jeg i denne studien ønsker å søke forståelse og å gå i dybden og dermed måtte jeg basere meg på et lite utvalg.⁵³ I tillegg setter antall sider og tid til disposisjon i dette masterprosjektet en begrensning på omfang av materiale. Det endelige utvalget gjorde jeg ut ifra ytterligere kriterier, som spredning i kjønn, bosted og variasjon og bredde innen pilegrimserfaring. Jeg ønsket to menn og to kvinner, samt at både arbeid i menighet og retreatsted var representert. Rune Hvidsten, som er menighetsdiakon i Molde, er en av personene jeg ønsket å intervju. Han var svært positiv til et intervju, men foreslo samtidig at jeg kunne få bruke noe skriftlig materiale som han har skrevet om temaet diakoni og pilegrimsvandring. Jeg kom fram til at jeg ved å bruke dette skriftlige materialet trolig fikk vel så mye data som ved et intervju med han. Det endelige utvalget består av tre kvinner og en mann. To kvinner har tilknytning til retreatsted, mens en kvinne og en mann har tilknytning til menighet og geografisk er det en spredning utover deler av Sør-Norge. Jeg er fornøyd med utvalget av informanter. Samtidig er dette et felt som innebærer mange sider og nyanser og dersom jeg hadde hatt et større utvalg kunne dette ha gitt et bredere perspektiv på temaet. Her setter imidlertid oppgavens omfang en begrensning.

2.1.2.2 Intervjusituasjonen

Det var hyggelig stemning ved alle intervjuene og samtalene foregikk stort sett uforstyrret. Ved et par tilfeller ble det et avbrudd i samtalen på grunn av en telefon som ringte og en kollega som kom innom kontoret der vi satt. Jeg vet jo ikke hva dette gjorde med informantens konsentrasjon og

⁵¹ Johannessen et al 2010:106

⁵² Repstad 2007:81

⁵³ Jf Thagaard 2006:56-57

tilstedeværelse i etterkant, men slik jeg ser det så hadde disse avbruddene ingen betydning for intervjuet. Ved et annet tilfelle var det bygningsarbeid utenfor kontoret, med tidvis mye lyd og dette kunne ha påvirket lyd kvaliteten på båndopptakeren. Dette ble heldigvis ikke noe problem og lyd kvaliteten på alle lydfilene var god slik at jeg kunne høre alt som ble sagt.

Intervjuguiden brukte jeg litt varierende. Jeg brukte den for å sette i gang samtale, som huskeliste over viktige temaer som jeg ønsket å ta opp, som sjekkliste og som retningsgiver dersom samtalen gikk litt utover det som skulle være tema for samtalen. Noen ganger kom informantene inn på temaer som jeg syntes var interessante med tanke på mitt prosjekt, og jeg spurte oppfølgingsspørsmål som ikke var forberedt på forhånd. Dette er typisk for semistrukturerte intervjuer, hvor temaene i intervjuguiden er grunnlaget for samtalen, men at man kan gjøre avstikkere underveis.⁵⁴ På denne måten kom det fram verdifullt materiale hvor informantene fikk utdype noe av det han eller hun var opptatt av og så på som viktig.

Under intervjuene var jeg opptatt av at informantens autentiske stemme skulle komme fram, ikke min stemme eller hva jeg ønsket at de skulle si, og dette sa jeg tydelig ved oppstarten av hvert intervju. Det å fremstå som tilnærmet nøytral i intervjusituasjonen var en utfordring. Jeg var opptatt av at spørsmålene ble stilt på en mest mulig åpen måte, uten mine føringer, og jeg brukte formuleringer som "kan du fortelle litt om...", "hva tenker du om..." og "hvordan ser du på...". Selv om jeg var bevisst på dette, tror jeg at mine synspunkter noen ganger skinte igjennom og faren ved det er at jeg kan ha virket ledende og påvirket informantene til å si noe som passet meg. Dette gjelder jo også spørsmålenes innhold i seg selv, uavhengig av hvilken ordlyd jeg brukte. Spørsmålene er jo laget på grunnlag av hva jeg er interessert i og ønsker å finne ut av, og hele prosjektet er dermed farget av mitt ståsted. Slik kan ikke spørsmålene være helt nøytrale og ufarget av min påvirkning. Det kan tenkes at jeg har stilt spørsmål på en måte som har gjort at informantene har fokusert i en spesiell retning og utelatt noe annet som kanskje kunne ha vært verdifullt materiale. På den annen side spurte jeg alltid på slutten av samtalen om det var noe mer de ønsket å tilføye, for å gi muligheten til å si noe mer om noe de mener er viktig.

I tillegg syntes jeg det var krevende å ikke bringe mine egne synspunkter inn i samtalen, fordi dette er et tema som engasjerer meg mye, og da var det ekstra vanskelig å holde inne med eget engasjement omkring mye av det som ble sagt. Likevel, noen kommentarer og tilbakemeldinger ga jeg underveis, og også kroppsspråket kan ha gitt signaler til informanten som ikke var bevisst fra min side. Ifølge Kvale og Brinkmann er det ikke bare spørsmålene som kan være ledende, men "intervjuerens egne verbale og kroppslige respons til et svar kan også fungere som positive eller negative forsterkere på

⁵⁴ Johannessen et al 2010:139

svaret som er gitt, og dermed påvirke svarene på andre spørsmål.”⁵⁵ Likevel, alle de fire informantene er erfarne diakoner som er opptatt av temaet vi snakket om, og jeg velger å tro at de har snakket ut ifra sitt eget perspektiv og ikke latt seg styre i noen stor grad av min eventuelle påvirkning. Videre sier Kvale og Brinkmann at det viktigste ikke er hvorvidt intervjueren leder eller ikke, men hvor spørsmålene leder, og ”hvorvidt de vil lede i viktige retninger som vil gi ny, troverdig og interessant kunnskap.”⁵⁶ Jeg synes at jeg jevnt over fikk utfyllende svar og mye godt materiale.

2.1.2.3 Analytiske grep

Intervjuene ble først transkribert og hvert intervju omfattet da mellom 15 og 20 sider. Deretter ble noe overflødig materiale eliminert, slik at tekstene ble lettere å analysere. Hva som var vesentlig og uvesentlig å ta med i den mer konsentrerte utgaven, ble bestemt ut ifra problemstillingen. Samtidig er jeg klar over at denne redigeringen ble gjort av meg som forsker, og dermed påvirket av hva jeg anser som interessant og viktig. Deretter lagde jeg noen koder⁵⁷ ut ifra tema i samtalen, for så å lage en struktur der tekst som berører de samme temaene ble samlet, uavhengig av når i samtalen de dukket opp.

Selve analysen er temafokusert, hvor de fire informantene sammenlignes ut ifra temaene i problemstillingen. Der hvor utsagnene er sammenfallende, gir jeg en summarisk gjengivelse og analyse av dette, og i tillegg forsøker jeg å peke på synspunkter og perspektiver som er motstridende eller skiller seg ut. Noen sitater, hvor det gis konkrete eksempler eller en understreking av et budskap, gjengis med informantens egen stemme. I tillegg til materialet fra intervjuene, som er hovedmaterialet, trekker jeg inn i analysen mine egne erfaringer fra felten samt et dokument som handler om temaet, der det er fruktbart og gir nyttige perspektiver. Noe av dette trekkes også inn i drøftingsdelen. I denne delen av oppgaven har jeg studert og tolket materialet med de ”brillene” som teorien har gitt meg, samtidig som jeg bringer inn mine egne synspunkter og vurderinger. I drøftingsdelen trekker jeg også inn annen forskning om relaterte tema, samt ulike stemmer fra andre fagfelt, for å knytte avhandlingens tema opp mot et større landskap.

Ifølge Kvale er ikke analysen et isolert stadium, men omfatter hele forskningsprosessen. Han mener en anerkjennelse av tolkningens betydning gjennom hele oppgaven kan ”motvirke den vanlige feilen

⁵⁵ Kvale og Brinkmann 2010:183

⁵⁶ Ibid:184

⁵⁷ Jf Bryman 2012:298-299, om koding.

å legge for stor vekt på analysemetodene som veien til å finne et intervjus mening på”.⁵⁸ Analysen er noe som man starter fra man danner seg de første problemstillinger i hodet, videre gjennom teoretisk fordypning, utarbeidelse av intervjuguiden, møte med informantene og den påfølgende prosessen med å bearbeide det empiriske materialet. På denne måten henger analysen og dens troverdighet nøye sammen med det som blir beskrevet under kapitlet om kvalitetsvurdering.

2.1.2.4 Ethiske overveielser

Alle informantene har gitt meg tillatelse til gjengivelse med fullt navn og også til å bruke materialet slik jeg ønsker, inkludert direkte sitater. De har alle fått mulighet til å lese igjennom transkribert materiale, for å komme med eventuelle kommentarer i ettertid. Min vurdering er at spørsmålene som informantene har svart på ikke er på et privat plan, men omhandler deres diakonale yrkesutøvelse. Likevel handler noe av dette om trosspørsmål, og jeg har forsøkt å behandle materiale med respekt. Siden temaene omhandler religiøse spørsmål, har jeg meldt inn prosjektet til NSD (Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste), som har gitt en anbefaling om gjennomføring av prosjektet på bakgrunn av informasjonen jeg har meldt inn.

2.1.2.5 Kvalitetsvurdering

Validitet handler om materialets gyldighet, altså om jeg har fått informanter som var gode for dette prosjektet.⁵⁹ Jeg ønsket å se på diakoners tanker bak og begrunnelser for pilegrimsvandring som tiltak, og derfor var det nettopp diakoner med erfaring med pilegrimsvandring jeg trengte som informanter. Jeg hadde fire gode informanter med ulik erfaring og ulike perspektiver og jeg mener at de utfylte hverandre og ga meg materiale på alle områdene jeg ønsket. Hvis jeg derimot ville ha sett på ”virkningene” av pilegrimsvandring i en diakonal kontekst, ville det være naturlig å intervju noen som selv har vært pilegrimer, men dette kan være et annet forskningsprosjekt.

Reliabilitet handler om kvaliteten på dataene og om de er pålitelige.⁶⁰ I et forskningsprosjekt som dette kan det være ulike feilkilder i møte med informantene og dette er en prosess som må pågå kontinuerlig, i forhold til blant annet intervjuguide, intervjusamtaler og transkriberinger. Ett aspekt her er min kjennskap til informantene. Jeg hadde møtt alle tidligere; to av dem hadde jeg samtalt

⁵⁸ Kvale 1998:138

⁵⁹ Jf Kvale og Brinkmann 2010:250-251

⁶⁰ Jf Kvale og Brinkmann 2010:250

med om temaet pilegrimsvandring og diakoni, og en av disse kjenner jeg bedre enn de andre. I tillegg har en av informantene skrevet noe om temaet som jeg hadde lest fra før. Spørsmålet er om dette kan ha påvirket materialet i noen grad. Faren ved å velge informanter som jeg kjenner er at jeg i analysen av materialet kan trekke det lenger enn hva de har sagt i intervjusituasjonen, fordi jeg kjenner noen av deres tanker og synspunkter fra før. I tillegg kan det være at jeg i min drøfting, og særlig i mine kritiske vurderinger, kan komme i lojalitetskonflikt til informantene, som kan forstyrre forskningen.⁶¹ På den annen side kan det være en fordel å kjenne informantene, fordi dette kan åpne opp slik at informanten deler mer enn om man ikke kjenner hverandre. I tillegg, når det gjelder materialets pålitelighet, kan min for forståelse og mitt engasjement for temaet ha påvirket svarene informantene har gitt, slik jeg tidligere har vært inne på. Min for forståelse omkring temaene i oppgaven gir også føringer på hvordan jeg ser, velger og tolker materialet. I *kapittel 1.1* har jeg skrevet noe om min personlige bakgrunn med hensyn til temaene i oppgaven. En annen potensiell svakhet kan være at det, for de fleste informantene, har gått en viss tid fra de har gjort erfaringer fra felten til vår samtale. Dette kan ha medført at viktige aspekter eller nyanser kan ha blitt utelatt.

Overførbarhet innebærer om konklusjonene i denne avhandlingen kan overføres til andre kontekster. Altså om oppgaven innebærer, slik Johannessen uttrykker; "beskrivelser, begreper, fortolkninger og forklaringer som er nyttige på andre områder enn det som studeres".⁶² I avhandlingen spør jeg om pilegrimsvandring kan gi et særegent bidrag til diakonien, og jeg er altså opptatt av ikke bare å beskrive dette fenomenet, men også å forsøke å bringe noe nytt tilbake til praksis.⁶³ Spørsmålet blir da hvorvidt konklusjonene mine er noe som kan være relevant for andre diakoner og diakonale kontekster. Thagaard sier at utvalget som en studie baserer seg på er sentralt når det gjelder vurdering av overførbarhet.⁶⁴ Mitt utvalg består av informanter som representerer diakonalt arbeid i menighet og retreat og de gir perspektiver ut ifra ulike erfaringer med pilegrimsvandring. Etter mine vurderinger gir materialet perspektiver som kan overføres til andre menigheter og retreatsteder, samt andre diakonale kontekster.⁶⁵ Videre sier Thagaard at gjenkjennelse er et kriterium for overførbarheten, altså om "personer med erfaring fra de fenomenene som studeres kan kjenne seg igjen i de tolkningene som formidles i teksten".⁶⁶ Dette er noe som gjenstår å se, og kan testes ved videre forskning.

⁶¹ Jf Repstad 2007:82

⁶² Johannessen et al 2010: 231

⁶³ Jf modellene til Browning og Nordstokke, som jeg har omtalt i *kapittel 1.3*.

⁶⁴ Thagaard 2006:186

⁶⁵ Dette utdyper jeg videre i *kapittel 4.2.5*, om videre utvikling av pilegrimstanken i en diakonal kontekst.

⁶⁶ Thagaard 2006:186-187

2.2 Presentasjon av supplerende materiale

2.2.1 Presentasjon av feltarbeid

I tillegg til intervjuene, bruker jeg egne erfaringer fra felten som utdypende ressurser i oppgaven. I løpet av skriveperioden var jeg turleder på en pilegrimstur som ble arrangert av Tomasgården retreatsenter på Kornsjø. Denne turen har ikke vært arrangert tidligere, og vi var to turledere som dermed sto for utarbeidelse av opplegg og gjennomføring av turen. Dette var en 10 dagers vandring, fra Tomasgården til Oslo, og hele turen var på ca 20 mil, og som deltaker kunne man gå hele eller deler av denne turen. Til sammen var vi 12 pilegrimer som gikk; to menn og resten kvinner. Landskapet på turen var variert og vi gikk i skog, gjennom kulturlandskap, langs kysten, gjennom byer og tettsteder og noe på landeveier og bilveier, og turen ble avsluttet i Mariakirkeruinene i Gamlebyen i Oslo. Vi hadde bagasjetransport og gikk med lette dagstursekker, og overnattingen var i kirker og menighetshus underveis, hvor vi ble tatt imot og servert middag. Opplegget innebar, i tillegg til vandring og måltider, tre tidebønner daglig; morgenbønn med nattverd, middagsbønn utendørs, og kveldsbønn. Her brukte vi et liturgihefte som inneholdt veksellesing, bibeltekster, bønner og sanger. I tillegg hadde vi et tema for dagen, som innebar en kort innledning på morgenen med gjentakelse på ettermiddagen, og utdeling av en kort tekst som man kunne bruke i løpet av dagen dersom man ønsket dette. Vi hadde to daglige halvtimer hvor alle gikk i stillhet, og utover dette kunne man velge om man ville gå i stillhet eller ikke. De som ønsket stillhet, gikk bakerst. Hver dag på turen skrev jeg feltnotater med egne opplevelser, tanker, observasjoner og erfaringer. Disse trekker jeg inn som supplerende materiale i oppgaven.

2.2.2 Metodiske refleksjoner til feltarbeidet

Å være turleder på denne pilegrimsturen har gitt meg en direkte kontakt med det jeg undersøker, og dermed et innenfraperspektiv for å tolke og forstå, noe som kjennetegner deltakende observasjon eller feltarbeid.⁶⁷ Jeg hadde selv rollen som turleder, på lik linje med informantene mine, og dette mener jeg er en styrke for oppgaven. Noen av erfaringene trekkes inn direkte i presentasjonen av materialet, og i tillegg mener jeg at erfaringen med denne pilegrimsvandringen har vært med på å gi meg en dypere forståelse av feltet. Min hovedrolle på denne turen var imidlertid nettopp det å være turleder, ikke forsker. Dermed hadde jeg mye annet å tenke på enn å være i observatørrollen;

⁶⁷ Bryman 2012:432

turlederrollen med ansvaret det innebærer var vanskelig å kombinere med forskerrollen. Likevel trakk jeg meg noen ganger tilbake for å observere med et utenfrablikk og jeg gjorde det som kalles ”ustrukturert observasjon”.⁶⁸

I utarbeidelsen av opplegget for pilegrimsturen hadde jeg allerede jobbet med tematikken i forbindelse med denne oppgaven, og min forforståelse har naturlig nok vært med på å påvirke opplegget og innholdet på turen. På den andre siden; det at jeg selv har vært med på å lage opplegget for denne turen, gjør at jeg ikke er objektiv med tanke på evaluering av dette. Dermed er både utarbeiding og evaluering av pilegrimsturen farget av min egen forforståelse, noe som gjør det vanskelig å vurdere dette med et utenfrablikk. Samtidig vil jeg påpeke at hun som var den andre turlederen hadde hovedansvaret for det åndelige innholdet på turen, og noe av dette er helt uten min påvirkning. Når jeg i analysen trekker inn erfaringer fra felten, gjelder dette fortrinnsvis mine egne opplevelser og refleksjoner. Et par ganger henviser jeg til gruppa, men kun på et generelt grunnlag. Jeg mener derfor at deltakernes anonymitet er ivaretatt.

2.2.3 Presentasjon av dokument

Jeg bruker i tillegg dokumentet ”Kroppen som vandrer og ber - diakonalt blikk på pilegrimsvandringer og bønnestasjoner”, som supplerende materiale i oppgaven. Dette er en rapport skrevet av diakon Rune Hvidsten, etter at han gikk pilegrimsleden fra Oslo til Nidaros våren 2011. På denne turen hadde han samtaler med diakonkolleger som arbeidet i menigheter der han vandret, og disse samtalene handlet blant annet om pilegrimers behov samt menighetenes bruk av pilegrimsleden. I tillegg har han hatt samtaler med ledere av pilegrimssentere, vertskap ved overnattingssteder, og noen pilegrimer og frivillige i pilegrimsarbeidet. I vandringsrapporten skriver han om hvem dagens pilegrimer er og hvilke behov de synes å ha. Han reflekterer over pilegrimsveiens helbredende evne og peker på ulike aspekter ved dette, og videre er han opptatt av kroppens rolle i bønnen. I rapporten løfter han fram pilegrimsledenes utfordringer og muligheter for lokalmenigheter langs leden.

Rune Hvidsten er menighetsdiakon i Bolsøy menighet i Molde, og har i mange år drevet med meditasjons- og pilegrimsvandringer. Han er opptatt av å utvide pilegrimsbegrepet til å omfatte vandringer i nærmiljøet, i tillegg til de lengre vandringene langs gamle pilegrimsleder. På Veøya, en

⁶⁸ Bryman 2012:273

øy som ligger i prestegjelet, har han laget en pilegrimssti med markerte stoppesteder, som brukes av både barn og voksne. En dag i året arrangeres det her en temadag for alle 6.klassingene i prestegjelet, i samarbeid med Romsdalsmuseet, hvor en 2 timers pilegrimsvandring er en del av opplegget. Det arrangeres også gruppevandring for voksne, og i tillegg har Hvidsten laget et hefte med tema til refleksjon for folk som ønsker å gå turen på egen hånd. I tilknytning til Åkerlehaugen retreatsenter i Molde har Hvidsten i mange år jobbet med kveldsvandring, hvor tanken er å kombinere naturopplevelse, stillhet, refleksjon og bønn. I tillegg har Hvidsten arrangert temadager for diakoner og andre om pilegrimsvandring. Han er med i Pilegrimsutvalget⁶⁹ i Kirkerådet, som jobber strategisk om pilegrimsarbeidet og det kikelige innholdet.

2.2.4 Metodiske refleksjoner til dokumentanalyse

Vurdering av et dokument innebærer blant annet å vurdere hvem som har skrevet dokumentet, samt tekstens funksjon og intensjon.⁷⁰ Vandringsrapporten som Rune Hvidsten har skrevet er en førstehåndskilde, noe som gir høy kildeverdi.⁷¹ Hvidsten er en diakon som har mye erfaring fra feltet diakoni og pilegrimsvandring, slik jeg har beskrevet overfor. I tillegg skriver han i rapporten at han har snakket med diakoner i menigheter langs leden, som bakgrunn for teksten. Videre er dokumentet, ifølge forfatteren, skrevet både som en rapport til arbeidsgiver i forbindelse med hans pilegrimstur, og også med et ønske om inspirasjon for andre diakoner. På bakgrunn av dette, anser jeg forfatteren som troverdig og at kildegrunnlaget har høy kvalitet. I tillegg hadde jeg en samtale med han på telefon, for utdyping av temaet.

2.3 Tematisk presentasjon av materiale

2.3.1 Pilegrimsvandring som begrep – ulike innfallsvinkler

Jeg spør informantene om hva de mener at pilegrimsvandring er, og hva som skiller pilegrimsvandring fra andre typer turer. Alle de fire informantene sier noe om at en pilegrimsvandring ut ifra et kristent ståsted innebærer et fokus på relasjonen til Gud, til seg selv, til

⁶⁹ Pilegrimsutvalget i Kirkerådet er et nasjonalt kirkelig pilegrimsutvalg, som startet sin virksomhet i 2012.

⁷⁰ Bryman 2012:561-562

⁷¹ Repstad 2007:106-107

andre mennesker og til skaperverket. Hva informantene vektlegger er noe ulikt og jeg vil i det følgende trekke fram noen sentrale aspekter.

Tre av fire informanter peker på at en pilegrimsvandring har en retning og et mål. "Du har tatt deg ut en retning, du skal fra et startpunkt til et sted", sier Tynnemark. Hun sier videre at noen går på pilegrimsvandring fordi man søker etter noe som er større enn en selv, eller det kan være et ønske om avklaring av et spørsmål, og hun peker på at dette nettopp har noe med retning å gjøre.

Tynnemark understreker betydningen av å ha en retning når hun sier at "dette ligger i pilegrimsvandringens dypeste vesen". Kyllingstad trekker fram målets betydning. Hun sier at målet er et hellig sted og at man på en pilegrimsvandring har fokus på at man vet at hvert skritt bringer en nærmere målet. Erikstein sier noe om at det er godt for det moderne mennesket å ha et mål. "Det er noe med målet og ikke bare at veien blir til mens vi går", sier han og utdyper dette med å si at moderne mennesker har lett for å gjøre om på avtaler og planer, og han mener at det er positivt å bli holdt fast i et mål. Samtidig snakker han om både veien og målet som sentralt ved en pilegrimsvandring. Målet er for Erikstein å komme fram til krusifikset i Røldal, og en pilegrimsvandring for han handler om en vandring mot korset som bidrar til at man får legge av seg noe der. Han sier også at man møter Kristus underveis på vandringen, gjennom medvandrerne, og at pilegrimsvandringen har et element av noe utadretta: "Altså det er en vandring mot korset og det er en vandring mot Kristus i våre medvandrere, til de grader...", sier han. Håheim løfter også, i likhet med Erikstein, fram omsorgen for andre mennesker som sentralt på en pilegrimsvandring. Erikstein sier videre at en pilegrimsvandring har et element av det å komme hjem. Han snakker om å gå i et landskap hvor man føler seg hjemme, og at landskapet i Vest-Telemark er et slikt landskap for han. I tillegg sier han at det å komme til Røldal, målet for pilegrimsvandringen, kan innebære en opplevelse av å komme hjem. Han utdyper videre ved å si at dette handler om å bli tatt imot og at man opplever en godhet der man kommer.

Tynnemark og Kyllingstad, som begge har bakgrunn fra retreatbevegelsen, peker på den åndelige fordypningen og refleksjonen som et grunnleggende element ved en pilegrimsvandring, til forskjell fra andre typer turer. Kyllingstad peker på at man kan gå pilegrimsvandring på mange måter. Man kan for eksempel gå i et område hvor man også kan gå vanlig tur, men at man kan ha med en tekst eller et tema til fordypning og dermed kalle det en pilegrimsvandring. Eller man kan gå langsomt og betraktende og la naturen tale, slik Kyllingstad beskriver:

...der ein betraktar det storslagne, utsikta, soloppgangen, solnedgangen, sjøen, havet, det storslåtte panoramaet. Men det kan òg vere det lille gresstrået, eit blad på et tre, ein fugl som syng, kjenne vinden som smyg seg rundt ein. Altså, der ein på ein måte fordjuparr seg veldig i naturen og nærast mystikken og....ja, det forunderlege og det vidunderlege i naturen. Og ein fokuserer kanskje meir på det enn å forflytta seg veldig langt ifrå ein stad til ein annan stad.

Kyllingstad peker på at en slik vandring ikke trenger å være lang og at man er uavhengig av fysisk form, slik at både barn og folk i rullestol kan gjennomføre en slik pilegrimsvandring. Slik jeg forstår henne, mener hun at en pilegrimsvandring ikke trenger å være langs en pilegrimsrute eller at man går mot et konkret mål, men at fokuset man har er viktig for at man kan kalle det en pilegrimsvandring. Håheim peker på at mange opplever det som en gudstjeneste å gå ute i naturen, og at de velger dette framfor å gå på gudstjeneste i kirken. Gudsrelasjonen i skaperverket og at man kan oppleve noe guddommelig ute i naturen på en pilegrimsvandring, er noe hun trekker fram når hun snakker om hva hun mener skiller en pilegrimsvandring fra en vanlig tur. Tynnmek mark snakker om et "meningsbærende innhold" som et viktig element på en pilegrimsvandring, som etter min tolkning handler om noe av det samme som Kyllingstad og Håheim snakker om; at man har noe til fordypning, enten det er en tekst eller opplevelser i naturen som kan være til fordypning.

Alle informantene løfter fram den kirkelige forankringen som viktig på en pilegrimsvandring, og Håheim snakker også om den fysiske tilknytningen til kirka på selve vandringen. Man går gjerne fra en kirke og til en kirke, og dette gjør, ifølge Håheim, noe viktig med fokuset på vandringen. "Det er jo annerledes i forhold til om en drar på tur med turistforeningen, hvor en går av bussen på bussholdeplassen og så skal en gå av gårde", sier hun. Tynnmek mark peker på at rytmen også er noe som er særegent for en pilegrimsvandring. En rytme for dagen med tid til å stoppe opp, for bønn, for refleksjon, og at selve vandringen er en rytme; "du kommer inn i en sånn vandrerhythme, på en måte".

Tynnmek mark og Kyllingstad er de eneste av informantene som sier at en pilegrimsvandring ikke trenger å være i skogen eller på fjellet, men at den kan være hvor som helst, også i byen. Tynnmek mark sier:

Når du vandrer i byen og ser de grå fasadene, så kan det jo være en erfaring av å vandre i en ørken. Plutselig så ser du kanskje en løvetann i en sprekk. Eller plutselig hører du en fugl. Eller du ser at...der er veldig ofte trær og planter i et bybilde og. Og du ser det er noe der som lyser mot deg og forteller deg noe, som den brennende busk, hvis det er om høsten. Plutselig ser du et lønnetre midt imellom alle husfasadene. Og så kommer solen i en spesiell vinkel, og så blir det en Gudsåpenbaring midt i byen.

Slik jeg forstår henne, er fokuset man har det sentrale for hvorvidt man kan kalle det en pilegrimsvandring eller ikke. At man er bevisst på at man går med en hensikt som handler om fordypning og refleksjon, til forskjell fra når man går for å forflytte seg fra ett sted til et annet. Kyllingstad sier at begrepet pilegrimsvandring kan utvides betraktelig, dersom man har en forståelse av at Gud er overalt. Hun sier: "Du kan gå på ei pilegrimsvandring i alt du gjør, både i ditt arbeid og på dine vandringer. Altså ein kan utvida begrepet kolossalt ved å sjå det sånn". Hun sier vidare at hun tror det også er viktig å snevre inn begrepet og noen ganger lar en konkret pilegrimsvandring få en særskilt plass. Dette som Tynnmek mark og Kyllingstad her snakker om, at man kan gå på

pilegrimsvandring i byen eller i "alt man gjør" innebærer, slik jeg ser det, en forståelse av at pilegrimsvandring kan sees på som en livsholdning, hvor åndelig fordypning og refleksjon er sentralt.

2.3.2 Spiritualitet som grunnlag for diakonalt arbeid med pilegrimsvandring

Når jeg spør informantene om hva slags spiritualitet de bygger på i arbeidet med pilegrimsvandring, trekker alle de fire informantene fram relasjonen mellom Gud og menneske i naturen som viktig. Slik jeg forstår utsagnene innebærer dette en forståelse av at Gud møter mennesker i naturen og gjennom naturen, og noen tegner også et bilde av en grunnleggende forståelse av at Gud er over alt og i alt. Disse to perspektivene vil jeg nå se nærmere på.

Kyllingstad sier at hun har fått et mer bevisst forhold til en spiritualitet som regner med at Gud er i alt, altså at Gud er tilstede i det han har skapt. Hun sier:

Gud, som skapar, han er til stades i sitt skaparverk ifrå det minste strå og til det høgste fjell og det djupaste hav. Og derfor så trur eg at ein kan møte Gud over alt, alle stadar. Og eg trur nettopp at ein pilegrimsvandring er ein unik mulighet til å møte Gud på nye stadar som ein ikkje...ja, på nye stadar. Mange av oss er oppdratt til å tenkje at Gud møter me i kyrkja, Gud møter me i gudstenesta, Gud møter me når me sett oss ned og ber eller les Bibelen. Og det gjør me, forhåpentleg. Men me kan møte Han så veldig mange andre stader og. Og det å få ein større bevissthet om det, det gjer livet rikare...

Slik jeg forstår henne, har hun en forståelse av at Gud er til stede i det alminnelige, det skapte, det fysiske, til forskjell fra en forståelse av at Gud først og fremst er til stede i avgrensede rom som kirken eller avgrensede bønnetider. Altså, slik jeg kan se, har hun en forståelse av Gud som fysisk tilstede i det skapte, og en forståelse av Gud som ikke begrenses til noen spesielle steder eller tider, men er over alt. Når hun sier at hun tror at en pilegrimsvandring gir en mulighet for å møte Gud på nye steder, forstår jeg henne slik at en pilegrimsvandring kan være en hjelp til å utvide perspektivet på hvem Gud er.

Tynnemark er på linje med Kyllingstad når det gjelder forståelsen av at Gud er i alt, i det skapte. Hun sier:

For vi er aldri utenom den åndelige, egentlig. Men i vårt samfunn så setter vi det veldig opp mot hverandre; det er åndelig og det er bare sånn vanlig, alminnelig. Men vi lever i Guds store pust. Vi kommer aldri utenom den.

Her peker hun på at det er en vanlig oppfatning å skille mellom det som er åndelig og det som ikke er åndelig, og slik jeg forstår henne ser hun på det åndelige og det alminnelige som sammenfallende.

Hun sier at "vi lever i Guds store pust" og "vi kommer aldri utenom den", og senere i samtalen sier hun noe om "Gud som kilden til alt liv" og at "Gud er det den som fortsetter å opprettholde skaperverket med sin livspust. Og at jeg vandrer midt i den, omgitt av den". Hun sier videre at det blir for snevert å se på kommunikasjon med Gud kun som bønn avgrenset til et kirkerom eller en spesiell bønneform. "Det er mye større enn som så", sier hun. Ut ifra det hun sier her, forstår jeg det slik at hun har en oppfatning av Gud som selve livsgrunnlaget for livet slik det er helt fysisk, både i skaperverket og i menneskelivet, og at kommunikasjon med Gud kan skje over alt og også gjennom det skapte.

At Gud møter mennesker i naturen og gjennom naturen er noe alle informantene er opptatt av, og videre at man ved en pilegrimsvandring kan gi muligheter for slike møter. Tynnemark sier at Gud gir seg til kjenne og forkynner et budskap gjennom naturen. "Naturens mirakler og undre er i seg selv et budskap eller et ...Gud forkynner gjennom naturen", sier hun. Videre gir hun et eksempel:

Når jeg drikker vann fra bekken, så slukker jeg jo tørsten min, sånn rent fysisk. Men at det og har en sånn...det forteller meg og om Gud som kilden til alt liv, det at jeg drikker vannet. Det kan være bevisst og det kan være helt ubevisst for en.

Med dette forstår jeg at hun snakker om at Gud kommuniserer med mennesket gjennom det skapte; at Gud taler om hvem han er gjennom naturen og at det skapte sier noe om Skaperen, som er kilde til alt liv, slik hun også selv sier.

Håheim snakker også om relasjonen til Gud i skaperverket, at Gud møter oss i naturen. Hun peker på dette at naturen er Gudeskapt og hun sier at det må være mer naturlig å søke Gud ute i naturen enn inne i kirka, som er menneskeskapt, selv om vi også kan møte Han der. Hun presiserer videre at man kan søke Gud over alt. Når hun sier at det må være mer naturlig å søke Gud i naturen fordi den er skapt av Gud, kan dette være et uttrykk for en oppfatning om at Gud har lagt ned noe av seg selv i skaperverket, som kan komme nær oss når vi er ute i naturen. Hvidsten peker på at Gud møter oss mennesker på mange måter, og han trekker fram at dette skjer "ikke minst i naturen, som lovpriser ham og som er hans billedbok".

Erikstein trekker fram relasjonen til Gud gjennom det vakre i naturen. "Det å oppleve noe vakkert gjør noe med min forståelse eller vår forståelse av Gud", sier han og gir et eksempel:

...det å komme på Haukelifjell, opp i Dyrskar, og på en måte tenke at her er jeg kanskje nærmere Gud enn noen gang. Her er det...hva var det kelterne snakka om; "the thin places", ikke sant. At det er så tett på. Det er ikke utpå havet eller...det er i Dyrskar altså, med Storenut bakom. Det er så nydelig.

Slik jeg forstår han, er det for han en sammenheng mellom opplevelsen av noe vakkert og erfaringen av Gud og han sier eksplisitt at "den vakre naturen er et uttrykk for Guds mangfoldige nåde". Han

trekker det dit hen at han kanskje er "nærmere Gud enn noen gang" på slike steder og han referer her til det keltiske uttrykket "thin places". Dette uttrykket innebærer en forståelse av at noen steder er det et tynnere "lag" mellom Gud og menneske, der Gud er spesielt nær og Himmelen kommer nærmere. Betegnelsen har blitt brukt og brukes av kelterne om steder i naturen, ofte i tilknytning til der hvor det har vært mye bønneliv.

Erikstein sier videre om naturen at "den er ingen kulisse, men...som Jesus kom og ble Guds ansikt i verden, så er naturen liksom en del av Guds store bilde". Han snakker også om naturen som "Guds store katedral" og at en pilegrimsvandring kan være et stort åpent rom:

Noen ganger så er det rommet kirkerommet, andre ganger så er det bare Guds store katedral. Det kan jo være hele sjølv naturen som folk blir invitert inn i. Og inn i det rommet så får hver enkelt på en måte gå med sine tanker og bare være. Men det skal være en tilgjengelighet i forhold til at en kan snakke med hverandre om hva en tenker på...

Hvidsten omtaler også naturen som en katedral når han sier: "Jeg oppdaget også at jeg hele tiden gikk gjennom den vakreste katedralen av dem alle; naturkatedralen". Med begrepene "Guds store katedral" og "naturkatedral" forstår jeg at de ser på naturen som en form for kirkerom, som er åpent og stort i seg selv, og når han bruker begrepet "Guds store bilde" om naturen forstår jeg dette som et uttrykk for en forståelse av at naturen kan vise noe av hvem Gud er. Når han omtaler naturen som "et stort åpent rom", kan det også tenkes at han også her snakker om Guds nåde, hvor det er romslig og hvor hver enkelt kan være med sine liv.

Keltisk spiritualitet er noe flere av informantene trekker fram. Håheim forteller at de bruker keltiske bønner, fortellinger og symbolhandlinger på pilegrimsvandringene, både for barn og voksne. Hun peker på at den keltiske tradisjonen har fokus på nærhet til skaperverket. "Den lovprisningen av naturen og medmenneskene og skaperverket altså. Det er viktig", sier hun, når hun omtaler keltisk spiritualitet. Videre setter hun det keltiske opp mot andre former for spiritualitet som hun betegner med ordet "åndeliggjort", og jeg oppfatter henne slik at hun her sikter til mer karismatiske trostrynger, som hun er kritisk til. Slik jeg forstår Håheim, er nærheten til skaperverket, det konkrete og fysiske, viktig i hennes forståelse av spiritualitet som grunnlag for arbeid med pilegrimsvandring. På Utstein pilegrimsgard, hvor Kyllingstad arbeider, er nettopp det keltiske en viktig inspirasjonskilde, og mye av det hun sier i samtalen og som her er referert er, slik jeg ser det, i tråd med keltisk spiritualitet.

Tynnemark er den eneste av de fire informantene som i stor grad snakker om kroppen som en viktig del av spiritualiteten. Slik jeg forstår henne, mener hun at kroppen er for lite inkludert og integrert i

kristen spiritualitet. "Vi er kropp. Vi er mye mer kropp enn vi gir rom for i kirken til daglig", sier hun. Hun poengterer videre at mennesket er en del av det skapte, og hun referer til den andre skapelsesberetningen, som sier at Gud tok jord, skapte mennesket og blåste livspust inn i menneskets nese. Her peker hun altså på mennesket som en del av skaperverket og at menneske og natur er nært knyttet sammen. Dette sier hun også eksplisitt når hun sier at "du er kropp og kroppen har en relasjon til uterommet, ikke sant". Kyllingstad sier også noe om at mennesket er kropp og hun betegner kroppen som vårt hjem på jorda. Videre referer hun til kroppen som et "tempel" og at vi derfor må ta vare på kroppen. Hun betegner altså kroppen som vårt "hjem" og som et "tempel", og jeg forstår henne slik at hun her referer til kroppen som "et tempel for Gud". Disse utsagnene anser jeg som et uttrykk for at hun mener at kroppen er viktig. Hvidsten trekker også fram, i likhet med Tynnemark, at vi er en del av naturen og har et "slektskap med naturen". Videre omtaler han mennesket som en katedral, i tillegg til å omtale naturen som en katedral, og han referer også til at det enkelte mennesket er "Guds tempel":

Det er befriende å forstå at jeg selv er en katedral, en vandrende katedral som går gjennom den flotte naturkatedralen og underveis går jeg inn i katedraler reist av menneskehender. Gud kan være tilstede i dem alle. Og jeg kan være tilstede i dem alle samtidig. Svimlende tanker. Store rom.

Tynnemark peker videre på sansene som viktige. Hennes oppfatning er at Gud taler til mennesket gjennom sansene, og hun forteller at hennes erfaring er at Gud møter vandreren når man er ute i naturen, og at den Hellige Ånd er med og veileder gjennom sansene. Hun sier til dette:

Og da tenker jeg at sansene, bruken av sansene er en sånn viktig ting i det terrenget. Du ser, du hører, du hører stillheten. Noen ganger er stillheten øredøvende...Sansene skjerpes i det at du vandrer og i det at du er i det rommet hvor du ikke har støyen fra teknikken...Plutselig så kjenner du hva nistepakka, hvordan brødiskivene smaker...Kjenner duftene.

Hun sier videre at Gud er i disse sanseopplevelsene, og at dette handler om kroppsliggjorte erfaringer av Gud.

Gud ble jo kropp. Gud ble menneske. Så det er jo noe med det at vi gjør jo erfaringene, vi gjør jo de i vår kropp. Vi gjør ikke de utenfor kroppen. Og vi er mye mer fysiske enn vi egentlig er klar over. Og kroppen husker.

Hun trekker her fram inkarnasjonen, at Gud ble kropp. Og videre at mennesket er kropp og at alle erfaringer gjøres gjennom kroppen. Hun peker på at Gud taler gjennom sansene og at man på vandring, slik jeg forstår henne, skjerper sansene, og at man blir mer årvåken overfor sanseopplevelser og dermed kroppsliggjorte erfaringer av Gud. Stillheten er noe hun trekker fram i denne sammenhengen, og slik jeg forstår henne anser hun stillheten som betydningsfull med hensyn til å gi rom for bevisste sanseopplevelser.

Tynnemark er opptatt av åndelig fordypning og hun sier at når man skal hjelpe mennesker til åndelig fordypning, så kan dette gjøres på mange ulike måter. Det å ta i bruk natur og skaperverk er en måte som hun anser som viktig. Slik jeg forstår henne, handler dette til dels om det hun sier om at Gud møter mennesket i naturen gjennom sansene, slik jeg har gjengitt tidligere. I tillegg trekker hun fram kroppsliggjøring av bønnen; å be med skaperverket. Dette i motsetning til hva vi er vant med i mange sammenhenger; at bønn er mye ord. Hun gir eksempler på bønneformer som man kan gjøre på en pilgrimsvandring; å be med føttene eller be med åndedrettet.

Å be med åndedrettet...du puster inn, du puster ut, og så er det en pause. Du tar imot, du gir, du hviler. Pusten gjør jo det automatisk. Du tar imot Guds livspust når du overgir deg til Gud. Og så er det en tid for hvile og sabbat. Og det kan man...man kan knytte ord til det eller be med bare Jesu navn, og så har du jo den her bønnen: "Herre Jesus Kristus, Guds sønn, miskunne deg over meg"...Og det å be med føttene...Jesus sier: "Jeg er veien". Så går du på en sti. Og føttene er på en måte jorda og forankra i veien".

Når Tynnemark her snakker om å be med åndedrettet, sikter hun til "Jesusbønnen", som ortodokse kristne har bedt i århundrer og nettopp gjerne koblet på inn- og utpust. Hvidtsten snakker også om å be med kroppen og med åndedrettet. Han sier at en pilgrim har stor mulighet til å forstå med kroppen hva bønn dypest sett handler om og han referer her til Paulus' oppfordring om å "be uavlatelig":

Han (pilegrimen) lærer at som kroppen fornyes når en puster inn frisk oksygen, slik kan hans ånd ta imot Gud selv og hans gode gaver. Han lærer at som kroppen kvitter seg med sine avfallsprodukter når han puster ut kan han i bønnen slippe og fri seg fra sine negative tanker og handlinger. I vekselvirkingen mellom innpust og utpust kan denne forvandlingen skje.

Han sier at "bønnen er knyttet til det som får kroppen til å leve" og at "kropp og sjel ber hele tiden". Videre sier han at man kan trene på dette når man går og at det på vandring er lettere å lære dette. Erikstein trekker sammenhengen mellom kropp og bønn enda videre og sier: "En kan jo tenke at... ethvert menneske er en bønn i seg sjøl, kroppen er en bønn i seg sjøl. En vandrende bønn". Tynnemark og Hvidtsten snakker altså om ulike måter man kan be på hvor kroppen er delaktig i bønnen. Dette til forskjell fra bønn med mange ord. Jeg forstår dette som former for kontemplativ bønn, med åndelig fordypning for øye. Utsagnet til Erikstein om at menneskekroppen er en bønn i seg selv, er slik jeg ser det, et uttrykk for at man gjennom kroppen har en relasjon til Gud og at nettopp dette er bønn; relasjon til Gud.

Tynnemark snakker også om kroppslige erfaringer i et fellesskap på en pilgrimsvandring. Hun trekker fram berøringen mellom mennesker når man går sammen med noen:

Når du skal over bekken, så er det noen som hjelper deg. Det er hånd mot hånd som hjelper deg over en bekk eller et vanskelig parti eller noen svære steiner eller ett eller annet hvor du trenger å støtte deg mot noen. Da blir det jo en sånn kroppslighet i det at du ikke går aleine, men det er noen som støtter deg på din vandring med å gi deg sin hånd.

Hun sier at det ligger noe i en slik berøring mellom to mennesker, en kroppslighet som skjer tilfeldig. Videre snakker hun om at en slik berøring også innebærer et dypere plan enn den tilfeldige handlingen: "... en kroppslighet som blir en bønn; "jeg ser deg og du ser meg". Et jeg og et du, et møte, en relasjon. Men hvis du stanser og tenker etter hva dette handler om, så er det ganske mange bunner i det". Slik jeg forstår henne, sier hun at en fysisk berøring mellom mennesker dypest sett kan være en berøring mellom Gud og menneske, at Gud rører ved mennesker gjennom andre mennesker. Erikstein sier noe av det samme når han peker på Guds usynlige nærvær gjennom medmenneskene på en pilegrimsvandring. Han snakker om at man på en vandring kan trenge hjelp, og at man kan få erfare at det er noen der som hjelper en. Han konkretiserer dette ved å si at "Gud er der kanskje i form av en hånd over en bekk eller... skal jeg ta sekken din eller...dette usynlige Guds-nærværet..."

2.3.3 Begrunnelser for pilegrimsvandring som et diakonalt tiltak

2.3.3.1 Dypereliggende begrunnelser for diakoni og pilegrimsvandring

Jeg spør informantene, helt åpent, om hvordan de ser på sammenhengen mellom pilegrimsvandring og diakoni. Tynnemark er den av informantene som peker på en dyp sammenheng her, og Hvidsten skriver om noe av det samme i sin rapport. Jeg starter med å gå inn på dette.

Tynnemark mener, slik jeg forstår henne, at diakoni i stor grad handler om å legge til rette for relasjon. Hun sier at "jeg tenker at diakoni handler veldig mye om å lære seg å relatere og hjelpe mennesker til relasjon". Her peker hun på relasjonen til skaperverket, relasjonen til andre mennesker, relasjonen til seg selv, og relasjonen til Gud og at vi "dypest sett er skapt til relasjon og Gud er relasjon i Faderen og Sønnen og Den hellige ånd". Videre sier hun at "alle ting som kan hjelpe oss til å leve i relasjon og ikke isolasjon er et viktig, for meg i alle fall, i det diakonale uttrykket". Hun løfter fram pilegrimsvandring som et godt tiltak i denne sammenhengen, og sier at "da er jo virkelig en pilegrimsvandring en del av det. Og det å vandre sammen med andre og at du da lever i relasjon til naturen, og du lever i relasjon til deg selv, i vandringen". Hun utdyper det å leve i relasjon til seg selv og sier at dette handler om at man kan være innenfrastyrt eller utenfrastyrt, og at det er viktig å

komme i kontakt med det dypeste i en selv, som kan gi retningen for livet; ”Det å få tak på og få hjelp til å finne den dypeste lengselen i en sjøl og kunne være innenfrastyrt i forhold til den retningen som man ønsker at livet skal ha...”

Hvidsten sier, slik jeg forstår han, at det å søke relasjon er noe som dypest sett ligger i alt som lever. Han sier at ”alt levende søker forening”, og at dette gjelder både mennesker, skaperverket og Gud. Han sier: ”Naturen og mennesket søker forening. Menneskene søker mot hverandre. Gud og mennesket søker mot hverandre og vil forenes”. Videre sier han at en pilegrimsvandring der man går sakte og lever enkelt, kan hjelpe oss til å forstå og erkjenne dette, ”at alle levende vesener søker mot hverandre, søker forening og kontakt”. Om relasjon til naturen sier Hvidsten at mange i dag er fremmedgjort for naturen på grunn av vår livsstil, og at en pilegrimsvandring kan gjøre noe med dette:

En rolig pilegrimsvandring gjennom variert natur kan hjelpe oss tilbake til et nært forhold. Vi oppdager at naturen forenes med oss og holder liv i oss. Vi puster inn luften, drikker vannet og spiser naturens mat – de forenes med vår kropp og gir oss liv - uten foreningen med naturen kan vi ikke leve. Vi er totalt avhengig av naturen.

Om relasjonen mellom Gud og mennesket sier Hvidsten at ”Gud søker mennesket og har nedlagt i mennesket en søken mot sitt opphav” og at Gud ofte møter mennesket i naturen.

Når Tynnemark videre snakker om diakoniens vesen og oppgave er hun opptatt av at vi må ta utgangspunkt i spørsmålet ”hva er nøden?” og slik jeg forstår henne mener hun at nøden i mange sammenhenger er brudd på relasjoner. Hun utdyper hva hun mener med dette: ”Og da trenger det ikke å være ekteskapskrisen akkurat. Men at splittelsen på en måte har kommet inn i det å være menneske. Og splittelsen har veldig mange ulike uttrykk”. Hun sier at diakonien her kan være med på legge til rette for at noe kan heles:

Der tenker jeg diakonien er en...det er ikke bare forkynnelse. Det er og et møte. Og at diakonien kan være med å legge til rette for det møtet. At de splittede delene kan møtes, til et hele... At det kan samles til et samlet hele og at det kan relatere...i det ligger og noe av frelsen og helbredelsen.

Hun sier at dette kan skje gjennom en pilegrimsvandring og trekker fram et eksempel:

At du gjennom det å ha vandret og du får gnagsår, ikke sant, og så kommer du til et sted der du kan få vasket føttene dine, for eksempel. Så blir hele den handlingen med fotvaskingen et uttrykk for at det er noe splittet som samles. Det er en Gud som ser. Og så blir det en sånn dypere åndelig erfaring som kan munne ut i at man er. At man er villet. Og at man har en plass på denne kloden...Det kan skje.

Det ligger, ifølge Tynnemark, et helbredelsesaspekt i dette. Hun viser til TV-programmet ”Ingen Grenser” med Lars Monsen som eksempel og sier at ”når de da kom fram på den her toppen...så var

det jo mye helbredelse i den erfaringen der. I forhold til...føttene vokste ikke ut. Men likevel så var det en sånn indre helbredelse ved det at faktisk "jeg er"". Videre peker Tynnemark på viktigheten av nettopp en slik erkjennelse og sier: "Og ingenting er jo større enn det. Og at man kan gå videre og leve med de manglene som man opplever at man har. Som alle mennesker har, på en eller annen måte. Det er ikke fullkomment". Slik jeg forstår henne, snakker hun her om å bli helere og at dette ikke nødvendigvis handler om en fysisk helbredelse men en indre helbredelse. Dette innebærer grunnleggende og viktige erkjennelser om hva som er ens dypeste identitet.

Hvidsten snakker også om pilegrimsvandringens helbredende virkning. Han sier at "pilegrimsvandringen kan være en viktig del av forsøket på å bygge noe opp igjen. En helbredende prosess og et byggeprosjekt. Det er mange steiner som skal finne sin plass". Han sier at dette handler om en langsom helbredende prosess som fører til forandring, og at dette skjer "fordi mange faktorer kan virke i samme gode retning". Her peker han på det helsebringende aspektet ved å være underveis på en vandring, og samtidig betydningen av å komme fram til målet, hvor man kan "legge noe fra seg". Han trekker linjer mellom Nidarosdomen som byggverk og pilegrimen som "byggverk" og sier:

Vandringen mot Nidaros er en håpsvandring fordi målet er katedralen vi har greid å bygge opp igjen og klarer og ta vare på. Den er samtidig noe av det vakreste vi som nasjon har skapt. Pilegrimsvandringen er derfor også vandringen mot det vakreste. Når vi er framme er kanskje noe av vårt indre byggverk også blitt helere, sterkere og vakrere, fordi veien hadde en helbredende evne vi åpnet oss for.

Slik jeg forstår han, snakker han også om at en pilegrimsvandring kan innebære indre prosesser som kan medføre en indre helbredelse.

Erikstein sier flere ganger i løpet av samtalen at pilegrimsvandring er et tiltak som kan være veldig diakonalt. Han sier at "jeg veit ikke noe område som er så tilpassa diakoner som dette" og han etterlyser flere pilegrimsdiakoner i kirken. Han sier samtidig at ikke alle pilegrimsvandring er diakonale og at det er nødvendig med en bevissthet rundt den diakonale tanken ved en pilegrimsvandring for at de skal være diakonale. Han sier at "pilegrimsvandring behøver ikke å være diakonalt i det hele tatt...Ideen i seg sjøl er kanskje diakonal. Men jeg trur det finnes pilegrimsvandring som virker nesten helt motsatt". Slik jeg forstår han mener han at det bør være en diakonal bevissthet rundt pilegrimsvandringene, og på vandring hvor man ikke har dette, er ikke vandringene nødvendigvis diakonale.

Videre spør jeg informantene om de mener at pilegrimsvandring kan være et uttrykk for evangeliet i handling, slik diakonien ofte defineres som. Alle de fire informantene svarer bekreftende på dette.

Tynnemark svarer at "ja, det synes jeg absolutt det kan være", Kyllingstad svarer "ja, ja, ja. Absolutt", og Erikstein svarer "Ja. Evangeliet med bein...som får bein å gå på". Når de videre begrunner hvorfor de mener dette, legger de vekt på noe ulike aspekter. Tynnemark peker på at pilegrimsvandring som handling er noe fysisk og at dette kan knyttes til "inkarnasjonens hemmelighet"; "at Gud ble kropp, Gud ble menneske". Videre legger hun vekt på å stille spørsmålet "hva er nøden?", slik hun er gjengitt ovenfor, og slik jeg forstår henne, mener hun at dette spørsmålet er viktigere enn å definere diakonien med begreper som for eksempel "evangeliet i handling". Kyllingstad sier at man på en pilegrimsvandring kan handle i tråd med evangeliet ved at "folk blir sett, inkludert, elska, altså dei må bli sett og inkludert på ein måte som er god, så dei kjenner seg velkomne og verdifulle". Hun peker også på at man på en pilegrimsvandring "fører gruppa inn i bønnens sfære", gjennom liturgiske eller spontane handlinger. Slik jeg forstår henne, ser hun på både møter med enkeltmennesker i nestekjærligheten, samt tilretteleggingen for et møte med Gud som et uttrykk for evangeliet i handling.

Erikstein trekker også fram nestekjærligheten på en pilegrimsvandring som viktig i dette landskapet, og fremfor alt den estetiske dimensjonen. Han peker på at "mottakerapparatet" på en pilegrimsvandring kanskje er sterkere enn ellers og at man dermed blir mer "mottakelig":

... man derfor blir så mye mer klar over den godheten en får fra medvandrerne, den godheten en møter...det en møter i brød og vin, det en møter i ei fin vakker kirke, en orgelkonsert... Og den estetiske dimensjonen, kanskje ikke minst. Altså dette vakre, i ei blomstereng eller ...Så der er evangeliet.

Erikstein sier at det å se på en pilegrimsvandring som et uttrykk for evangeliet i handling er svært relevant. "Det er i det hele tatt evangeliet i handling...Uten at kanskje folk blir proppa full med bibelord og bønn og sånn...", sier han.

2.3.3.2 Konkrete diakonale aspekter ved pilegrimsvandring

Når jeg spør informantene om hva ved en pilegrimsvandring, helt konkret, som de mener kan være diakonalt, trekker de fram mange aspekter. De fleste av aspektene som nevnes har, slik jeg kan se, enkeltmennesket for øye.

Den fysiske vandringen og det å være i bevegelse er noe alle informantene trekker fram som positivt, og de fleste peker på sammenhengen mellom fysisk aktivitet og psykisk helse. Om dette aspektet sier flere at det skjer noe både med kroppen og med tankene når man går, utenat man nødvendigvis

tenker over det, og at bekymringer ofte forsvinner, spesielt når man går over flere dager. Kyllingstad peker på at erfaringer og bekymringer sitter i kroppen og at man ved å gå kan bearbeide dette:

Og så veit me at alle inntrykk, alle bekymringar, alle minner på ein eller annan måte lagrar seg i oss, i sinnet og i kroppen...og eg trur det er godt for kroppen å gå, så lenge han kan det. Fordi da er det ikkje bare tanken og sinnet som jobbar, men då jobbar våre bein og armar og hofte og rygg og mage og....ja, forandrer, bearbeider inntrykk.

Hun sier videre at man på en vandring etter hvert blir mer opptatt av primærbehovene framfor grubling og bekymringer, og at dette gir en hvile. Slik jeg forstår henne, snakker hun her om en mental hvile. Hun sier:

...den følelsen når ein har gått nokre dagar og merker det at ein er blitt tom for alt det som....alle tankane og alle bekymringane og det som var så stor del av ein og liksom blitt fylt av dei nære, dei enkle ting, at nå er eg tørst og nå kan eg få drikke og nå er eg sulten og nå treng eg mat. Nå er eg trøyt, nå treng eg kvile. Altså, vere i dei basale behova istadenfor all verdens problemstillingar og tankar. Det gir ein veldig god kvile... Sånn at kroppen byggjer seg opp og sinnet byggjer seg opp, og fornyes og forfriskes.

I likhet med Hvidsten, referer hun til Søren Kierkegaard som sier noe om dette: "Jeg går meg til det daglige velbefinnende hver dag, og jeg går fra hver sykdom. Jeg går meg til de beste tanker, og jeg kjenner ikke en tanke så tung at jeg ikke kan gå fra den. Når man slik fortsetter å gå, så går det nok." Videre referere Kyllingstad til Per Christian Asbjørnsen, som har sagt noe om det å gå, med hensyn til det mentale og med hensyn til tungsinn; at "ting forvandles når du går". Hun peker på at dette ikke bare gjelder pilegrimsvandring, men vandring generelt, og at hun tror dette kan være en god effekt av en pilegrimsvandring, så vel som andre litt lengre turer. Håheim sier, slik jeg forstår henne, at en pilegrimstur kan gi rom for "de lange tankene", i tillegg til at det kan være en hjelp til å slippe tak i grublerier. Hun sier at noen ganger er det "forskjellige grublerier som en går inn i", og andre ganger kjenner man at det er "noe som blir forløst".

Erikstein peker på gleden som mange opplever når de går og sier at "folk blir sprelske og glade ofte av å gå ute" og han sier videre at en pilegrimsvandring er "fysisk godt for folk" og at det å bli trøtt og sliten gjør at mange sover bedre. "Noen har med seg sovemedisin som de ikke behøver", sier han. Hvidsten peker på at man blir kjent med sin egen kropp når man vandrer, og at dette også innebærer slit:

...ikke minst de første (dagene) da en kjenner nettopp; svette, såre føtter, smerter fra blemmer, hovne ankler, stive rygger og kanskje samtidig er både våt og kald. Pilegrimsveien har sitt strev, sin ensformighet, langsomhet, frustrasjoner og utfordringer.

I denne sammenhengen peker han på at man oppdager hvor viktig hvilen er:

En blir tvunget til å hvile, men oppdager også hvor god effekt kroppen har av hvilen. En erfaring en trenger å ta med til hverdagslivet. En kan stå opp fra hvilen og kjenne hvordan kroppen har restituert seg og en gjennomgår en renselsesprosess. Kroppen blir luftet ut. En kan oppleve fysiske påkjenninger og samtidig mental hvile.

Både Eriksten og Hvidsten sier også noe om at man ved å gå kan få en ny og positiv erfaring av kroppens verdi. Erikstein sier:

Jeg tror folk har en sånn sterk opplevelse av at...veldig mange får en sterk opplevelse av at kroppen er faktisk...kroppen deres har mer verdi enn de har tenkt liksom. Det å oppvurdere sin egen kropp. Og si at denne kroppen er ikke... den tåler mye, den er sterk, den er...ja, bare jeg får litt tid på meg, bare jeg går sakte nok opp bakken, så kommer jeg opp.

Hvidsten sier noe av det samme:

Det er befriende å oppdage hva kroppen egentlig kan makte. Bare en har tid. Skritt for skritt blir meter til kilometer og mil, mange mil etter hvert. En tar i bruk menneskets urgamle måte å komme seg fram på. En trenger ingen nymotens samferdselsmidler. Jeg har min kropp og med den kan jeg komme meg til hvilket som helst mål på kloden, bare jeg har tid nok. Jeg bærer på min rygg hva jeg trenger.

Begge trekker fram tidsaspektet her, og at kroppen kan klare mye dersom man har tid nok.

Mestringsaspektet ved en vandring er noe Tynnemark og Hvidsten trekker fram. Hvidsten sier at det å gå pilegrim kan være en utfordring på mange plan, og at det derfor innebærer muligheter for mestringsopplevelser, som igjen kan være positivt for selvfølelsen. Han sier:

Å oppleve at en mestrer de mange utfordringene gir god selvfølelse. Selvrespekten øker når en kan mestre de fysiske anstrengelsene, klare å innordne seg rutiner, strukturering, tåle smerte og være utholdende.

Tynnemark viser til "Ingen Grenser", TV-programmet med Lars Monsen, og sier at det ligger mange elementer av pilegrimsvandring i det som de gjorde der. Hun trekker fram opplevelsen og gleden ved å mestre det å kunne gå, og kjenne at "min kropp virker" og at "det er uavhengig av hvilket funksjonsnivå jeg har". Videre sier hun at dette gir en konkret opplevelse av å være til, og slik jeg forstår henne, anser hun dette som en grunnleggende viktig opplevelse som en uavhengig av funksjonsnivå.

Erikstein trekker også fram TV-programmet "Ingen Grenser", og han problematiserer noe av dette. Han sier at "ulike kroppar har ulike sårbarheter" og han peker på viktigheten av faktisk å respektere kroppens grenser. Slik jeg forstår han, er han kritisk til at deltakerne presset kroppene så hardt som de gjorde. Han sier:

Når jeg så på Lars Monsen og "Ingen Grenser" så synes jeg det var litt sånn problematisk i forhold til at jeg skulle ønske at noen hadde sagt: "Å, dette går ikke lenger". Noen av de som gikk skulle ha stoppa, men de...For det var nesten...jeg får en slags følelse av at det var en sånn vold på kroppen".

Når han videre snakker om pilegrimsvandring sier han at dette i stor grad handler om å innse sin egen utilstrekkelighet og at man noen ganger trenger hjelp. Han sier at "pilegrimsvandring er for meg på en måte å innse at dette klarer jeg ikke. Jeg klarer ikke lenger...Jeg må få hjelp". Det å trenge hjelp ikke er noe problem på en pilegrimsvandring, sier han:

Jeg kan bli kjørt og jeg er like mye pilegrim. Sånn at det er ikke...det å gå pilegrim er ikke å gå hver meter på beina sine...Og trenger man stav så gjør man det...Får man noen til å bære sekken sin, så kan en gjøre det.

Erikstein sier at det å respektere kroppens grenser innebærer å "lytte til kroppen" og "bli kjent med kroppen og hva den tåler", og han peker på at kroppen tåler mye så lenge man tar hensyn til kroppens grenser. Han sier at "det er utrolig hva kroppen tåler så lenge en holder den i sjakk, ikke går for fort... ett bein foran det andre. Rytmen. Får i seg mat. Stopper tilstrekkelig lenge nok, men ikke blir kald". Han snakker altså her om kroppens grenser og om kroppens muligheter innenfor grensene. Slik jeg forstår han, snakker han også om selverkjennelse og avhengighet av andre mennesker.

Hvidsten trekker fram langsomheten og det enkle livet på en pilegrimsvandring som viktig og han sier at dette kan være en hjelp til refleksjon. Han peker på at langsomheten kan gi rom for livsprosesser, spesielt på de lange vandringene:

Mange kan ha stort utbytte og gode opplevelser selv på en kort vandring. Men den dypeste effekten får den som går langvandring og utsetter seg for å leve langsomheten over lengre tid som bidrar til å komme nærmere livet og seg selv. Alle dype prosesser tar tid. Veien og tiden åpner muligheter.

Ifølge Hvidsten kan det enkle livet på en pilegrimsvandring gjøre noe med prioriteringene i hverdagen. Han sier at på en pilegrimsvandring er det "de basale og trivielle tingene i livet som får fokus og som en kjenner med kroppen på en sterk måte" og videre at dette kan "hjelp pilegrimene til å oppdage de viktigste verdiene i livet". Dermed kan man bli "utfordret til hva en skal prioritere i sitt daglige liv". Erikstein sier noe av det samme når han retter fokus mot "de lange tankene" som det gis rom for på en vandring, og at dette kan være nødvendig for å gjøre prioriteringer.

Tilstedeværelse er noe Tynnemark og Kyllingstad er opptatt av. De sier begge at naturen og det å være på vandring kan hjelpe oss til å være tilstede her og nå. Tynnemark sier noe om viktigheten av nærværet i det som skjer, uavhengig av om man er på vei eller har kommet fram til målet:

Du vandrer. Og du er til stede i vandringen. Og så når du målet eller delmålet eller hva det nå er. Målet for å spise nistepakka...det er jo et sånt delmål. Og så er du tilstedeværende, tilstede i det at du spiser nistepakka og drikker vannet fra bekken eller om du har med deg en termos med kaffe eller hva du har, så er det noe med nærværet i det som skjer der og da.

Videre sier Tynnemark at det skjer en forenkling når man går, og at dette kan være en hjelp til å være tilstede. Hun sier:

Og det er klart at i vandringen så skjer gjerne det at ting forenkles. Og i forenklingen så får du og hjelp til et større nærvær i det som faktisk er. I din kropp, i det som er rundt deg, i de som er sammen med deg. Ja, en sånn rensende prosess. Hva er vesentlig, hva er uvesentlig...Det sorteres ofte veldig automatisk når man går, av seg sjøl.

Hun trekker også fram stillheten ute i naturen som en hjelp til tilstedeværelse og nærvær. Hun peker på at mange har en stressa hverdag og en splittethet i livene sine og hun sier at hun tror at mange søker stillheten og den åndelige dimensjonen ute i naturen.

Man kan jo spørre seg hvorfor er det så mange som drar på hyttetur, ikke sant...det å dra på fjellet eller sitte ved et vann og fiske. At i det så ligger det en sånn der søken etter nærvær, trur jeg, veldig mye.

Stillheten er noe som flere av deltakerne på vandringen fra Tomasgården trekker fram som viktig. Min opplevelse var at nettopp det som Tynnemark peker på; at det å gå i stillhet gjør at sanseapparatet skjerpes og omgivelsene blir tydeligere, og stillheten i naturen gir en hjelp til å være tilstede her og nå. I tillegg kan stillheten gi rom for å bare være og å ta imot; den krever ingenting. Det kan oppleves frigjørende.

Tilstedeværelsen og nærværet er, ifølge Tynnemark, noe positivt i seg selv, fordi det "samler" og "det er helbredelse i det, det er hvile i det". Og hun sier videre at når man er mer til stede her og nå er det "mye lettere å lytte til det som kommer innenfra som er livgivende i seg selv".

Kyllingstad peker på at det er viktig å være opptatt av noe annet enn seg selv og å hengi seg til noe som er større enn seg selv. Hun sier at naturen kan hjelpe oss til dette når vi klarer å være tilstede:

Og det kan naturen hjelpe oss til hvis me kan klare å falle til ro i han og liksom gå inn i han og vere. Vere der med heile oss og ikkje måtte gå med musikk på øyret eller snakke på telefonen eller...altså gjere dei tinga som me ofte gjer...men leggje det vekk.

Slik kan vi få hjelp til å "sjå det som er rundt oss, eller lytte til det som er rundt oss. Og bli ein del av det", sier hun. Videre referer hun til den amerikanske katolske presten og åndelige veilederen William Barry⁷², som skriver om dette å hengi seg til noe og at dette er en gave fra Gud:

Og når du hengir deg til betraktingen av eit grasstrå eller ein liten maur eller ein fugl som syng, da gløymer ein seg sjølv og setter fokuset på noko anna. Og i det så ligg ein tilbedelse. Og ein undring over mysteriet i skapelsen. Og da kommuniserer du med Gud, trur eg.

Hvidsten peker på at naturen kan ha stor innvirkning på pilegrimen, ved at man på en vandring får en "nærhet til livskraftene". Han sier at naturen "bringer oss i kontakt med det "levende" på en sterk måte hvis en gjennom vandringen, roen og stillheten kan se og oppdage den". Dette sier han kan gi opplevelser som kan ha en legende virkning.

Flere av informantene sier at møter med mennesker er et sentralt aspekt ved en pilegrimsvandring. Hvidsten trekker fram miljøet blant medpilegrimer på en pilegrimsvandring og henviser til et utsagn om at man på en pilegrimsvandring "beveger seg faktisk i et langt mer vennligsinnet og støttende mellommenneskelig miljø av medpilegrimer enn det man er vant til i dagliglivet." Han peker på at forskjellene viskes ut i en gruppe med pilegrimer, og at dette også gjelder forskjellene mellom pasienter og helsepersonell, og mellom fanger og betjenter når man går på pilegrimsvandring sammen. Hvidsten sier videre at møter med fastboende og vertskap ved overnattingssteder kan være viktige, i tillegg til medpilegrimer. Kyllingstad, Håheim og Erikstein trekker fram nettopp dette, å bli tatt imot underveis og ved målet, som viktig. Kyllingstad forteller om en vandring i Vest-Telemark som hun deltok på og hun sier at det å bli tatt imot i kirkene, ofte med et måltid, var noe som gjorde sterkt inntrykk og hun sier: "Det er altså noen gode mennesker langs vegen som tjener slitne vandrere, og det var utruleg utruleg sterkt og godt å bli møtt på den måten som me blei møtt veldig mange stader". Håheim sier at de har blitt veldig godt mottatt som pilegrimer i Røldal. "Vi følte oss beæret som pilegrimer", sier hun. Erikstein forteller en historie om en pilegrim som erfarte betydningen av å bli møtt på en god måte:

Det var ei dame som kom til Brunkeberg og så ble ho tatt imot av soknerådet i kirken i Brunkeberg. Ho var sliten og det var varmt og ho tenkte: " jeg kan ikke gå åtte dager til. Jeg må bare si ifra at jeg skal slutte. Dette klarer jeg ikke". Og enda var det sju-åtte km igjen til Morgedal, der vi skulle sove om kvelden. Så blei vi tatt imot med kringle og kaffe av soknerådet og ho sier at: "dette var som å komme til himmelen"...Denne dama fikk nye krefter i kringla og safta og kaffen og klarte å gjennomføre helt til Røldal.

Erikstein peker på at det å bruke begrepet "himmel" er et sterkt begrep, og at det synes å ha vært noe i dette møtet som var veldig viktig for henne. "Ho ble møtt på et helt kritisk avgjørende stadie i

⁷² William Barry er jesuittprest og har jobbet mye med åndelig veiledning. Han har skrevet flere bøker og spiritualitet og åndelig veiledning.

livet sitt med en sånn overdreven god omsorg, som på en måte gjorde noe viktig". Og han sier at det er disse opplevelsene som kan ha betydning for enkeltmennesker. Han peker på viktigheten av at man "møter noe godt" og videre at "det er med på å forandre livet deres – ho ville slutte, men ho klarte det". Erikstein peker på at det å bli møtt og bli tatt imot, er viktig. "Det er kjempeviktig at soknerådet stiller opp, tar imot folk raust og ubetinga", slik at man føler seg "inkludert og velkommen". Slik jeg forstår han, mener han at menneskene man møter underveis i kirker og overnattingssteder er viktige i det diakonale aspektet ved en pilegrimsvandring. Dette er noe jeg selv erfarte, at det å bli tatt imot på overnattingsstedene var utrolig viktig. Vi ble mange steder møtt med stor gjestfrihet og vennlighet av frivillige og ansatte i kirkene og menighetshusene hvor vi overnattet, og disse serverte også mat til oss. Dette opplevdes veldig fint for slitne pilegrimer. Samtidig uttrykte noen av disse også en glede og takknemlighet over å få "være med på turen".

Vandringene som Erikstein leder i samarbeid med psykisk helse er ifølge Erikstein "de viktigste vandringene" som han jobber med og han sier eksplisitt at "dette er veldig diakoni". Dette begrunner han med at disse vandringene er rettet mot de "direkte marginaliserte", grupper som "i liten grad ellers ville ha kommet seg ut" og som det betyr enda mer for. Erikstein forteller om flere tilbakemeldinger og historier som sier noe om hva disse vandringene betyr for enkeltmennesker. "For meg...den her pilegrimsvandringa har skinni som et lite lys i meg igjennom hele vinteren" er en sånn tilbakemelding. Og han forteller videre: "Ei dame kjøpte seg album etterpå. Ho hadde ikke satt inn bilder på 10 år. Plutselig så kjøpte ho seg album, og så satte ho inn bilder fordi at ho hadde for første gang på 10 år noe å fortelle, noe å sette inn bilder av". Erikstein konkluderer med at "det betyr noe, det gjør en forskjell, det lever i folk", samtidig som han også påpeker at vi "ofte ikke vet hva som skjer i det store rommet med folk". Videre peker han på at en vandring for noen kan fungere som eksponeringsterapi. Han sier at "dette kan være et reint svært eksponeringsterapiprojekt altså. De veit ikke helt hva som venter. Plutselig en onsdag så er det 10 nye som skal være med å gå den dagen". Videre vurderer han dette som uproblematisk:

Men så lenge rommet er stort nok...den høye himmelen er høy nok, så har jeg ikke opplevd det som et problem. Tvert imot, det er veldig artig å blande forskjellige folk. Hvem er hvem? Ikke sant, det skal ikke være noe stigmatiseringsprosjekt heller...hvem er hvem her? Ja, la folk lure på det da, det er ikke farlig det. For plutselig så begynner en å oppdage hverandre som mennesker.

2.3.3.3 Diakoniplanens arbeidsområder

Jeg spør om hvorvidt informantene anser pilegrimsvandring som et tiltak som ivaretar de fire arbeidsområdene i diakoniplanen. Tre av fire informanter ser, slik jeg forstår dem, tydelige elementer av både nestekjærlighet, inkluderende fellesskap og vern om skaperverket, mens punktet om kamp for rettferdighet er de noe mer nølende til. Erikstein er den eneste som sier at "dette er hele diakoniplanen" fordi han mener at pilegrimsvandring er et tiltak som arbeider i alle de fire områdene i planen.

Når det gjelder *nestekjærlighetens* plass på en pilegrimsvandring, sier Erikstein at dette er "nestekjærligheten i ytterste potens". Han peker på dette at man noen ganger kan trenge hjelp og at han ser at "folk blir snille" og "de tilbyr seg...kan jeg ta sekken din, og kan jeg hjelpe deg over her, og ta tak i meg..." Håheim sier noe av det samme når hun sier at nestekjærligheten blir tydelig på en pilegrimstur: "Noen ganger så blir det...at sekken blir for tung og så må en ta sekken og...Når man er med på en sånn tur, så skjønner en at en må bry seg, fordi det er i en sånn kontekst... En prøver å dele på det, fordi en ønsker å nå målet sammen". Hun er opptatt av nestekjærlighetens plass på en pilegrimstur og viser til at det dobbelte kjærlighetsbud er grunnlaget for det diakonale arbeidet. "Vi ønsker å vise vei til Gud og til våre medmennesker", sier hun. Erikstein referer videre til Løgstrup og Levinas⁷³ og møtet med "det andre mennesket" som noen ganger trenger hjelp og man blir utfordra til å hjelpe; "at en ser at noen trenger meg her. Og det må en gjøre noe med". Videre peker han på teksten i Matteus 25⁷⁴ og sier at Kristus kommer oss i møte gjennom medvandrene på en pilegrimsvandring:

Det har blitt veldig sterkt, det Matteus 25-perspektivet ...for da står det at det var den som utførte den aktive diakonale handlinga som fikk et Kristusmøte. Hvordan det gikk med de som opplevde diakonien står det ingenting om.

Fellesskapsaspektet er noe som flere av informantene trekker fram som svært til stede ved en pilegrimsvandring. Kyllingstad og Håheim sier begge at felles opplevelser gjør noe med et fellesskap, og også med nestekjærligheten, og at dette blir annerledes når man er ute på tur enn når man møtes i kirken på andre fellesskapsbyggende samlinger. Kyllingstad sier:

⁷³ Løgstrup og Levinas er to av vår tids store moralfilosof. K.E. Løgstrup (1905-1981) var en dansk filosof og prest, særlig opptatt av grunnlagsetikk. Hans hovedverk er "Den etiske fordring" fra 1956. E. Levinas (1906-1995) var en litauisk-fransk filosof, opptatt av nærhetsetikk. Han beskriver møtet med "Den Andre", det andre mennesket, som grunnlaget for en etikk.

⁷⁴ Han sikter her til teksten i Matteus 25, 35ff, der Jesus taler om å handle overfor de syke, sultne og tørste etc., og hvor han sier at "det dere gjorde mot én av disse mine minste søsken, har dere gjort mot meg".

Det blir jo ofte eit spesielt fellesskap mellom folk som har svetta saman, har opplevd noe vakkert saman, har frøse og blitt våte samann, delt matpakka eller spist...altså...så eg håpar jo og har ein bevissthet på det sjølv at...det å dele opplevsar, det fremmer kanskje nestekjærligheten vel så mykje som å sitte i same kyrkje eller på same kyrkjebenk.

Hun sier videre at noen knyttes sammen på en måte som gjør at det kan utvikles vennskap: "Eg ser det i praksis, faktisk, at folk i alle fall knyttes saman når dei går på ei pilegrimsvandring og kanskje finner nye venner...møter folk som er opptatt av det same som dei sjølv". Erikstein peker på at fellesskapsaspektet på en pilegrimsvandring er noe som ofte legger seg til rette helt naturlig:

Det er veldig rart hvordan en vandring...her prøver en å lage inkluderende fellesskap, og så på en sånn vandring så tilsynelatende så bare legger det seg til rette sjøl....altså, en er på samme vei mot et felles mål og veit at en skal være sammen sånn og sånn og så blir det bare...så tar en til å dele ting på en helt annen måte enn i andre sammenhenger.

Tynnemark sier også at man på en pilegrimsvandring bygger fellesskap. Hun peker på at vi ikke går på en vandring uavhengig av andre, "for du er skapt til relasjon, ikke til isolasjon, og ikke til egoisme. Men til fellesskap". Videre peker hun på noe av utfordringen ved dette å være i et fellesskap og at man på en pilegrimsvandring kan trene på dette. Slik jeg forstår henne, snakker hun om det å gi avkall på egne behov til fordel for gruppas behov, og at dette kan være vanskelig for oss fordi vi er vant til at "man skal komme fortest mulig opp på en topp". Hun sier:

Men i pilegrimsvandringen, så er det litt annet. Å øve seg i å gå, sammen. Og da må man av og til gi avkall på sin egen rytme, for å kunne følge gruppas rytme. Og det er...det liker vi ikke så veldig godt. Jeg skal frem! Og det skal gå fort! Det å øve seg i å gå sammen. Finne felles rytme. Selv om vi da må gi avkall på noe som er mitt eget for å gi rom for noe som er større enn meg selv.

Erikstein sier, slik jeg forstår han, noe av det samme og betegner en gruppe på en pilegrimsvandring som en "organisme", hvor man "må ha med seg alle, for å komme over". Dette innebærer at man må ta den tida man trenger for å få med alle. Han sier at "alle skal fram på sitt vis altså" og da må de raskeste tilpasse seg. Erikstein snakker videre om viktigheten av å gjøre vandringene inkluderende, for eksempel ved å tilby bagasjetransport og gi folk muligheten for å bli kjørt et stykke dersom det er behov for det. "Sånn at jeg tenker at dette er en veldig demokratisk vandringsform, det æ'kke bare for de sprekeste...Folk behøver ikke å være i allverdens form og de kan ha sine plager".

Kyllingstad er opptatt av at en pilegrimsvandring kan inkludere folk med ulikt funksjonsnivå, dersom man legger til rette for dette. Hun gir eksempler som å tilby transport på deler av en tur, eller å gi ulike alternativer når man arrangerer en dagsvandring i nærområdet. Pilegrimsvandring i rullestol eller gåstol er noe hun anser som mulig dersom man gjør det i det små og dersom man planlegger med det for øye:

Eg har høyrte om sjukeheimar som har pilegrimsvandringar i hagen eller i ein veldig kort distanse for folk som sitt i rullestol og må køyrast. Men ein kan likevel legge det opp sånn at dei kan få ein oppleving av å vere pilegrimar i eige nærmiljø.

Å gå en runde på gårdsplassen på Pilegrimsgarden er et annet eksempel som Kyllingstad trekker fram. Her er det, sier Kyllingstad, ikke snakk om noen ekstremtur hvor man må være veldig atletisk og fysisk sterk, men en tur hvor man kan fordype seg i det små og det nære. Kyllingstad peker altså på å legge til rette, slik at en pilegrimsvandring kan være inkluderende.

Alle informantene sier noe om at det er naturlig å tenke at arbeidsområdet *”vern om skaperverket”* kan ivaretas gjennom pilegrimsvandringar. De er alle inne på at opplevelser i naturen og det å bruke naturen kan gjøre noe med forståelsen og ønsket om å ta vare på den. Kyllingstad sier eksplisitt at *”eg trur ikkje at me vil verna om skaperverket hvis me ikkje har blitt glad i skaperverket”* og vidare sier hun at man gjennom en vandring kan bli sterkere knyttet til naturen:

...og nettopp ved ei vandring i naturen og kanskje med mange stopp undervegs der ein gler seg over det ein ser, så kan ein og utvikla den følelsen av enhet, av at ting høyrer saman, av at skaperverket er skjørt...Så eg trur at det å bruke naturen på den måten...ikkje for å forbruka han, men for å oppleve han og erfare han...så er det med på å knyttast til naturen. Og me er jo blitt veldig fremmedgjort og treng på nytt å bli knytta til naturen.

Hun sier at hun tror dette å bli sterkere knyttet til naturen igjen vil føre til en større forståelse for at *”dette må vi verne”* og vidare at *”naturen er ikkje vår, den er Guds eller den tilhøyrer seg sjølv”* og *”hvis ikkje den har det godt, så vil me i siste omgang heller ikkje ha det godt”*. Slik jeg forstår henne, mener hun at dette skjer fordi man får en større forståelse av naturens verdi og om konsekvensene i den globale sammenheng når det gjelder klima og miljø. Kyllingstad sier konkluderende om pilegrimsvandring at *”eg trur absolutt at det kan være eit bidrag i den retning, mot ein grønnare livsstil”*. Hvidsten bruker begrepet *”omtanke og kjærlighet til naturen”*, som en følge av gode naturopplevelser. Erikstein snakker om opplevelsen av naturens verdi når man er ute på vandring og at dette kan gi inspirasjon til å ta vare på den:

Å bli glad i, oppleve Guds gode gaver, oppleve naturen som en sånn verdi... en sånn umistelig verdi i seg sjølv på en måte...Det vakre, det estetiske...Ved å gå igjennom skaperverket, så får du noen opplevelser som du ikke får ellers altså. Du fyller huet med ett eller annet, du fyller tanken med noe som gjør at en blir inspirert og opptatt av å ta vare på det...

Vidare snakker Erikstein om at det å vandre kan være en hjelp til å prioritere og finne ut hva som er viktig i livet. Han peker på at dette kan innebære tema innen alle de fire områdene i diakoniplanen, men ikke minst vern om skaperverket og han trekker fram muligheten for å tenke *”lange tanker”*, blant annet når det gjelder forbruk og livsstil. *”Kanskje kan noen bli forandra”*, sier han.

Når vi kommer til punktet "kamp for rettferdighet" i samtalene, ser det ut til at noen av informantene har vanskelig for å se sammenhenger mellom dette og pilegrimsvandring. "Vi skal ikke trekke det for langt heller...", sier Håheim, og antyder at hun ikke nødvendigvis ser noen umiddelbare og tydelige sammenhenger her. Det hun likevel sier er at man kan ta opp tema på vandringen, som handler om dette, og i tillegg kan bønnene på vandringen handle om tema relatert til dette. Hun nevner et eksempel fra en pilegrimstur med barn, hvor de tok opp tema om "...det å bry seg, det å sitte i fengsel, at noen har det vanskelig og sånn". Videre sier hun at man kan ta opp ulike problemstillinger, for eksempel ved en pilegrimstur med innvandrere: "kanskje en kunne ha en tematikk i forhold til det landet de kommer fra ...". Kyllingstad trekker også fram integrering som et eksempel i denne sammenheng. "Det kunne være spennende å gjere ein pilegrimsvandring med det for øye at her skal me bli kjent på tvers av kulturar", sier hun.

Tynnmek mark peker på en klar sammenheng mellom pilegrimsvandring og "kamp for rettferdighet". Hun sier at "kamp for rettferdighet handler jo faktisk om å dele. Det handler faktisk om å gi avkall for at noen andre skal få rom, plass i mitt liv". Slik jeg forstår henne, kan man på en pilegrimsvandring trene på dette, å dele og å gi avkall. Og hun sier videre at dette kan få konsekvenser i forlengelsen av en vandring og hun poengterer her at hun snakker ut ifra at hun har en kristen tro:

Hvis min pilegrimsvandring her på jorden handler om å være en Jesu etterfølger, så blir kamp for rettferdighet et viktig element i det. Og at gjennom en pilegrimsvandring så kan jeg skjerpe sansene mine og i forhold til den dimensjonen. Og det handler veldig mye om livsstil. Vil jeg gi avkall på noen av de godene jeg har, til fordel for at andre kan få bedre kår? Det handler om å gi, sant....Kan jeg gi avkall på noe til fordel for at naturen skal ha en bærekraftig utvikling, som man sier så fint. Det er ganske kompliserte spørsmål, så det er ikke noen enkle svar på det.

Ifølge Erikstein kan en pilegrimsvandring innebære noe han kaller for en "rettferdighetskamp" i enkeltmenneskers liv. Han sier at "det er veldig mange som går disse vandringene som har noen sorger og noen tap og har mista og har noe de vil gjenopprette og legge av seg og sånn". Han trekker fram begrepene "forvandling, forsoning og myndiggjøring"⁷⁵ som sentrale begreper som han mener er svært tilstede ved en pilegrimsvandring. "Det kan skje en stor grunnleggende forandring med folk", sier han og forteller om ei dame som sa at "jeg skjønnte i bakken opp til Dyrskar at jeg skal gå fra samboeren min. Han er ikke god for meg, han gjør meg vondt". Erikstein reflekterer over dette og sier at dette for denne dama kanskje handler om en myndiggjøring, at hun gjennom vandringen ble klar over hva som er hennes krefter.

⁷⁵ Disse begrepene er beskrevet i dokumentet "Diakoni i kontekst", utgitt av Den lutherske verdensråd i 2010. Dette dokumentet omtales videre i *kapittel 3.1.3*.

2.3.3.4 Den åndelige dimensjonen

Jeg spør informantene om hvilke tanker de har om Gudsdimensjonen og trosaspektet ved en pilegrimsvandring og om de mener at dette er viktig. Informantene svarer entydig at dette er et viktig aspekt ved det diakonale i pilegrimsvandring og de peker på ulike sider ved dette. Tynnemark peker på at en pilegrimsvandring åpner opp for sansene, og at vi dermed "åpner opp for et møte". Slik jeg forstår henne mener hun at diakonien i denne sammenhengen innebærer en forkynnelse gjennom kroppen og det sanselige, altså gjennom erfaringen, i motsetning til gjennom ordene. "Så kan heller ordene komme etterpå", sier hun. Og hun utdyper dette: "For ordene er og nødvendige for å beskrive det man har opplevd. Men at erfaringen og opplevelsen kommer først og så kommer ordene etterpå. Og at erfaringene har du fått gjennom kroppen, ved å gå".

Tre av informantene peker på at skaperverket kan representere et stort åpent rom for troen. Erikstein kaller dette rommet for "Guds store katedral" og "et stort åpent rom", og at man som pilgrim blir "invitert inn i det åpne store rommet, med en høy himmel". Han sier at hver enkelt kan gå med sine tanker i dette rommet, og slik jeg forstår han, mener han at dette for noen kan gi en ny og kanskje bedre erfaring i møte med det kirken representerer. Han sier at dette åpne rommet "gjør at folk kanskje kan kjenne at de er ute i noe helt annet enn de vokste opp med eller det trange rommet på bedehuset eller kirka eller...som de kan ha et problem med". Kyllingstad sier, slik jeg forstår henne, noe av det samme når hun sier at naturen skaper "ein ny frihet og eit større rom for trua". Hun sier at "trua treng ikkje å bare forholde seg til eit kyrkjerom, eit bedehusrom eller eit bønnerom, men altså naturen, skaperverket, kosmos, det er like mykje det som er troens rom som eit hus bygd av mennesker...og det er det mange som kjenner er godt". Hun gir eksempler ved å trekke fram kristne mennesker som opplever at det å være i dette rommet gir nye dimensjoner til troen som man ønsker å utforske videre, og det kan være folk som blir kjent med kristen tro på denne måten, som "går sine første steg på troens veg ved at dei går ein pilegrimsvandring". Tynnemark peker også på at det er "et større åpnere rom ute i naturen enn det er i kirkerommet" og at hun tror at folk "føler seg mer avslappet" ute i naturen. På pilegrimsvandringen fra Tomasgården opplevde jeg selv naturen som et "stort åpent kirkerom" og i feltnotatene skriver jeg noe om sanseopplevelsene som viktige: "Å være ute i det store rommet, kjenne vinden, sola som varmer, høre fuglene som synger, de gode luktene av blomster, smake på syregress. Å gå. Ikke tenke så mye, ikke på Gud engang. Bare være". I tillegg opplevdes det meningsfullt å ha tidebønner ute i skogen, med sanger, tekster og bønner som handlet om både Gud, menneske og natur.

Erikstein sier at han på en pilegrimsvandring ønsker å formidle et bilde av en nådig Gud, "en raus og romslig og nådig Gud". Han sier:

Så jeg trur på en måte at hvis jeg kan bidra til at folk får sett den nådige Gud som tar imot dem og som ønsker dem velkommen hjem og kanskje har lagt varmekanne i senga deres eller...bakt grovbrød...At de på en måte ser Frelseren som tar imot dem, som har gjort alt ferdig og som har åpna en vei og så videre. Så er det det største jeg kan oppleve, det tenker jeg.

Han forteller at det finnes en campingplass i Vest-Telemark som ifølge Erikstein "tar nådebegrepet helt ut", ved at det hvert år når det kommer pilegrimer dit står en lapp på døra med budskapet: "For pilegrimer så er alt gratis". Gratis kommer av latinske gratias og betyr nåde, sier Erikstein, og videre:

Så hvis folk kan få den opplevelsen av å bli tatt imot på en nådig måte, så tenker jeg at det kan bidra til at de får et møte med den oppstandne Kristus og med den nådige Kristus og...kanskje finner de ett eller annet rom i kirka som de har lengta etter eller...får på plass en Gudsdimensjon eller...Jeg veit ikke...jeg håper det.

Når det gjelder målsettingen ved en pilegrimsvandring og den åndelige dimensjonens plass i dette, tolker jeg informantene som sier noe om dette slik at de anser trosaspektet som en svært viktig del av målsettingen med en pilegrimsvandring. "Målsettinga er at dette kan vere ein veg inn i Gudsfellesskapet. Det kan vere eit lite skritt på ein veg mot Gud, eller mot eit sannare, meir ekte møte med Gud", sier Kyllingstad, og påpeker samtidig at hun ikke ville ha sagt dette eksplisitt når hun arrangerer en pilegrimsvandring. Hvidsten sier at en pilegrimsvandring kan hjelpe folk til å tå en jordnær tro og trosutøvelse. Håheim er opptatt av at kirka og diakonien "åpner opp" for alle og har en utadretta rolle. Hun sier at det mest ønskelige for kirka er at folk har en tro, enten man går i kirka eller ikke, og hun peker på viktigheten av å "nå andre grupper enn kirkekjernen". Videre sier hun at diakonien ønsker å "strekke handa ut til grupper som ikke nødvendigvis søker inn imot kirka, eller inn mot tro". Hun sier at pilegrimsvandring kan være et godt tiltak med hensyn til dette:

Jeg føler at vi som diakoner åpner...det er om å gjøre å holde oss til alteret og strekke oss så langt ut...vi må bare hive oss så langt ut vi kan liksom. Og da trur jeg at pilegrimsvandring kan være en måte å nå ut på, i forhold til andre folk.

Ifølge Håheim, arbeider diakonien for vise vei "til Gud og til våre medmennesker", i tillegg til at man kommer nær seg selv, og her sier hun at pilegrimsvandring kan være en måte å nå dette målet på. Hun sier at det er "en type aktivitet", "en form for diakoni" og "et middel, egentlig, for å nå målet". Slik jeg forstår henne, anser hun ikke aktiviteten i seg selv som et mål, men mennesket og troen som det egentlige målet, og at alle aktiviteter som gjøres er middel for å nå målet. Også pilegrimsvandring.

Håheim er, slik jeg forstår henne, opptatt av at man bør skille mellom pilegrimsvandring og retreat. Hun sier at pilegrimsvandring bør være mer en døråpner for dem som ikke er i kirkekjernen enn det å legge til rette for "dyptgående åndelige dykk". Videre sier hun at hun "synes ikke at en skal gå ut med at det blir for åndelig...at en skal snakke om bønn til Gud...En skal bare åpne, og la det få bli en naturlig innpust og utpust". Dette begrunner hun med at det kan virke ekskluderende hvis man har for mye fokus på den åndelige dimensjonen, i forhold til blant annet bibeltekster. Hun mener at pilegrimsvandring innbærer at man er "på en måte på søk", mens en retreat innebærer at man får "bygd seg opp". Hun sier eksplisitt at hun "trur det er ganske to forskjellige ting", og videre at "jeg trur at det er viktig å skille pilegrimsvandring og retreat". Min erfaring er at det opplevdes svært meningsfullt å gå på pilegrimsvandring i en retreatkontekst, og tilbakemeldinger fra deltakerne bekrefter nettopp dette.

Det er stor enighet blant de fire informantene om viktigheten av at pilegrimsvandringene, ut ifra et kristent ståsted, forankres i kirken. Håheim bruker uttrykket å være "forankra i kirka" eksplisitt, og i tillegg snakker hun om at vi må "holde oss til alteret og strekke oss så langt ut...", og jeg forstår henne slik at hun her snakker om en forankring i troen som det nødvendige utgangspunktet for arbeidet vi gjør i kirken. Tynnemark sier at diakonien "har sin dypeste forankring i troen eller i Gud...den har sin kilde og sitt utspring i Gud", og hun påpeker viktigheten av at man ikke mister denne dimensjonen når man som diakon legger til rette for en pilegrimsvandring. "For da mister diakonien sin dypeste identitet", sier hun. Videre løfter hun fram viktigheten av den åndelige fordypningen og refleksjonen ved en pilegrimsvandring, og at dersom det ikke gis rom for dette så mener hun at det blir mer en tur.

Erikstein forteller at han som diakon samarbeider med andre instanser om pilegrimsvandringene. Han sier at noen av instansene som han samarbeider med "har litt angst for det som kirka representerer" og er "redd for hvis det skal bli for mye kirke" og slik jeg forstår han, anser han sin egen rolle som "det kirkelige ankeret" som svært viktig. Han sier at "jeg tenker at jeg er garantist for den kirkelige linken" og "for meg så har det vært kjempeviktig å holde på det kirkelige...være det kirkelige ankeret". Kyllingstad er opptatt av at det legges til rette for "et klart åndelig innhold" på pilegrimsvandringene. Hun konkretiserer dette med eksempler som å legge til rette for bønner, liturgier eller ritualer på gruppevandringene og på steder der man tar imot pilegrimer. Dette kan, ifølge Kyllingstad, være noe "...som man kan gå inn i, for å knytte kontakt med noe utover seg sjølv... med Guds virkelighet". Hun sier at man ellers blir mest opptatt av hva som kan skapes av kommersielle ting langs pilegrimsruta og at det "drukner i kommersialisme". Hun sier at den praktiske tilretteleggingen som bygges opp til en viss grad er nødvendig, men at dette ikke er nok: "Det er

klart, pilegrimane må bu, dei må overnatte, noen må drive med noe som pilegrimane treng. Men der må vere noko meir”.

2.3.4 Utfordringer ved pilegrimsvandring som diakonalt tiltak

Jeg spør om informantene ser noen spesielle utfordringer ved å arrangere pilegrimsvandring som et diakonalt tiltak. De fire informantene peker på ulike utfordringer, både med hensyn til planleggingsfasen og på selve turen. Håheim og Erikstein sier begge at dette er noe som tar veldig mye tid i forhold til andre diakonale oppgaver. For eksempel går turen mellom Seljord og Røldal over ni dager, og i tillegg kommer tiden til planlegging. En annen utfordring som Håheim peker på er at man trenger frivillige som ønsker å være med på en sånn tur, også i planleggingsfasen, og at det er nødvendig at man har en felles forståelse av hva turen skal innebære. Gjennomføring av en pilegrimstur er helt prisgitt at man har frivillige, sier hun. Det å finne overnattingssteder sier hun også kan være en utfordring, fordi det ikke nødvendigvis finnes tilrettelagte overnattingssteder langs ruta man skal følge. Både tidsbruk og utfordring med å finne overnattingssteder er også min erfaring da vi planla pilegrimsturen fra Tomasgården til Oslo. Vi brukte mye tid på logistikk i forkant av turen, når det gjaldt både overnattingssteder, planlegging av måltider og det å finne frivillige underveis som kunne kjøre bagasje og lage mat til oss.

Tynnemark sier at det i planleggingsfasen av en pilegrimstur kan være en utfordring å lage en enkelhet i innholdet og unngå å lesse på for mye innhold på turen.

Det er et sånt engelsk uttrykk; ”less is more”. For jeg tenker at noe av pilegrimsvandringens vesen er enkelheten...Og når det gjelder det innholdsmessige, så tenker jeg at forenklingen er en sånn nøkkel i det hele. Som i så mange andre sammenhenger... Det er så mange ting man egentlig kan gjøre. Men at man selv er seg bevisst hva målet er, hva man håper på på vandringen, ikke sant. Og at man da i planleggingen tar med det som bygger opp under målsettingen. For det er mange ting som er interessante å gjøre, men man trenger ikke å gjøre alt som er interessant, for da blir det for mye liksom. At man velger hva man vil og at det man velger på en måte støtter opp under retningen som man har bestemt seg for.

Hvor mye tid man skal ha til stillhet underveis kan være en utfordring, ifølge Kyllingstad og Håheim. De sier at noen synes det er vanskelig med stillhet, noen glemmer seg vekk og noen aksepterer ikke at det skal være stille, og det er alltid noen som bryter stillheten. Håheim sier:

Det var noen som syntes at det var provoserende å være stille på en sånn fantastisk flott tur. Og med en som var kjentmann som hadde mye kunnskap om både pilegrimer og korsfarere og Compostella og...så en følte at en ville ha all den kunnskapen en kunne få. Sånn at det var noen som opplevde det litt provoserende.

Jeg erfarte selv at dette med stillhet var en utfordring underveis på pilegrimsturen. Vi ønsket å ha noe felles stillhet og derfor hadde vi to halvtimer hver dag hvor vi gikk i stillhet. Utover dette var det noen som ønsket mye stillhet, mens andre ønsket å gå og prate. Vi løste dette ved at de som ønsket stillhet kunne gå bakerst og dette fungerte stor sett bra.

Sikkerhet og annen fagkompetanse er et tema som blir tatt opp som en utfordring blant informantene. Tynnemark og Håheim sier at man må ha en beredskapsplan på eventuelle ulykker og skader, og man må vite at man har noen med på turen som kan førstehjelp og vet hva man skal gjøre hvis noe skjer. Når det gjelder arbeid med spesielle grupper, for eksempel mennesker med funksjonshemminger, trekker Tynnemark fram nødvendigheten av faglig kompetanse og at dette kan være en utfordring.

Når du skal møte spesielle grupper så er det...du er medmenneske, men du trenger å ha litt fag i forhold til å møte om det er noe med funksjonshemminger eller hvis det er lettere psykiske lidelser eller sånn.

Angående spesielle ferdigheter eller kompetanse, vil jeg også trekke fram kompetanse innen turledelse, orienteringskunnskaper og noe erfaring og kompetanse innen friluftsliv som en nødvendighet når man skal lede en gruppe med pilegrimer. Min erfaring fra pilegrimsruta mellom Tomasgården og Oslo er at ruta er dårlig merket og at det er helt nødvendig å bruke kart og kompass for å finne fram. Vi hadde ingen spesielle utfordringer med hensyn til værforhold eller spesielt vanskelig terreng, men jeg min erfaring med friluftsliv ville være en fordel dersom vi kom oppi krevende situasjoner. Dette både av sikkerhetshensyn, men også for en opplevelse av trygghet i gruppa. Erikstein om turledelse på pilegrimsvandringene at det kan være krevende. "Det er ganske krevende å gå ute med folk. 40 stykker i 24 timer i 9 dager. Det er ganske sånn krevende greie". Og han peker videre på nødvendigheten av gode lederegenskaper, å ha evnen til å omstille seg og å kunne improvisere underveis. Videre peker han på utfordringen å være tilstede og tilgjengelig og nær det som skjer i gruppa og å være opmerksom på eventuelle konflikter som kan skje i gruppa.

Kyllingstad peker på at det kan være en utfordring at folk har ulike fysiske forutsetninger på en tur:

Altså ein pilegrimsvandring kan bli fysisk for tøff ganske fort for enkelte. Og for andre så blir den fysisk alt for tam, så dei blir liksom skuffa over det eller hadde forventa noko anna. Så akkurat den sida, det er ei utfordring. Kva legg ein opp til og korleis legg man det opp...?

Hun peker på at det kan være krevende å ta hensyn til hverandre hvis det er noen som trenger hjelp underveis eller har mindre fysisk kapasitet enn andre. Samtidig peker hun på at dette kan være en fin diakonal øvelse, det å ta hensyn til hverandre:

Da blir det jo veldig fort diakonalt da, at man må hjelpe kvarandre og ta hensyn til kvarandre. Men eg ser at det er krevande. Og har kjent på kroppen at det er krevande. Fordi man vil gjerne gå pilegrim for sin egen del og så blir man...så blir fokuset å bera sekken for andre og plastre andre såre føtter og liksom få dei andre med. Men, det er en nyttig øvelse. Veldig nyttig.

Slik jeg forstår henne handler dette om den vanskelige balansen mellom det å gå pilegrimsvandring for egen del og det å være en del av et fellesskap. Hun sier at det å være en del av et fellesskap er givende, men at det og kan være krevende. Og dersom man er leder og har ansvar kan det være spesielt krevende fordi man da må man "oppgi sitt eget og sin egen interesse fordi da er det gruppa som må ha fokus". Jeg erfarte, som Kyllingstad, spriket i gruppa når det gjelder fysisk form som en til dels reell utfordring, men også som en potensiell utfordring. Det var ikke et veldig stort sprik i gruppa på vår tur, men noe ulikt "tempo i kroppen" var det. Spenningen mellom det å "holde igjen" de som ønsket å gå fort og det å "inkludere" de som ønsket å gå saktere, for dermed å samle gruppa, ser jeg på som en praktisk utfordring på en pilegrimstur så vel som på andre gruppeturer.

Noen av informantene tar opp åndelig innhold som en utfordring på en pilegrimsvandring. De stiller spørsmålet om hvor mye kristent innhold man ønsker å ha, og i hvilken form. Håheim sier hun har en erfaring med at en person opplevde noen bønner som ekskluderende, fordi de ifølge Håheim var "veldig åndeliggjort".

...altså en burde ha en kirkelig forankring for å liksom gå inn i den dyptgående kveldsmessen eller morgnemessen. Og det opplevde ei...ho opplevde det kjempeprovoserende, i forhold til sitt eget liv og i forhold til at hun ikke hadde noen tilknytning til kirka.

Slik jeg forstår henne, er hun opptatt av at det kristne innholdet må gjøres inkluderende, slik at alle som vil kan delta i fellesskapet, uavhengig av hvor tydelig bekjennelse av kristen tro man har. Hun sier at man på en pilegrimsvandring bør være veldig forsiktig i forholdt til bønn, og jeg forstår henne slik at dette handler om å unngå ekskludering:

Jeg tenker at det er viktig at det ikke er for kristelige bønner, på en måte....Jeg trur det er lurt å se på sånn som keltiske bønner, den lovprisningen av naturen og medmenneskene og skaperverket altså. Det er viktig.

Erikstein er, slik jeg forstår han, opptatt av at det kristne budskapet skal være tydelig. Han sier at han ikke bruker tidebønner, men han legger opp til en "veldig tydelig gudstjeneste" når de starter, at det er gudstjeneste underveis i en lokal kirke som de går innom, og i tillegg har han en vandringsmeditasjon hver dag. Videre sier han at han ønsker å ha nattverd på gudstjenestene, og at han legger vekt på ikke å underslå nådesakramentene.

...jeg synes det med stor glede jeg stiller folk litterann på valg i forhold til at når de begynner pilegrimsvandringen så er det nattverd...det er helt greit. Jeg tenker at voksne folk i dag er så voksne at de kan si "ja, dette tar jeg imot" eller "dette har jeg ikke noe tru på", eller sånn...Så jeg tenker at det...Noen har en sånn nattverdforståelse at "nei, vi må være forsiktige, vi må ikke skape et a- og b-lag" og sånn. Men jeg trur det a- og b-laget er der allerede i utgangspunktet. Så jeg synes det er flott at nattverd er en del av det.

Slik jeg forstår Erikstein, er han ikke så opptatt av at det kristne innholdet kan virke ekskluderende, i motsetning til Håheim. Samtidig peker han på at dette området kan være en utfordring når man skal samarbeide med andre, for eksempel i psykiatriprosjektet i Vest-Telemark. Disse turene har et mindre tydelig kristent preg, og dette handler om muligheten for samarbeid. Likevel peker Erikstein på at pilegrimsvandring i seg selv er et sterkt begrep, blant annet ved at man på disse turene går mot krusifikset i Røldal, og slik jeg forstår han, ønsker han ikke at det tydelige kristne innholdet må få større plass enn samarbeidspartnerne ønsker og dermed å måtte unngå samarbeid.

2.3.5 Videre utvikling av pilegrimstanken innen diakonien

Det er gjennomgående stor enighet blant informantene om at pilegrimsvandring er positivt som et diakonalt tiltak og at dette med fordel kan videreutvikles. Det nevnes også blant flere at diakoner har et viktig bidrag til pilegrimsvandring som felt, i form av en faglig kompetanse som kan gi nye muligheter og bedre kvalitet. Noen diakoner har i tillegg helsefaglig bakgrunn, noe som er en fordel med tanke på blant annet førstehjelpskunnskaper på en pilegrimstur. Erikstein gjentar flere ganger i løpet av samtalen at det er sentralt og viktig å få den diakonale fagkompetansen inn i pilegrimsfeltet, og han foreslår at det bør være pilegrimsdiakoner i Den norske kirke, i tillegg til pilegrimsprester. Han mener at diakonien er det som gjør vandringene gode, og at det er et poeng å ha fagutdannede diakoner som vandringsledere. Både Erikstein og Håheim peker på mulighetene for samarbeid mellom diakonien og andre instanser, og det samme påpeker Hvidsten når han skriver: "En oppdager fort at dette er et område hvor det er mulig å samarbeide med både kommunale etater og organisasjoner i nærmiljøet".

Videre peker informantene på konkrete muligheter og idèer når det gjelder videreutvikling av pilegrimsvandring som diakonalt tiltak. Erikstein starter med å si at han tror pilegrimskonseptet "kan tilpasses veldig mye til veldig mange på veldig mange områder", og sier dermed at pilegrimskonseptet har store muligheter for videreutvikling. Håheim er opptatt av å videreutvikle de konkrete pilegrimskonseptene som de allerede har utarbeidet i menigheten, og å bli gode på dette. Så kan opplegget kopieres eller overføres til andre menigheter, dersom noen ønsker dette. Hun

mener at konseptet er så bra og kan bygges på, for eksempel ved å lage et opplegg for konfirmanter. Også Erikstein og Kyllingstad nevner barn og skole som felt hvor diakonale pilegrimsprosjekter hvor det allerede blir gjort mye, men at dette med fordel kan videreutvikles. Hvidsten peker på pilegrimsvandring i forbindelse med trosopplæring og i konfirmasjonsopplegg og samarbeid med skolen. Han trekker fram at menigheter starter konfirmantåret med en pilegrimsvandring og at det her er mange positive erfaringer.

Pilegrimsarbeid innen fengsel og psykiatri er noe som det allerede er jobbet noe med, og flere av informantene peker på disse feltene som godt egnet for videreutvikling. Tynnemark peker på folk som har vært i "trøblete situasjoner og kommet litt skeivt ut i livet", og hun sier at hun tror pilegrimsvandring kan være et godt tiltak for disse, og også for folk som har erfart traumatiske ting i livet sitt. Hun nevner Fokstua på Dovre som et sted hvor de arbeider på denne måten.

Tynnemark og Erikstein snakker om sorg og sorggrupper spesielt. Erikstein har et prosjekt på gang sammen med RVP Sør, som er et regionalt senter for vold og traumeforskning, og i dette prosjektet jobber de blant annet med selvmordsforebygging og etterlatte etter selvmord. De jobber nå med å lage en pilegrimsvandring for etterlatte etter selvmord, i samarbeid med LEVE, Landsforeningen for etterlatte ved selvmord. Dette blir en to-dagersvandring, inkludert noe undervisning, og tanken er å lage gode rammer for fellesskap og samtale ved å gå sammen. Tynnemark har en idé om å gjøre en pilegrimsvandring om vinteren, på ski eller truger, og deretter gjøre den samme vandringen om sommeren, og så se på hva som er forskjellen. "For naturen har jo ett uttrykk om våren. Du har sommeren, du har høsten, du har vinteren. Så gå den samme ruta i forskjellige årstider..." Hvidsten nevner også pilegrimsvandring for sorggrupper som en mulighet og foreslår å gå på pilegrimsvandring med en sorggruppe i menigheten.

Kyllingstad er opptatt av tilrettelegging når det gjelder mennesker med fysiske begrensninger, og hun peker da på at en pilegrimsvandring ikke behøver å være lang, men at man kan gjøre det i det små. Hun nevner pilegrimsvandring i rullestol eller gåstol og tror dette er fullt mulig. En annen idé som Kyllingstad nevner er å gjøre en pilegrimsvandring med integrering i fokus, hvor man har som mål å bli kjent på tvers av kulturer. Hvidsten forteller at noen menigheter har egne turgrupper hvor man går regelmessig på tur sammen og hvor fellesskap og samtaler er viktige elementer på turen. Videre peker han på samarbeid med kommunen for å stimulere til fysisk aktivitet.

Tynnemark er opptatt av sammenhengen mellom pilegrimsvandring og åndelig veiledning og peker på likhetene her:

I de åndelige øvelsene som Ignatius⁷⁶ har skrevet så blir det jo på en måte en pilegrimsvandring sammen med Jesus gjennom Jesu liv. Men samtidig så snakker han om den som gjør de øvelsene, han kalles alltid for "pilegrim". At det er en som øver seg - øver seg i å vandre, øver seg i å være tilstede, øver seg i å leve nær Gud.

Hun sier at det kunne være spennende å ha åndelig veiledning i kontekst av en pilegrimsvandring. "Det er veldig mye å hente der, det er jeg ikke i tvil om et sekund altså", sier hun. Hun forteller om erfaringene fra Sandom, da de hadde retreater med fjellvandring og sier: "Da vi hadde disse dagsturene oppi fjellet og kom tilbake til Sandom igjen og det var tilbud om samtale, så var det veldig ofte at samtalene var relatert til de erfaringene man hadde gjort under vandringen".

Kyllingstad har tanker om at man kan gjøre en sjelesorgsamtale ute, fordi det for noen kan være fint å samtale mens en går. Hun sier:

Det kan i alle fall ligne på en pilegrimsvandring, at man...er det en fin dag med fint solskinn så bør ein ikkje sitte inne i stua og ta den samtalen, da hadde det vore mykje betre å rusle langs ein veg, kanskje bort til ei kyrkje eller noko slikt, eller eit utkikspunkt.

Hvidsten peker på hva en menighet kan gjøre, gjerne gjennom diakoniutvalget, for å legge enda bedre til rette for pilegrimer som vandrer langs en pilegrimsled på egenhånd. Han sier: "Da jeg selv vandret langs leden oppdaget jeg at pilegrimen har behov for de små praktiske tingene for å stille de grunnleggende fysiske behov, men også de mellommenneskelige og åndelige behov". Videre konkretiserer han hva slik tilrettelegging kan innebære. Det kan være god merking av sti, god informasjon langs pilegrimsleden, vannkran og tilgang til toalett på kirkegårdene, åpne kirker på dagtid slik at man kan få komme inn, og tilrettelegging av refleksjons- og bønnesteder og egnede plasser for ulike symbolhandlinger ute i naturen. Han sier også at menigheter kan arrangere pilegrimsvandring, gjerne i tilknytning til friluftsgudstjenester.

2.4 Oppsummering

Jeg har nå gitt en presentasjon av informantenes perspektiver og begrunnelser når det gjelder pilegrimsvandring som et diakonalt tiltak, og jeg vil her gi en sammenfatning av de viktigste aspektene. Det ser ut at retningen og målet for en vandring er av stor betydning for hvorvidt informantene vil kalle det en pilegrimsvandring. *Retningen* blir omtalt som en del av "pilegrimsvandringens dypeste vesen", som kan innebære en søken etter noe større enn seg selv,

⁷⁶ Hun sikter her til Ignatius av Loyola (1491-1556), jesuittordenens grunnlegger. Ignatius beskriver sine erfaringer og de åndelige øvelsene i boken "Pilegrimens beretning".

eller spørsmål om veivalg i livet. Betydningen av et *mål* blir trukket fram som godt for det moderne mennesket; at vi blir holdt fast i et mål og ikke alltid har den holdningen at "veien blir til mens vi går". Samtidig blir både betydningen av å være underveis og det å komme fram, pekt på som viktig ved en pilegrimsvandring. Den åndelige fordypningen blir av noen trukket fram som en viktig dimensjon. Her pekes det på at man på vandringen har fokus på et "*meningsbærende innhold*", som kan være en tekst eller en betraktning av naturen, og at en pilegrimsvandring dermed ikke må være langs en pilegrimsled men hvor som helst, også midt i byen. Pilegrimsvandring kan på denne måten forstås som en livsholdning. *Den kirkelige forankringen* blir løftet fram som sentral i arbeidet med pilegrimsvandring i en diakonal kontekst, og den utadrettede dimensjonen med omsorg for andre mennesker underveis blir trukket fram som viktig. Pilegrimsvandring blir også sett på som en vandring mot korset, hvor man kan legge fra seg noe, samt en opplevelse av å "*komme hjem*", enten det er underveis på vandringen eller når man kommer fram til målet.

Når det gjelder informantenes syn på spiritualitet som bakgrunn for det diakonale arbeidet med pilegrimsvandring, blir relasjonen mellom Gud og menneske i naturen ansett som viktig. Noen peker på en forståelse av at *Gud er i alt og over alt*; han er til stede i alt han har skapt. Kommunikasjonen med Gud kan dermed skje i det helt alminnelige, i motsetning til forståelsen av et skille mellom det som er åndelig og det som ikke er åndelig. En pilegrimsvandring kan på denne måten være med på å utvide perspektivet på hvem Gud er og hvor han er. I tillegg sier flere at en pilegrimsvandring kan gi muligheter for møter med Gud, der *Gud taler gjennom naturen*. I denne sammenhengen pekes det på at Gud forkynner et budskap i naturen, ved at naturens mirakler i seg selv er et budskap. En av informantene legger vekt på *det vakre* i naturen; at det kan fortelle noe om Gud og Hans nåde. Videre blir naturen omtalt som "en del av Guds store bilde" som sier noe om hvem Gud er, og som en "*katedral*" som kan oppleves som et stort og romslig kirkerom. *Keltisk spiritualitet*, hvor nærheten til skaperverket er viktig, blir trukket fram av flere.

Bare en av informantene peker eksplisitt på menneskekroppen som en viktig del av kristen spiritualitet, og som hun mener er for lite integrert i dag. Hun peker på at Gud kommuniserer med mennesket gjennom *sansene* og at dette innebærer *kroppsliggjorte erfaringer av Gud*. Dette begrunnes med den andre skapelsesberetning, som forteller at mennesket ble skapt av jord og dermed har en relasjon til skaperverket forøvrig, og videre at Gud ble kropp gjennom inkarnasjonen. Hun peker på at man på en vandring ofte er mer årvåken overfor sanseopplevelser, og *stillhet* løftes fram som viktig i denne sammenhengen. Flere av informantene er opptatt av kroppens rolle i bønnen og den åndelige fordypningen, og her trekker de fram eksempler hvor man kan *be med kroppen* når man vandrer, i motsetning til bønn med mye ord. Noen peker også på at den tilfeldige *berøringen mellom mennesker* i et vandringsfellesskap kan være kroppslige erfaringer av Guds berøring.

Når det gjelder begrunnelsen for pilegrimsvandring som et diakonalt tiltak, har informantene mange ulike perspektiver på flere nivåer. En av informantene peker på diakoniens dypeste innhold og oppgave og at dette handler om å legge til rette for *relasjon*; til Gud, skaperverket, andre mennesker og seg selv. Videre peker hun på at det er viktig i diakonien å spørre etter hva som er nøden og at et svar på dette er brudd på relasjoner, i ordets dypeste forstand. Hun mener at alt som kan hjelpe oss til å leve i relasjon og ikke i isolasjon er viktig i det diakonale uttrykket. Diakonien kan legge til rette for at *noe kan heles*, ikke bare gjennom forkynnelse men gjennom et møte, og hun mener at dette kan skje på en pilegrimsvandring. En annen peker på at *alt som lever søker forening*, og at en pilegrimsvandring kan hjelpe oss til å erkjenne og forstå dette. Gjennom en pilegrimsvandring kan relasjonen til naturen utvikles, og det kan skje indre helbredelsesprosesser i en pilgrim, hvor noe kan bygges opp igjen.

Det ser ut til at informantene mener at en pilegrimsvandring kan være et uttrykk for "*evangeliet i handling*". Dette begrunnes med at det er en fysisk handling og Gud ble kropp gjennom inkarnasjonen, og i tillegg innebærer vandringen omsorg og nestekjærlighet overfor andre mennesker. Estetiske opplevelser gjennom naturen trekkes også fram i denne sammenhengen, og at man ofte blir mer mottakelig for omsorg og inntrykk når man er ute på vandring. En av informantene er svært opptatt av pilegrimsvandringens diakonale funksjon og sier at "jeg veit ikke noe område som er så tilpassa diakoner som dette". Samtidig peker han på at dette ikke nødvendigvis kommer av seg selv, men at man må ha en bevissthet rundt dette i arbeidet.

Av konkrete sider ved pilegrimsvandringens diakonale innhold, trekker informantene fram mange aspekter. De mest sentrale aspektene er betydningen av fysisk aktivitet, mestring, tilstedeværelse, møter med andre mennesker og et enkelt liv som kan bidra til refleksjon og nye prioriteringer. I tillegg peker en av informantene på pilegrimsvandring som et svært godt tiltak innen psykiatrien og at dette også er diakonalt fordi det handler om mennesker som er direkte marginaliserte og som vandringene har stor betydning for. Når det gjelder *fysisk aktivitet* påpekes verdien av det å være i bevegelse, sammenhengen mellom fysisk aktivitet og psykisk helse, viktigheten av den mentale og kroppslige hvilen, og erfaring med kroppens verdi. Når det gjelder *mestrings*aspektet trekker de fram utfordringene ved en vandring og at mestring av dette gir en god selvfølelse. I tillegg kan opplevelsen av at kroppen virker gi en dypereliggende opplevelse av å være til. En av informantene peker på viktigheten av å respektere *kroppens grenser*, og at man på en pilegrimsvandring kan be om hjelp dersom man trenger det. Noen trekker fram *tilstedeværelse* i livet som noe grunnleggende viktig og at naturen kan hjelpe oss til dette. Gjennom forenklingen kan vi få hjelp til et større nærvær her og nå, noe som kan være helende i seg selv og som kan være viktig for å lytte til det som kommer innenfra. *Stillheten* trekkes også fram som viktig i denne sammenhengen. *Møter* med mennesker blir

trukket fram som et viktig diakonalt aspekt, og her omtales både fellesskap med medvandrere og det å *bli tatt imot* av gode mennesker underveis på vandringen og når man kommer fram. Og til slutt påpekes *langsomheten* og *det enkle livet* ved en pilegrimsvandring som kan gi mulighet for de lange tankene og rom for prioritering av det som er viktig.

Det er stor enighet blant informantene om at pilegrimsvandring er et tiltak som ivaretar arbeidsområdene i diakoniplanen som handler om nestekjærlighet, fellesskap og vern om skaperverket, mens kamp for rettferdighet er et område som ikke synes å være så tydelig for alle. Når det gjelder *nestekjærlighet*, peker informantene på at man på vandringene viser omsorg og bryr seg om de andre, også fordi man ønsker å nå et mål sammen. En av informantene trekker fram det dobbelte kjærlighetsbudet som et viktig perspektiv i diakonien og også på en pilegrimsvandring, og en annen refererer til Løgstrups "etiske fordring", hvor vi utfordres til å hjelpe de som trenger hjelp. Og til slutt omtales teksten fra Matteus 25, som handler om å se Kristus i våre medvandrere og at man kan få et Kristusmøte gjennom våre medmennesker som trenger hjelp.

Fellesskapsaspektet knyttes sammen med *nestekjærligheten* og informantene peker på at dette på en pilegrimsvandring er annerledes enn ved andre fellesskapsbyggende samlinger. Noen sier at fellesskap legges til rette helt naturlig på en vandring og de løfter fram felles opplevelser som en grunn til dette. Videre trekker noen fram utfordringene ved å være i et fellesskap og at man ved å gå sammen kan trene på dette. Man må på en vandring gi avkall på egne behov og tilpasse seg gruppa, slik at alle når fram. Informantene peker også på at en pilegrimsvandring kan være svært inkluderende dersom man tilrettelegger for dette, for eksempel ved å tilby bagasjetransport.

Vern om skaperverket er et arbeidsområde som informantene helt klart mener at kan bli ivaretatt ved en pilegrimsvandring. Her peker de på at opplevelser i naturen gjør at man blir glad i den og dermed ønsker å ta vare på den. Det å bli knyttet til naturen kan gi en følelse av at ting hører sammen og en forståelse av at vi må ta vare på naturen, og dermed gjøre nye prioriteringer om hva som er viktig. Dette kan innebære prioriteringer som gjelder livsstil, med en grønnere livsstil som konsekvens.

Kamp for rettferdighet er et område som de fleste informantene ikke ser "automatisk" ved en pilegrimsvandring, men det blir sagt at man kan åpne opp for det ved å ha det i fokus gjennom tema på vandringen. En av informantene trekker imidlertid fram at kamp for rettferdighet handler nettopp om å dele og å gi avkall på noe, og at man på en pilegrimsvandring kan trene på dette. I tillegg trekker hun fram at man i forlengelsen av en vandring kan endre livsstil når det gjelder det å dele og å gi avkall. Rettferdighetskamp i enkeltmenneskers liv er noe en annen av informantene trekker fram

i denne sammenhengen, hvor han peker på begrepene forvandling, forsoning og myndiggjøring som viktige i diakoniens innhold.

Når vi kommer til *den åndelige dimensjonen* ved en pilegrimsvandring mener alle informantene at dette er et viktig aspekt. En av informantene peker på at en pilegrimsvandring kan åpne opp for et Gudsmøte, og også at en vandring kan hjelpe folk til å få en jordnær tro og trosutøvelse. Flere løfter fram naturen som et *stort åpent rom for troen og livet*, og at troens rom like gjerne kan være naturen som et kirkebygg. For noen kan dette oppleves viktig, dersom de har erfaringer med trange kirkerom i ordets vide forstand, fra bedehuset eller i kirken. Videre peker informantene på at diakonien har en forankring i troen og at trosaspektet er en svært viktig del av målsettingen ved pilegrimsvandring. Noen peker på viktigheten av den åndelige fordypningen og det å vise vei inn i Gudsfellesskapet, og dermed at det må være et *tydelig åndelig innhold* på pilegrimsvandring, mens en er mer opptatt av at diakonien skal åpne opp for flere og at pilegrimsvandring kan være en *døråpner*. Sistnevnte mener dermed at pilegrimsvandring kan være ett av flere middel for å nå målet som er å vise vei til troen på Gud og til medmenneskene. En annen peker på at diakonen kan være *det kirkelige ankeret* på en pilegrimsvandring, særlig når man samarbeider med andre instanser.

Angående *utfordringer* ved pilegrimsvandring som et diakonalt tiltak, trekker informantene frem ulike aspekter ved den praktiske gjennomføringen av vandringen. Flere peker på at det er tidkrevende, at logistikken kan være krevende og at man er avhengig av frivillige. Nødvendig kompetanse trekkes fram, som kompetanse innen førstehjelp, ledelse og sikkerhet, samt annen fagkompetanse dersom man har med spesielle grupper å gjøre. Videre kan det være en utfordring når vandringsgruppa er ujevn, når det gjelder blant annet fysisk form og behov for stillhet og åndelig innhold. Når det gjelder kristent innhold, er det delte meninger blant informantene om hvor mye det bør være. Spesielt en av informantene er opptatt av at det ikke bør være for mye kristent innhold slik at det oppleves ekskluderende, mens en annen mener at det kristne innholdet bør være tydelig og at det ikke nødvendigvis gjør noe å "sette folk på valg" når det gjelder for eksempel nattverd. Han peker samtidig på at nettopp dette kan være en utfordring når man skal samarbeide med andre instanser, der noen kan være skeptiske til kirken. En annen utfordring som en av informantene trekker fram er det å ivareta en enkelhet i innholdet og ikke fristes til å "lesse på for mye".

Jeg finner at informantene er entydig positive til pilegrimsvandring som et diakonalt tiltak, og til slutt deler informantene noen tanker om hvordan pilegrimstanken kan *videreutvikles* innen diakonien, og hvordan pilegrimsvandring kan integreres i den diakonale tankegangen. Noen er opptatt av at den diakonale fagkompetansen er svært viktig innen pilegrimsfeltet, og at man bør arbeide for å gjøre vandringerne mer diakonale, blant annet ved å opprette stillinger som *pilegrimsdiakoner*. I tillegg

peker en av informantene på muligheter for *samarbeid* med andre instanser. Informantene kommer med konkrete idéer til *grupper* hvor man kan jobbe med pilegrimsvandring med diakoni for øye, og her nevnes barn, skole og konfirmantundervisning, mennesker i vanskelige situasjoner i livet, sorg og sorggrupper, samt integreringsarbeid. En av informantene mener at man kan ta med sjelesorgsamtalen ut ved at man samtaler mens man går i naturen, og en annen peker på mulighetene for åndelig veiledning i forbindelse med inntrykk og erfaringer fra turer i naturen. Lokalmenigheters arbeid relatert til pilegrimsvandring trekkes også fram, både når det gjelder arrangering av pilegrimsvandring for menigheten og praktisk tilrettelegging for pilegrimer som vandrer på egenhånd gjennom menighetens område.

3 PILEGRIMSVANDRING OG HOLISTISK SPIRITUALITET

Dette kapitlet handler om hvordan pilegrimsvandring kan forstås i lys av holistisk spiritualitet, og jeg vil påpeke at jeg snakker om kristen holistisk spiritualitet når jeg bruker begrepet "holistisk spiritualitet". Jeg gir først en kort samtidstolkning som bakgrunn for forståelse av hva kristen spiritualitet innebærer i vår tid. Videre går jeg inn i spiritualitetsbegrepet, med hovedfokus på holistisk spiritualitet. Så presenterer jeg ulike varianter av holistisk spiritualitet; ørkenfedrenes spiritualitet, keltisk spiritualitet samt moderne økoteologisk spiritualitet. Alle disse tradisjonene har fokus på helhetstanken, som inkluderer både menneskekroppen og skaperverket, men de har ulike perspektiver og vektlegging av de ulike aspektene. Til sammen mener jeg at disse perspektivene utfyller hverandre og gir en større bredde og et større bilde enn om jeg skulle ha valgt ut en av disse tradisjonene. I tillegg, ved å bruke perspektiver fra ulike tidsepoker mener jeg at teorigrunnlaget gir en dypere forankring i den kirkelige tradisjonen. Moderne økoteologisk spiritualitet er et fagfelt med mange stemmer, og jeg har valgt ut noen av disse, på bakgrunn av at de har et helhetlig perspektiv i deres tenkning. Videre presenterer jeg pilegrimsspiritualiteten som er beskrevet i nyere tid, før jeg drøfter hvordan pilegrimsvandring kan tolkes i lys av holistisk spiritualitet, som er en av mine problemstillinger. I neste kapittel, kapittel 4, ser jeg videre på hvordan pilegrimsvandring kan gi et bidrag til diakonien.

3.1 Åndelig lengsel og kristen spiritualitet i vår tid

Kristen spiritualitet i dag henger sammen med vår tids utfordringer.⁷⁷ Vår tid er preget av høyt aktivitetsnivå, tidsklemme, overfladiskhet og livsstilssykdommer, og vi er i stor grad influert av markedskrefter og mediers påvirkning. Det ser ut til at mennesket i vår tid søker etter dypere verdier og røtter, og at man søker bakover i historien med spørsmål om identitet og sammenheng. I tillegg er vår tids store økologiske utfordringer noe som mange har fått en økt forståelse for, ved at man i større grad ser hvordan alt levende henger sammen og påvirker hverandre. Folk er mer oppmerksomme på krenkelse av naturen så vel som menneskeverdet, og det er større forståelse for nødvendigheten av sammen å bryte opp og handle på en måte som muliggjør et samspill mellom alt levende.

⁷⁷ Olsen 2007:253-255, jf Bakken 1997:22-23

I det kirkelige landskapet ser vi også en nyorientering. I vår protestantiske kirke har det vært en sterk vektlegging av forkynnelsen og ordenes betydning i gudstjenesten, og det ser ut til at vår tid preges av en lengsel etter andre og flere uttryksmåter for troen. I tillegg er folk lei av "meningskirken"⁷⁸ og søker innhold som stikker dypere. Man snakker i denne sammenheng om en ny spiritualitet⁷⁹ i vår tid. Betenkning til Kirkemøtet 1999⁸⁰ omhandler spørsmål om kirken i møtet med den åndelige lengsel i vår tid. Her pekes det på en bevegelse i folket mot det åndelige, og at folk er søkende til kirken så vel som andre religiøse sammenhenger for å finne svar på sin lengsel. Samtidig opplever mange i kirken at de ikke får tilstrekkelige svar på sine spørsmål, og Betenkningen fremhever at kirken i denne situasjonen må lete etter en helhetlig spiritualitet for å kunne møte den åndelige søken i folket. Videre skisserer Betenkningen et bilde av kirkens forankring, innhold og uttrykk på vei inn i et nytt årtusen.

Spiritualitet er ikke et entydig begrep, og kan defineres ut ifra en kristen forståelse så vel som andre religiøse eller ikke-religiøse forståelsesrammer.⁸¹ Når jeg i det følgende bruker spiritualitetsbegrepet, innebærer dette utelukkende kristen spiritualitet. Jeg bruker Harald Olsens definisjon av hva spiritualitet er.⁸² Han sier:

Spiritualitet er troens ytringsformer og manifestasjoner slik den uttrykker seg i menneskers liv, i deres individuelle og kollektive handlinger i møte med det omgivende samfunn og dets kultur, i søken etter å gi troen autentiske uttrykk i samtiden, og slik de gjennom praksis og erfaring er nedfelt i mønstre og tradisjoner gjennom tidene.

Spiritualitet handler om troens uttrykk, som ikke bare innebærer ordene og forkynnelsen, men først og fremst om handling og praksis. Troen er ikke noe som angår bare intellektet, men derimot angår troen hele mennesket, med kropp, sjel og ånd. Sansene kan være mottakerapparat for å gripe troen, og troen uttrykkes i språk som "toner, bevegelse, bilder, tegn, symbolhandlinger og ritualer"⁸³, i tillegg til ordene. Spiritualitet innebærer en opplevelsesbasert tilnærming til Gud og det religiøse, hvor hele mennesket er integrert og Olsen peker på noen nøkkelbegreper når det gjelder kristen spiritualitet: "handling, praksis, ytring, atferd, følelser, livsstil, levd liv, relasjoner, fellesskap, integrering, helhet, og ikke minst erfaring".⁸⁴

⁷⁸ Olsen 2007:254

⁷⁹ Downey 1997:15; Sheldrake 1998:10; Cousins 2000:83; Holt 2005:205, gjengitt i Olsen 2007:254

⁸⁰ Laugerud 1999

⁸¹ Jf Olsen 2006a:5-6

⁸² Olsen 2007:254

⁸³ Ibid:255

⁸⁴ Ibid:254

3.2 Holistisk spiritualitet

3.2.1 Hva er holistisk spiritualitet?

Et holistisk perspektiv handler om å se sammenhengene og helheten i alle de elementene som utgjør virkeligheten, både når det gjelder det kosmiske perspektiv og det menneskelige nivå.⁸⁵ Dette er i motsetning til en dualistisk tenkning, hvor man skiller mellom det fysiske og den åndelige sfære. Ut ifra et holistisk perspektiv ønsker man å forstå mennesket som en helhet av kropp, sjel og ånd, og dermed ta hele den menneskelige utrustning i bruk, i både erkjennelse og atferd. Dette innebærer å gi sansene, følelsene, intuisjonen og fantasien rom, i tillegg til den rene fornuften. I likhet med at helhetlig medisin jobber med både fysisk og mental helse, er tenkningen innen holistisk spiritualitet å holde sammen kropp, sjel og ånd i et menneske. Innen holistisk spiritualitet fremhever man at alt ved mennesket er relevant og verdifullt, og spiritualiteten angår alle aspekter i livet, ikke bare i eksplisitte religiøse aktiviteter som bønn og lovsang.

Holistisk virkelighetsforståelse betegnes også som organisk⁸⁶ eller relasjonell⁸⁷ og dette innebærer at mennesket lever i ubrytelige relasjoner til den øvrige verden, og er derfor nødt til å opptre og handle relasjonelt. Olsen peker på viktigheten av at forholdet til natur og miljø må være en del av en kristen spiritualitet for vår tid, med miljøkrisen som den største utfordringen. Han henviser til ulike begreper som blir brukt i denne sammenhengen; "jordfestet spiritualitet" (Engedal 1999:42), "materialistisk spiritualitet" (Hauken 2011:118, Tjørhom 2005:7), "creation spirituality", "ecological spirituality", "environmental spirituality", "holistic spirituality" og "nature mysticism" (Sheldrake 2005: 218, 261, 278, 342, 458).⁸⁸ Et fellestrekk i innholdet i disse begrepene er at man avviser den dominerende antroposentriske tenkemåten hvor mennesket er i sentrum i vår virkelighetsoppfatning, og fremhever i stedet en biosentrisk tenkemåte. Dette er en holistisk tenkemåte, som vektlegger det som er felles og binder sammen, og at alle elementer i den komplekse veven som utgjør biosfæren har verdi i seg selv, uavhengig av mennesket.

⁸⁵ Olsen 2007:253-257; Sheldrake 2005:342-43

⁸⁶ Sheldrake 2005:261, gjengitt i Olsen 2007:256

⁸⁷ Waaijman 2002:206, gjengitt i Olsen 2007:256

⁸⁸ Gjengitt i Olsen 2007:256

3.2.2 Ørkenfedrenes spiritualitet

Ørkenfedrene er et eksempel på en holistisk virkelighetsforståelse.⁸⁹ Disse var fortrinnsvis menn, og noen få kvinner, som fra slutten av 200-tallet dro ut i den egyptiske, palestinske og syriske ørkenen for å søke åndelig fordypelse gjennom stillhet, bønn, kontemplasjon og et asketisk liv. Ørkenfedrene ble utgangspunktet for den senere kristne klosterbevegelsen både i øst og vest. Deres liv i det åpne landskapet i ørkenen stimulerte sansene og intuisjonen og de utviklet en særegen natursensitivitet. Midt i naturens mangfold og motsetninger opplevde ørkenfedrene en grunnleggende helhet og sammenheng, og et fellesskap med alt som er skapt. Denne opplevelsen av helhet og sammenheng, også mellom tilværelsens motsetninger, skyldes tanken om at alt er et uttrykk for Guds skapervilje og omfattes av Guds omsorg og samlede skapelsesplan. Antonius den Store, som blir ansett som ørkenlivets pionér, er et eksempel på en sterk enhetstenking når han sier at alt henger sammen, og dette skyldes forståelsen av at alt har sitt opphav i Gud Skaperen.⁹⁰

Ørkenfedrene opplevde en dyp harmoni med Guds skaperverk. I deres virkelighetsoppfatning er den treenige Gud konkret og sansbart til stede i sitt skaperverk, og naturrelasjonen var en viktig del av Gudsrelasjonen. Naturrelasjonen var ikke bare tanker i menneskenes hoder, men noe som angikk dem som hele mennesker, med kropp, sjel og ånd, og som ble en viktig del av deres totale spiritualitet. I tillegg ble naturen av ørkenfedrene lest som en bok som åpenbarte Guds skapervilje. Klostergrunnleggeren Pachomius har skrevet en lovsang som sier noe om ørkenfedrenes relasjon til naturen⁹¹:

For Han får sola til å skinne på jorda,
kaster lys over dem som utfører sitt arbeid,
månen og stjernene skinner for oss om natta.
Fruktbarhetens årstider:
regnet, duggen og vindene,
bestemt for å fremme vekst hos det
som er sådd i jorda.
Alt som er nødvendig for jordas skapninger
har Gud skapt til menneskenes beste.

Ørkenfedrenes hadde en forståelse av menneskekroppen som skapt i Guds bilde, og at det var mulig å se Guds skapervilje i det materielle og kroppslige, på tross av syndefallet. Det var et mål å nå sin sanne menneskelighet og gudeskapte natur og dermed bli mer og mer seg selv. Mennesket ble ansett som en del av skaperverket, men samtidig med en status som Guds forvaltere.

⁸⁹ Olsen 2008:112-116, jf Olsen 2006b:15-26; Olsen 2007:23; Olsen 2001

⁹⁰ Rubenson 1995:64, gjengitt i Olsen 2008: 113

⁹¹ Krueger 2002:62, gjengitt i Olsen 2008:112

3.2.3 Keltisk spiritualitet

Den samme holistiske virkelighetsforståelsen som vi ser hos ørkenfedrene finner vi igjen i den kristne keltiske spiritualiteten. Keltisk region finner vi på de britiske øyer, spesielt i Wales, Irland og Skottland.⁹² Keltisk spiritualitet ble utviklet ved at elementer fra en sterk og tradisjonsrik førkristen naturreligion ble integrert i den kristne tro og tolket inn i en kristen skapelsesteologi og virkelighetsforståelse, og blomstringstiden for den kristne keltiske spiritualiteten var 500-900 e.Kr. Den holistiske virkelighetsoppfatningen av at alt henger sammen i en stor helhet kommer til uttrykk gjennom den spesielle keltiske knuten, som er symbolet på en slik virkelighetsoppfatning.

Et særtrekk ved den keltiske spiritualiteten er viktigheten av skaperverket og den fysiske virkeligheten, og mennesket ser på seg selv som en del av skaperverket, der Skaperen selv er nærværende. Kelterne har en panenteistisk naturforståelse, altså en forståelse av at Gud er sansbart til stede i sitt skaperverk; Gud kan sees, høres, kjennes og smakes gjennom det skapte og kelterne har derfor stor respekt for skaperverket. Johannes Scotus Eriugena (810-877) anses som den fremste teologen i keltisk tradisjon og han brukte begrepet "teofani" om Guds nærvær i skaperverket. Han skriver at "hver synlig eller usynlig skapning er en teofani eller en manifestasjon av Gud (...)"⁹³ Forståelsen av Gud som Skaper og tilstedeværende i skaperverket kan vi også se i St. Patricks "trosbekjennelse"⁹⁴:

"Vår Gud er gud for alle mennesker, Gud for himmel og jord, for havet og elvene, for sol og måne og stjernene, for de høye fjell og de vakre daler, Gud over himmelen, Gud i himmelen og Gud under himmelen. Han har sin bolig i himmelen, på jorda og i havet og alt som er i dem. Han fyller alt, levendegjør alt, hersker over alt og opprettholder alt. Han tenner solas stråler og forsyner oss med nattas lys. Han har latt kilder springe fram på tørt land, og satt stjerner til å tjene det store lys (...)"

Videre ble naturen av kelterne lest som en bok, som en åpenbaring av Guds vilje og tanke og som et uttrykk for hans godhet og velsignelse. Dette illustreres av St. Columba, en av de største keltiske vismennene, når han sier: "Søk ikke videre for å forstå Gud; for de som ønsker å kjenne de store dyp, må først forstå den naturlige verden (...)"⁹⁵ Treenighetsforståelsen var sterk i den keltiske

⁹² Olsen 2008:234-243; Olsen 1999:19-54, jf Bradley 2009:37-43; Sheldrake 2005:182-183; Scorgie 2011:345-346; Olsen 2006b:26

⁹³ Johannes Scotus Eriugena, gjengitt i Olsen 2008:236

⁹⁴ St. Patricks trosbekjennelse er gjengitt i Olsen 2008:236. St. Patrick er en av de irske nasjonalhelgenene, og mange hymner og bønner bærer St. Patricks navn, jf Olsen 1999:57-58

⁹⁵ St. Columba er gjengitt i Olsen 2008:236. Han er grunnlegger av det berømte klosteret på Iona, i 563 e.Kr., jf Olsen 1999:62-64

tradisjonen, og også her var naturen ofte nøkkelen til forståelse, som i den gamle irske teksten om treenighet⁹⁶:

Tre folder i kappen, og likevel bærer jeg bare én kappe.
Tre ledd på fingeren, og likevel har jeg bare én finger.
Tre blader på hvitkløveren, og likevel bærer jeg bare én kløver.
Frost, is og snø, og likevel er alt vann.
Tre personer i guddommen, og likevel er der bare én Gud.

Aller viktigst i den keltiske virkelighetsoppfatningen er forståelsen av Guds tilstedeværelse i de daglige aktiviteter. Den keltiske naturpoesien handler om nettopp dette; om Guds tilstedeværelse i de mest alminnelige og verdslige erfaringene, som å ro en båt eller å fyre et bål. Denne poesien er altså et uttrykk for en jordisk åndelighet og vi kan her se en sterk naturfølsomhet og identifikasjon med naturen, på lik linje med ørkenfedrenes naturfølsomhet. Et eksempel på det er "St. Patricks brynje"⁹⁷ fra 700-tallet, som begynner slik:

Jeg står opp i dag
med himmelens krefter:
solas lys
månens stråler
ildens glans
vindens hastighet
havets dybde
jordas tyngde
klippens hardhet

Pilegrimsreiser var en viktig del av livet for de keltiske munkene og prestene som levde på 500- og 600-tallet og de gjorde oppbrudd og dro ut både til fots og til sjøs i åpne skinnbåter.⁹⁸ Oppbrudd og vandring hadde høy status i den keltisk-kristne virkelighetsforståelse og de store vandrerne og sjøfarerne var datidens og ettertidens troshelter og helgener. Grunnene for reisene var ulike, men det var ikke et fast bestemt mål som relikvier eller håpet om helbredelse som var deres motivasjon. Derimot dro de oftest ut i det ukjente, hvor ferden i seg selv var det viktigste, og dette kunne handle om en indre reise til fordypning så vel som en ytre reise. Mange av stedene hvor vandrermunkene kom ble det grunnlagt over klostre eller eneboerceller og små klostersamfunn for et kontemplativt liv, og over 200 klostre etter keltisk klosterregel ble grunnlagt på kontinentet. Et eksempel på det er den irske munken Columba som i år 563 e.Kr. kom til øya Iona på vestkysten av Skottland og grunnla et kloster der. Etter hvert var pilegrimsvandring noe som folk flest gjorde, og det ble en viktig del av den religiøse folkekulturen. Naturformasjoner og naturelementer var ofte valfartsmål, for eksempel

⁹⁶ de Waal 1991:134, gjengitt i Olsen 2008:235

⁹⁷ Anonym forfatter, gjengitt i Olsen 2008:240. Her gjengis kun et utdrag.

⁹⁸ Olsen 1999, jf Olsen 2005:14-19; Sheldrake 1996:58-69;

fjell, vann, huler, øyer og trær, fordi slike steder hadde en viktig religiøs betydning i keltisk spiritualitet.

3.2.4 Moderne økoteologisk spiritualitet

Begrepet økoteologi ble brakt på banen for første gang i 1962, da Rachel Carson kom ut med boka "The Silent Spring", som handlet om at den industrielle utviklingen trolig hadde gått for langt og hvordan dette kunne true jordas fremtid.⁹⁹ Mye på grunn av denne boka skjedde det en oppvåkning på 60- og 70-tallet med en ny erkjennelse av og interesse for hvordan natur, miljø og mennesker er knyttet sammen i et komplekst samspill, og hvordan alt henger sammen med alt. I 1967 hevdet den amerikanske historikeren Lynn White Jr. gjennom essayet "The Historical Roots of Our Ecological Crisis" at teologien må ta noe av ansvaret for den økologiske krisen. Han peker på og kritiserer teologien som ser på menneskets som "herre" over skaperverket og dermed er roten til en utbytting av den. Whites essay skapte mye oppmerksomhet og sees på som startpunktet for økoteologien. Økoteologi innebærer en teologisk refleksjon omkring økologiske forhold. "Øko" kommer av det greske ordet "oikos", som betyr hus, husholdning eller forvaltning. Skaperverket er det huset som teologien her skal reflektere over, og økoteologien inkluderer altså ikke bare Gud og mennesket, men også naturen.

I et økoteologisk perspektiv er det enighet om at de menneskeskapte ødeleggelsene av kloden er relatert til politisk og økonomisk kontekst. Den økologiske krisen er et resultat av industrialisering, kapitalistisk ekspansjon og globaliseringssystemet, som igjen henger sammen med den innflytelsesrike antroposentriske holdningen om at skaperverket eksisterer kun for menneskets skyld og er et middel for menneskenes formål.

Moderne økoteologi er en fornyet skapelsesteologi.¹⁰⁰ Noen økoteologer peker på skaperverkets hellighet, som begrunnes med at skaperverket er Guds gave og at Gud er tilstedeværende i sitt skaperverk. Videre løftes naturens egenverdi fram, og dette begrunnes med at alt levende er skapt og elsket av Gud og at alt levende derfor har verdi som Guds gode skapninger. Forståelsen av Guds immanens og at han viser sin visdom i skaperverket, gjør at man ser på skaperverket med respekt og ærefrykt for dets egenverdi. I dette bildet mister mennesket sin privilegerte plass, men beholder sitt

⁹⁹ Kristiansen 2007:13-27, jf Sheldrake 2005: 261; 278; Mæland og Tomren 2007:7-9

¹⁰⁰ Olsen 2007:256, jf Wagle 2007:10-11

ansvar som forvaltere av skaperverket. Mennesket anses også som innvevd i Guds skaperverk, fordi mennesket ble formet av jord, slik det står i den andre skapelsesfortellingen.¹⁰¹

Økofeminister representerer en slik tenkning, og et eksempel er den amerikanske teologen og økofeministen Sally McFague, og jeg vil i det følgende se nærmere på hennes økoteologiske tenkning.¹⁰² McFague er opptatt av menneskets totale avhengighet av Gud, hverandre og alle andre skapninger og jordiske prosesser. Mennesket er en del av livets store og komplekse vev, hvor alt er forbundet med alt. Vi kommer fra naturen og hører til i naturen, og vår fortsatte eksistens avhenger av bestemte betingelser på jorden, som vann, mat og klima. Hun mener at menneskesynet må omformuleres fra et individualistisk til et fellesskapsorientert menneskesyn, noe hun kaller det økologisk-økonomisk menneskesyn.¹⁰³ Økologisk fordi vi kun eksisterer i og sammen med klodens andre levende bestanddeler og økonomisk fordi det er nødvendig at vi deler klodens ressurser rettferdig og bærekraftig hvis noen av oss skal vokse og blomstre.

McFague omtaler verden, altså alt som er skapt, som Guds legeme.¹⁰⁴ Dette begrunnes med at Gud er inkarnert i verden og at verden dermed i sitt indre er forbundet med Gud, og all dualistisk tenkning som skiller mellom det åndelige og det materielle, avvises. Hun løfter fram at det finnes kun en verden og en virkelighet, hvor vi lever og hvor Gud alltid er inkarnert. Gud er ikke en fjern Gud som bare har en ytre forbindelse med verden, men derimot er han nærværende i denne verden, og han er selv det miljø vi eksisterer i. Ifølge McFague er det guddommelige fysisk så vel som åndelig og det er ingen absolutt grense mellom materie og ånd, kropp og sjel, natur og menneskehet. Det er ikke et skille mellom Gud og verden, men verden eksisterer kun slik den eksisterer i Gud. Gud finnes inkarnert i alt, og derfor er det i det alminnelige og jordiske vi møter Gud, i skaperverket så vel som i hverdagen. Alt i skaperverket er altså avspeilinger av Gud, ifølge McFagues tenkning. Den eneste forskjellen på mennesket og resten av skaperverket er at skaperverket speiler Gud og forteller om Gud, bare ved å være til, mens mennesket må ville at det skal bli sånn. Vi må ønske å være hva vi i sannhet er; skapt i Guds bilde og dermed i stand til å leve rettferdig og bæredyktig på jorden sammen med alle skapninger. McFague vi blir oss selv kun ved å anerkjenne vår totale avhengighet av Gud og skaperverket.

¹⁰¹ Den andre skapelsesberetningen finner vi i 1.Mosebok 2,7

¹⁰² Sally McFague sin tenkning kommer til uttrykk i hennes bok "Klimateologi. Gud, verden og den globale oppvarmingen", McFague 2010

¹⁰³ McFague 2010:98-101

¹⁰⁴ Ibid:77-86; 119-123

Videre understreker hun nødvendigheten av en bevegelse i kirken mot jorden: "Vi skal ta kirken ned på Jorden igjen"¹⁰⁵, sier hun. Ifølge hennes tenkning omfatter Guds hus altså hele kloden, og jorden kan sees på som en organisme eller et fellesskap, som overlever og trives gjennom alle enkeltindividers innbyrdes avhengighet, menneskelige eller ikke-menneskelige, hvor Gud er inkarnert og nærværende i alt. Når McFague fremhever nødvendigheten av en bevegelse mot jorden, presiserer hun dette på denne måten, som også, slik jeg ser det, kan være et slags sammendrag av hennes tenkning¹⁰⁶:

Fra Himmel til jord; fra det hinsidige til det dennesidige; fra der oppe til her nede; fra en fjern og ytre Gud til en nær og immanent Gud; fra tid og historie til rom og land; fra sjel til legeme; fra individualisme til fellesskap; fra mekanisk til organisk tenkning; fra åndelig frelse til holistisk trivsel; fra antroposentrisme til kosmosentrisme.

Det finnes videre mange økoteologer som på hver sin måte gir sine særegne perspektiver. Noen forfattere beskriver moderne økoteologi som en videreføring av frigjøringsteologien, hvor naturen er "den nye fattige". Sigurd Bergmann er et eksempel på det.¹⁰⁷ Han sier at vår neste ikke bare er våre medmennesker, men også dyr, planter, landskap og økosystem og at "de minste" er alle våre medskapninger som ikke har noen røst, som vi er kalt til å vise kjærlighet og omsorg overfor. Bergmann peker videre på at Guds ansikt åpenbarer seg i naturen og han tegner et bilde av noe han kaller "åndens økologi". Her legger han vekt på inhabitasjonen, det at Gud etter Kristi himmelfart tar bolig i verden gjennom Ånden. Verden er altså bebodd av Gud ved Ånden og Bergmann sier at Ånden virker og levendegjør både i menneskets indre rom, i ytre sosiale rom mellom oss og i skapelsens mange rom. Ifølge Bergmanns tenkning, fortsetter Guds "menneskeblivende" gjennom Ånden og dette skjer altså både i vår kroppslige natur og i skaperverket for øvrig. Samtidig er han opptatt av at inhabitasjon ikke betyr at verden er Gud, slik som McFague sier, men at Gud bor i verden og Han går ut og inn av verden og forvandler den innenfra.

Roald Kristiansen er opptatt av menneskets relasjonsbygging til landskapet og han mener at økoteologi må handle om å utvikle en type helhetsforståelse der mennesket og landskapet tilhører hverandre.¹⁰⁸ Økoteologien må, ifølge Kristiansen, favne stedenes betydning for mennesker. Han peker på at mennesker har en tilhørighet til steder som igjen fører til at man knytter forpliktende relasjoner til stedene. Menneskers følelse av tilhørighet til bestemte steder kaller Kristiansen for "topofili".¹⁰⁹ Et topofilt forhold til et sted er å gå inn i et personlig forhold til stedet også i historisk,

¹⁰⁵ Ibid:39

¹⁰⁶ McFague 2010:103

¹⁰⁷ Bergmann 2001:69-85

¹⁰⁸ Kristiansen 2001:92-121, jf Kristiansen 2007: 13-26

¹⁰⁹ Kristiansen 2001:92

samfunnsmessig og kulturell forstand. Han er opptatt av at landskapet må bli mer enn et geografisk, ytre landskap som man har et objektivt forhold til. Det må også bli et mentalt sted der ens egen identitet kobles sammen med stedets historiske og kulturelle egenart; et landskap som betraktes subjektivt. Kristiansen snakker også om en "kjærlighetsfølelse til stedet"¹¹⁰, som innebærer en respekt for landskapet og for livsformenens egenverdi og han sier videre at en kjærlighet til stedet vil innebære et ønske om å ta vare på stedet. Kristiansen er altså opptatt av et tilhørighetsperspektiv framfor et ressursperspektiv overfor naturen, og at en kjærlighetsrelasjon til et landskap vil medføre et naturlig ansvar og miljøbevissthet.

Tore Johnsen peker på nødvendigheten av å endre det teologiske utgangspunktet, fra et antroposentrisk til et økologisk utgangspunkt, og han tar utgangspunkt i urfolks åndelige tradisjoner og det samiske livet nær naturen og skisserer en teologi ut fra Livets sirkel som en mulig vei å gå.¹¹¹ Begrepet Livets sirkel eller "The Circle of Life" kommer fra nordamerikanske indianere og deres religiøse filosofi. Her er helhetstanken viktig, hvor alt er nært knyttet sammen og avhengig av hverandre, både mennesker og skaperverket for øvrig. Samspillet preges av verdier som solidaritet, gjensidighet, respekt og kjærlighet. Skaperen, Den Store Ånd, er nærværende i alle ting og det er i Den Store Ånd at sirkelen er hel. Samtidig er Den Store Ånd sirkelens sentrum, livets kilde som alt springer ut av.

Når Johnsen bringer teologiske begreper inn i dette bildet, innebærer sirkelen både relasjoner til medmennesker og medskapninger og samtidig relasjonen til Gud. Idealtilstanden er skaperverkets, sirkelens, helhet, som mennesket er en del av. På grunn av synden skjer det en oppsplitting av sirkelen, som innebærer at mennesket river seg løs fra Livets Gud og bryter helheten, relasjoner brytes og selve Gudsrelasjonen er skadet. Johnsen peker på at dette kommer til uttrykk på både individuelt, kollektivt og økologisk plan. Og videre, siden mennesket er grunnen til den brutte sirkel, er mennesket også nøkkelen til å bringe helheten tilbake til skaperverket. Mennesket trenger å få sonet sin synd, noe som skjer gjennom frelsen på korset. I Kristus er livets helhet, Livets sirkel, gjenopprettet, det vil si relasjonen til Gud og samtidig relasjonen til alle medskapninger. Dette bildet innebærer et menneskesyn hvor man ser på mennesket som en del av den store livsveven og dermed er det i rammen av skaperverkets helhet at vi skal realisere vår gudbilledlighet. Mennesket må, ifølge denne tenkningen, lære hvordan det skal finne sin plass i den store helheten, i Livets Sirkel, og målet

¹¹⁰ Ibid: 120

¹¹¹ Johnsen 2007:213-225

er stadig å gjøre sirkelen hel, noe som skjer både "allerede nå" og "ennå ikke". Johnsen kaller dette "en økologisk betinget antropologi".¹¹²

Jeg har nå trukket fram noen ulike perspektiver med grunnlag i en moderne økoteologisk tenkning. Harald Olsen peker på at når denne tenkningen, med forståelse for helheten i skaperverket og mennesket som en del av denne større sammenhengen, trekkes inn i spiritualiteten snakker vi om en økologisk spiritualitet.¹¹³ Skapelsestanken og skaperverkets manifestasjoner trekkes inn i bønn og gudstjeneste og utfordrer til en ansvarlig menneskelig praksis i forhold til hele skaperverket. En slik spiritualitet er en spiritualitet som leder fram til og omfatter praksis og handling og har derfor en etisk dimensjon. Engasjementet for natur- og miljøspørsmål har sin kilde i en relasjon til naturen, som springer ut av en direkte naturkontakt og som stikker dypere enn kun til fornuftsplanet. Olsen bringer her inn begrepet natursensitivitet¹¹⁴ som et nødvendig element i en moderne økospiritualitet, og dette innebærer nettopp nærheten til naturen. Han sier at "naturrelasjonen må bli en opplevelseskvalitet, et følelsspørsmål og et eksistensielt anliggende, i tillegg til rasjonell argumentasjon. Det forutsetter konkret og opplevd nærhet til opprinnelig og ubearbeidet natur".¹¹⁵ På denne måten kan engasjementet for skaperverket stikke dypere og bredere.

3.2.5 Pilegrimsspiritualitet

I forbindelse med oppblomstringen av den moderne pilegrimsbevegelsen, har begrepet "pilegrimsspiritualitet" blitt tatt i bruk. Det har skjedd en fornyelse i pilegrimsvandringene i en holistisk retning, hvor splittelsen mellom kropp og sjel og mellom menneske og natur ser ut til å være mindre.¹¹⁶ Harald Olsen omtaler denne spiritualiteten som en "spiritualitet nedenfra" og sier om dette:¹¹⁷

Så lenge mennesket har vandret, har det måttet forholde seg til livets og tilværelsens mest basale forutsetninger. Det har resultert i en spiritualitet med vektlegging av opplevelsen, verdien og skjønnheten i naturnærhet og fysisk utfoldelse, i de grunnleggende menneskelige relasjoner, i kreativitet og skapende virksomhet, i stillhet, meditasjon og bønn – på troens innerside og dybde dimensjon.

¹¹² Ibid 224-225

¹¹³ Olsen 2007:259-261

¹¹⁴ Olsen 2007:259

¹¹⁵ Ibid:259

¹¹⁶ Nome 1999:118-19, jf Olsen 2001; Lindström 2007: 9; 118; Edman 1997: 47-49; Berg-Eriksen 1997:17; Michaelsson 2010; Bakken 2007:22-23

¹¹⁷ Olsen 2001

Pilegrimsvandringens spiritualitet søker det enkle, ekte og sanne, og videre en nærhet til det sant menneskelige så vel som det hellige, det jordiske så vel som det himmelske, på en og samme tid. Denne spiritualiteten innebærer også handling og endring, både når det gjelder enkeltmennesker, skaperverk og samfunn. Jeg vil i det følgende utdype hva begrepet pilegrimsspiritualitet innebærer, med hensynt til menneskesyn, forståelse av Skaperen og skaperverket, samt relasjonelt. Avslutningsvis vil jeg gi en kort redegjørelse for "pilegrimens sju nøkkelord", som er en beskrivelse av konkrete aspekter ved pilegrimens spiritualitet.

Pilegrimen holder sammen det fysiske, mentale og åndelige, både kropp og sjel og ånd, både det synlige og det usynlige, og pilegrimsvandring kan sees på som spiritualitet som involverer hele mennesket. Pilegrimstenkningen har altså en holistisk forståelse av mennesket. Elisabeth Knox-Seith¹¹⁸ løfter fram at det moderne mennesket har en åndelig lengsel samtidig som man søker dybde og autentisitet, og at pilegrimsspiritualiteten kan være uttrykk for dette. Mange mennesker har vanskelig for å sette ord på sin religiøsitet og sine åndelige behov, og det kan tenkes at pilegrimsvandring kan sees på som en spiritualitet som henvender seg mer til kroppen enn til hodet. Betenkningen fra Kirkemøtet 1999¹¹⁹ antyder nettopp dette, at pilegrimsvandring, i tillegg til andre former for symbolhandlinger, kan representere noe annet enn fokuset på det intellektuelle ved troen, og "man finner det befriende å knytte sin åndelige lengsel til kroppen og til naturen"¹²⁰. Videre påpeker Betenkningen viktigheten av dette, at kirken skaper et rom hvor mennesket kan "være tilstede med hele sitt liv".¹²¹ Pilegrimsvandring har potensiale for å skape et slikt rom, ved at kroppen integreres som en nødvendig del av spiritualiteten.

Videre er forståelsen av mennesket som vandrer et viktig aspekt i pilegrimstenkningens menneskesyn. Pilegrimen er på en fysisk vandring, men samtidig på vandring i sitt indre landskap, og pilegrimsvandring er ikke en prestasjon, men innebærer å søke livskvalitet og gi rom for seg selv og de eksistensielle spørsmålene. Dette er et av poengene med den fysiske vandringen, at den er et speilbilde på den vandringen et menneske gjør i sitt indre landskap, også når det gjelder trosspørsmål. Landskapet kommer nær når man vandrer, noe som kan gjøre at man også kommer nær seg selv og sitt indre landskap, og den svenske pilegrimspresten Hans-Erik Lindström beskriver dette på denne måten: "Det er som et stort eventyr og en spennende oppdagelsesferd å trenge inn i hjertet av det ytre landskapet, som har så mye å fortelle om det indre".¹²²

¹¹⁸ Knox-Seith 2008:29-31

¹¹⁹ Laugerud 1999

¹²⁰ Ibid:16

¹²¹ Ibid:16

¹²² Lindström 2007:9

Gud som skaper og forholdet mellom mennesket og skaperverket har en sentral plass i pilegrimstenkningen.¹²³ Mange mennesker i dag er "fremmede" overfor naturen, og en pilegrimsvandring kan føre oss bort fra denne fremmedfølelsen og lære oss å bli kjent med naturen igjen, og kanskje til og med få ny erkjennelse av at vi er knyttet til naturen. Stefan Edman snakker i denne sammenhengen om at vi hører hjemme i skaperverket og at "en pilegrimsvandring kan være en vandring "hjem" til skaperverket".¹²⁴ Videre kan pilegrimsvandringens oppbrudd innebære behovet for å bryte opp fra en forbrukerkultur som truer skaperverket med rovdrift og forurensing, med et ønske om å leve og prioritere annerledes. Gjennom en vandring kommer man tett på naturen, og man får opplevelser, erfaringer og nærhet til både naturen og våre egne livsbetingelser. Dette kan gi grobunn for å reflektere over naturen som guddommelig skaperverk og livskilde, og videre kan dette medføre et ønske om å ta vare på skaperverket. Ifølge pilegrimstenkningen er mennesket både en del av skaperverket og har et ansvar fra Gud overfor skaperverket, som forvaltere. Pilegrimsvandringene kan dermed innebære å ta et etisk ansvar for hverandre, livet og skaperverket.

Pilegrimens langsomme vandring bidrar til en oppmerksomhet mot seg selv og det landskap man vandrer i, men også mot Gud og andre mennesker.¹²⁵ Dermed har pilegrimsspiritualiteten et stort potensiale for å fremme verdier som går utover en selv. Finn Wagle, tidligere biskop i Nidaros, er en sentral person når det gjelder arbeidet med pilegrimsvandring og pilegrimsspiritualitet i Norge, og han er opptatt av at alt liv er avhengig av de grunnleggende relasjonene i livet. "Alt liv er liv i avhengighet"¹²⁶, sier han, og videre at han finner gjenklang for dette i pilegrimsspiritualiteten:

Det er disse grunnleggende, elementære forhold pilegrimstradisjonen viser vei til og åpner for oss. Det handler om livet som et relasjonelt prosjekt. Det handler om de grunnleggende forhold vi står i – til Gud, til hverandre, til skaperverket og til oss selv. Det handler om spenningen mellom den jordvendte og den himmelvendte fromhet – underveis hjemover. Jeg vet intet liv som til de grader bringer meg i kontakt med livets grunnleggende forhold som nettopp pilegrimslivet.¹²⁷

Altså peker Wagle på at pilegrimslivet kan vise vei til våre grunnleggende relasjoner, både i når det gjelder Gud, oss selv, våre medmennesker og skaperverket. Og videre løfter han fram pilegrimsspiritualiteten som helt essensiell når det gjelder å være kirke i dag. Han sier at "i

¹²³ Nome 1999:118-19

¹²⁴ Edman 1997:50

¹²⁵ Sheldrake 2005:492

¹²⁶ Wagle 2008

¹²⁷ Ibid

Olavsarven fant jeg en spiritualitet som jeg mener har bærekraft for det liv vi i dag som kirke er kalt til å leve".¹²⁸

Den svenske pilegrimspresten Hans-Erik Lindström tegner et bilde av pilegrimsvandringen som en klar opposisjon til den dominerende samfunnsutvikling.¹²⁹ Samfunnet vårt har ikke tilstrekkelig plass til urmenneskelige grunnbehov, og det moderne mennesket lengter etter ro og harmoni, å bli hele i en pluralistisk og oppstykket verden. Pilegrimsvandringen presenteres av han som svaret på mange av det moderne samfunnets problemer, som brukskultur og stress. For Lindström er kjernen i pilegrimsvandring langsomhet, frihet, enkelhet, bekymringsløshet, stillhet, fellesskap og åndelighet, som han kaller "pilegrimens sju nøkkelord".¹³⁰

Langsomhet handler om pilegrimens luntende rytme, uten hast og med gode pauser underveis. Man trenger godt tid for å kunne være tilstede, for å oppdage livet rundt seg og for å gi rom for refleksjon og ettertanke. Den langsomme vandringen åpner for økt selvinnsikt og for at man kan møte seg selv, andre mennesker og Gud, og langsomheten kan videre overføres til hverdagsrytmen, med et nedsatt livstempo. *Frihet* innebærer en indre og ytre frihet fra stress, i tillegg til erkjennelsen å være avhengig. Frihet henger sammen med erkjennelsen av at man hører sammen med alt det skapte, at man er en del av samfunnet og verden. *Enkelhet* handler om den enkle livsstilen på en pilegrimsvandring, som også kan overføres til hverdagslivet med mindre forbruk. Enkelhet innebærer også den indre enkelheten, som er å våge å vise sårbarhet, å skrelle vekk overfladiske masker og vise hvem man egentlig er. Videre, kan en pilegrim leve i *bekymringsløshet*, ved bare å være den man er der man er og ubekymret overgi kropp og sjel til Gud. *Stillheten* er viktig på en pilegrimsvandring, på sammen måte som på retreat. Stillheten gjør godt for kropp og sjel og gjør at vi møter både oss selv, hverandre og Gud med en større åpenhet. På en pilegrimsvandring lærer man å *dele*, både ytre sett og på det indre plan gjennom møter med andre. Vandringen kan bli en trening i å vise nestekjærlighet og omtanke for andre. Å vandre sammen på en pilegrimsvandring kan også være et middel for å uttrykke lengsel etter enhet. Det *åndelige* perspektivet ved en pilegrimsvandring er den siste av Lindströms "pilegrimsnøkler". Dette handler om pilegrimens dype lengsler, om hvem Gud er og hvem mennesket er og om evigheten som det endelige målet. Til sammen sier disse sju "nøklerne" noe om pilegrimsvandringens vesen.

¹²⁸ Ibid

¹²⁹ Lindström 2007:41-44

¹³⁰ Lindström 2007:45-81

3.3 Pilegrimsvandring sett i lys av holistisk spiritualitet

Et av spørsmålene jeg stiller i denne avhandlingen er hvordan pilegrimsvandring kan sees i lys av holistisk spiritualitet. I forbindelse med vårt tids pilegrimsrenessanse har det av flere blitt beskrevet en pilegrimsteologi og en pilegrimsspiritualitet, slik jeg har vist ovenfor. Jeg finner at pilegrimsvandring kan sees på som et konkret uttrykk for en helhetlig spiritualitet og jeg vil i det følgende forsøke å antyde noen aspekter ved dette.

Når mine informanter beskriver spiritualiteten som ligger til grunn for deres arbeid med pilegrimsvandring, finner jeg en entydig forståelse av at Gud møter mennesket i naturen og gjennom naturen. Noen gir uttrykk for at naturen kan være en hjelp til å oppdage Gud på nye steder fordi Gud er tilstede i sitt skaperverk, noe som dermed kan gi et utvidet gudsbilde. I denne sammenhengen rettes det kritikk mot den vanlige forståelsen av det åndelige og det alminnelige som to ulike sfærer. I stedet trekkes en holistisk forståelse av spiritualiteten fram som viktig, hvor den fysiske virkeligheten anerkjennes som en del av spiritualiteten, og keltisk spiritualitet nevnes spesielt. Keltisk spiritualitet innebærer nettopp en oppfatning av Guds tilstedeværelse og tale i og gjennom skaperverket, og dermed naturrelasjonen som en viktig del av Gudsrelasjonen. Jeg finner ørkenfedrenes og kelternes naturforståelse som i stor grad sammenfallende, med en forståelse av helhet og fellesskap med alt det skapte. Det vakre i naturen blir av en informant løftet fram som et uttrykk for hvem Gud er; at det skapte viser noe av Skaperen. Jeg finner også en forståelse blant informantene av at Gud kommuniserer og forkynner gjennom naturen. Et konkret uttrykk for dette er utsagnet om at "naturen lovpriser Gud og er hans billedbok"¹³¹. En slik forståelse sammenfaller med keltisk spiritualitet og ørkenfedrenes spiritualitet, som leste naturen som en bok.

Den keltiske spiritualiteten innbærer imidlertid et sterkt fokus på Guds tilstedeværelse ikke bare i naturen, men også i alminnelige daglige aktiviteter. En slik forståelse kommer til uttrykk i noen av informantenes forståelse av at Guds tilstedeværelse er over alt, ikke bare i kirkerommet eller på bedehuset. Med bakgrunn i denne forståelsen blir pilegrimsbegrepet også utvidet og det pekes på at en pilegrimsvandring ikke nødvendigvis må gå langs en pilegrimsled, men kan gjøres hvor som helst, for eksempel midt i byen. En forutsetning for at man skal kunne kalle en slik vandring for en pilegrimsvandring er imidlertid at man har et meningsbærende innhold, og har fokus på å se etter spor av Gud. Etter mitt syn har denne spiritualitetsforståelsen, uten skarpe skiller mellom den åndelige og den fysiske virkelighet, likhetstrekk med ignatiansk spiritualitet.¹³² Her vektlegges det at

¹³¹ Hvidsten 2011, jf *kapittel 2.3.2*, om spiritualitet som grunnlag for arbeid med pilegrimsvandring.

¹³² Lambert 1999, om ignatiansk spiritualitet

Gud lar seg erfare i alt og alle, og at alt det skapte forteller noe om Skaperen. I den ignatianske veiledningstradisjonen forsøker man å se på hvordan Gud gir seg til kjenne i den enkeltes liv og hvordan den enkelte svarer på det. Jesuittpresten Gerhard W. Hughes¹³³ snakker om at Gud er i alt og om å gjøre bønner med jordnær, og dette er i tråd med den ignatianske tradisjonen. Jeg mener at en helhetlig spiritualitetsforståelse som er knyttet til vår livserfaring som integrerer hele vår virkelighet i relasjonen til Gud, er svært viktig for vår kirke, og her kan blant annet naturen hjelpe oss til å "skjerpe blikket". I forlengelsen av dette vil jeg trekke fram hva Owe Wikström sier om trosutvikling. Han omtaler trosutvikling som en indre reise, der man kan komme til et stadie hvor man ser etter Gud i den helt vanlige i hverdagen.¹³⁴ Dette, som han kaller det sjuende stadiet på trosveien omtaler han som en "vandringen der Gud følger"¹³⁵ og han sier at dette innebærer at man ser på Gud som ens medvandrer som er med i alt, og at kjærligheten til livet, til kulturen, naturen og vennskapet blir viktig på livsvandringen. Wikström omtaler dette stadiet som å komme hjem; at man har en visshet om at man har et Hjem som man bærer i sitt indre, og som man samtidig er på vei mot. Her snakker vi altså om en åndelig modning. Han påpeker imidlertid at denne indre reisen ikke er en statisk prosess og en rettlinjert reise, men en sirkulær prosess, hvor man stadig kommer tilbake til gamle utfordringer, men hvor man har med seg nye erfaringer.

Når det gjelder forståelsen av kroppens rolle i informantenes spiritualitetsforståelse er spesielt en av informantene svært opptatt av dette. Hun omtaler kroppen som en helt naturlig del av spiritualiteten, men som hun mener blir alt for lite inkludert og integrert i kirken i dag. Hun peker på sanseopplevelser som kroppsliggjorte erfaringer av Gud, og at en pilegrimsvandring åpner opp for sansene som igjen kan åpne opp for et Gudsmøte. At Gud møter mennesket gjennom kroppslige opplevelser forankres i forståelsen av at mennesket er skapt av jord og har dermed en relasjon til resten av skaperverket, og at Gud ble kropp gjennom inkarnasjonen og er dermed nærværende i vår fysiske virkelighet. Kroppslig berøring mellom mennesker omtales også som at det er et element av Guds nærvær og berøring i dette. Denne forståelsen av kroppslige opplevelser ser jeg på som et uttrykk for en holistisk spiritualitet, hvor hele mennesket med kropp, sjel og ånd er integrert. Erfaring, opplevelse, sanseinntrykk og følelser er en integrert del av holistisk spiritualitet, og kroppen er en viktig del av helheten. I pilegrimsspiritualiteten som er beskrevet betegnes kroppen som en sentral del av spiritualiteten, i motsetning til vår protestantiske tradisjon hvor ordene og det intellektuelle har en stor plass. Jeg mener, i likhet med en av informantene, at kroppen bør involveres mer i kirken, som en motvekt til mye "ord og hode", selv om ordene selvsagt også er viktige. I denne sammenhengen snakker noen av informantene om en kroppsliggjøring av bønner til forskjell fra

¹³³ Hughes 2003

¹³⁴ Wikström 1995:203-205

¹³⁵ Ibid:203

bønn med mye ord, og at man på en pilegrimsvandring kan forstå med kroppen hva bønn handler om. "Kroppen er en bønn i seg sjøl. En vandrende bønn"¹³⁶, sies det.

Holistisk spiritualitet innebærer altså en helhetstenkning og en bevissthet om at alt henger sammen og er avhengig av hverandre. Denne virkelighetsforståelsen kan dermed betegnes som relasjonell; mennesket lever i relasjon både til Gud, til seg selv, til andre mennesker og til skaperverket. Wagle er opptatt av de grunnleggende relasjonene i livet og at alt liv er avhengig av hverandre. Han tegner et bilde av pilegrimsspiritualiteten som relasjonell når han sier at pilegrimslivet kan vise vei til alle disse relasjonene; til Gud, hverandre, skaperverket og oss selv. Jeg finner også i materialet mitt en slik forståelse av at alt henger sammen og er avhengige av hverandre, og at man ved en pilegrimsvandring kan få en økt forståelse for dette. I den moderne økoteologiske tenkningen er forståelsen av helheten og samspillet mellom natur og menneske sentral og det er særlig fokus på å integrere skaperverket i teologien. I likhet med den keltiske spiritualiteten og ørkenfedrenes spiritualitet fremheves naturens verdi og Guds tilstedeværelse i skaperverket i den økoteologiske tenkningen, og videre fremheves nødvendigheten av at menneskets forståelse av sin plass i helheten endres. McFague bringer inn et perspektiv om verden som "Guds legeme"¹³⁷, fordi Gud er inkarnert i den, og at kirken dermed omfatter hele vår klode. McFague gir, slik jeg forstår henne, uttrykk for en panteistisk naturforståelse når hun ser på naturen *som* Guds legeme. Bergmann går imidlertid ikke så langt som å si at verden *er* Gud, men at Gud er *tilstede* i verden ved Ånden, hvor han virker og levendegjør, og jeg stiller meg mer på linje med Bermanns tenkning. Gjennom inkarnasjonen ble altså Gud en del av verden og inkarnasjonsteologien tar dermed utgangspunkt i at Gud er grunnleggende opptatt av livet på jorda. Han er ikke bare engasjert fra utsiden, han identifiserer seg med alt det skapte, hele skaperverket. Derfor kan vi, slik jeg ser det, si at Gud er nærværende i skaperverket. Inkarnasjonsteologien fremhever også at Gud gjennom inkarnasjonen forsoner alle ting med seg, også skaperverket, og at frelsen omfatter hele det lidende skaperverk.

Handlingssaspektet og det etiske aspektet beskrives også som integrerte aspekter ved pilegrimsspiritualiteten. Dette kan innebære ønsket om endring både når det gjelder enkeltmennesker, skaperverk og samfunn. Angående relasjonen til naturen løftes det fram at denne relasjonen kan utvikles fordi man kommer så tett på naturen, og at dette videre kan gi et engasjement for natur og miljø. En slik tenkning finner jeg hos noen av informantene, og dette sammenfaller med hva Olsen er opptatt av når han sier at moral og fornuft ikke er nok når det gjelder å møte klimakrisa i vår tid. Han mener at det er nødvendig med et engasjement som stikker dypere, hvor naturkontakten er en del av dette og han hevder at forholdet til natur må være en viktig del av

¹³⁶ Erikstein, jf *kapittel 2.3.2*, om spiritualitet som grunnlag for arbeid med pilegrimsvandring.

¹³⁷ McFague 2010: 77-86; 119-123. Jf *kapittel 3.2.4*, om moderne økoteologisk spiritualitet.

kristen spiritualitet i vår tid. Pilegrimsspiritualiteten beskrives også som et oppbrudd fra dagens materielle livsstil, og at det gis mulighet for å gjøre nye erfaringer gjennom et enkelt liv på vandring, og kanskje også andre prioriteringer i livsstil. Dette finner en klar parallell hos Wagle sin tenkning og det er også noe som informantene sier noe om. Vi er nå inne i diakonifeltet, som jeg vil drøfte videre i neste kapittel. Her vil jeg se på hvordan pilegrimsvandring kan gi et særegent bidrag til diakonien.

3.4 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg sett på ulike aspekter ved pilegrimsvandring og holistisk spiritualitet, og jeg har satt dette inn i en samfunnskontekst der jeg peker på noen *utfordringer i vår tid*.

Spiritualitetsbegrepet definerer jeg som *troens uttrykk*, og jeg har vist hvordan *holistisk spiritualitet* innebærer en helhetlig tenkning både når det gjelder enkeltmennesket og hele vår virkelighet. Et holistisk perspektiv er opptatt av relasjonene i tilværelsen; at alt henger sammen i ubrytelige relasjoner, og spiritualitetsforståelsen knyttes til alle sider ved livet. Jeg har trukket fram ulike varianter av holistisk spiritualitet; *ørkenfedrenes spiritualitet*, *keltisk spiritualitet* og *moderne økoteologisk spiritualitet*, som alle har en tydelig helhetstenkning. Innen moderne økoteologisk tenkning er man spesielt opptatt av å integrere skaperverket i spiritualitetsforståelsen, og jeg har trukket fram ulike stemmer som sier noe om dette. Videre har jeg omtalt *pilegrimsspiritualiteten* som er beskrevet i de senere årene, og drøftet hvordan pilegrimsvandring kan forstås i lys av holistisk spiritualitet. Jeg har pekt på at pilegrimsvandring er et konkret uttrykk for en helhetlig spiritualitet i vår tid, da man er opptatt av å involvere *hele mennesket* og alle de *grunnleggende relasjonene* i livet; relasjonen til Gud, seg selv, hverandre og skaperverket. *Guds tilstedeværelse i naturen* og *kroppsliggjorte erfaringer av Gud* er her viktige perspektiver. Jeg har pekt på viktigheten av en helhetlig spiritualitetsforståelse som er knyttet til hele vår virkelighet, og at naturen kan være en hjelp til dette, og også viktigheten av kroppen som en del av spiritualiteten. *Handlingsaspektet* beskrives som en viktig del av pilegrimsspiritualiteten, ved at relasjonen til naturen kan gi et dybdeengasjement for natur- og miljøarbeid, i tillegg til at erfaringer fra et enkelt liv på vandring kan gi nye prioriteringer i livsstil. Dette drøftes videre i neste kapittel.

4 PILEGRIMSVANDRING OG DIAKONI

Dette kapitlet handler om hvordan pilegrimsvandring kan forstås ut ifra et diakonalt perspektiv, og hvordan pilegrimsvandring kan gi et særegent bidrag til diakonien. Først går jeg inn på diakonibegrepet og peker på noen grunnleggende aspekter ved dette. Økodiakoni presenteres spesielt, fordi dette begrepet innebærer en helhetlig forståelse av diakoni, hvor også skaperverket trekkes inn i den diakonale virksomhet. Jeg presenterer videre to sentrale dokumenter som fremhever en slik helhetlig forståelse av diakoni. Disse dokumentene er "Diakoni i kontekst: Forvandling, forsoning, myndiggjøring – Et bidrag fra Det lutherske verdensforbund til forståelsen av diakoni og diakonal praksis" og "Plan for diakoni i Den norske kirke". Deretter fortsetter jeg drøftingen fra forrige kapittel og her ser jeg på hvordan pilegrimsvandringen og pilegrimsspiritualiteten kan gi et bidrag til diakonien.

4.1 Hva er diakoni?

4.1.1 Grunnleggende aspekter ved diakonibegrepet

Ordet diakoni kommer fra gresk og kan oversettes med "tjeneste" og har en dyp forankring i det dobbelte kjærlighetsbudet som innebærer å elske Gud og vår neste.¹³⁸ Diakoni er handling overfor vår neste, som et uttrykk for Guds kjærlighet og nåde, og innebærer en dimensjon ved å være Jesu etterfølger som først og fremst er en livsstil. Diakonien dypeste forankring er hos Gud. Handlingene har sitt utgangspunkt og sin kilde i relasjonen til Gud, som først og fremst innebærer "å være" og dernest "å gjøre". Gjeringene er ingen forutsetning for troen, men kan sees på som en konsekvens av livet i Kristus, som noe som vokser frem i relasjonen. Diakonien har altså sitt utgangspunkt i kristentroen og i troens fellesskap, som er kirken. Kirken blir ofte beskrevet som Kristi kropp og diakonien som kirkens kroppsspråk og dette innebærer at diakoni kan sees på som en kroppsliggjøring av Guds kjærlighet til verden gjennom menneskers handlinger. Diakonien kan dermed anses som en side ved kirkens vesen.

¹³⁸ Nordstokke 2004:7-20, jf Erikstein og Solbu 2009:16-21

Kirkemøtet vedtok i 2004 en uttalelse om Den norske kirkes identitet og oppdrag, og kirken sier her om seg selv at den skal være "en bekjennende, misjonerende, tjenende og åpen folkekirke"¹³⁹.

Begrepet "tjenende" omfatter de diakonale sidene ved kirkens identitet og i dokumentet blir en "tjenende kirke" beskrevet på denne måten¹⁴⁰:

Den norske kirke er kalt av Gud til å stå på de svakes og utstøttes side, påpeke urett, lindre og overvinne nød. Den norske kirke skal være en tjenende kirke, et diakonalt fellesskap der mennesker gir omsorg og finner omsorg. Kirken utfordres og utfordrer til forvaltertjeneste i en verden der livsmiljø og ressurser er truet, til kamp for rettferdighet der kløften mellom rike og fattige øker, og til handling for fred der mennesker lever med urett og krig.

Diakonien arbeid omtales på det samme kirkemøtet, slik¹⁴¹:

Gjennom deres (diakonenes) arbeid i menighetene blir "evangeliet synliggjort", som ved synliggjøringen i ord og sakrament. Guds ord forvaltes både gjennom forkynnelse, undervisning, og gjennom det at vi synliggjør evangeliet for våre medmennesker gjennom levd liv.

Diakoni kan på denne måten forstås som forkynnelse av evangeliet gjennom konkrete handlinger, altså at troen gjøres virksom i handling. Diakonien blir dermed en integrert del av troen, noe som gjør at ord og handling ikke kan skilles fra hverandre. Evangeliet kan altså formidles på mange plan og på mange forskjellige måter, både med og uten ord, og diakonien har del i denne evangelieformidlingen. Diakonien er ikke kun en handling som en eventuell følge av evangeliet, men den har del i formidlingen av evangeliet som sådan. Dette kommer til uttrykk når diakoniplanen definerer diakoni som "evangeliet i handling"¹⁴². Bispemøtet kom i forkant av kirkemøtet i 2004 med en læremessig uttalelse om diakonitjenesten, hvor diakonien anerkjennes som forkynnelse av evangeliet. Her sies det blant annet at diakonien kan sees på som en kroppsliggjøring av evangeliet og er dermed et uttrykk for inkarnasjonen. Bispemøtet sier at "diakonal tjeneste kan sees på som en dimensjon ved Ordet" og at "en slik forståelse svarer til at Guds Ord – dypest sett – er den inkarnerte Kristus selv".¹⁴³

Diakoni er altså en grunnleggende dimensjon ved det å være kirke, og samtidig kan vi også omtale konkrete handlinger og aktiviteter som diakonale. Dette innebærer det aspektet at diakoni er noe

¹³⁹ Kirkerådet 2004a

¹⁴⁰ Kirkerådet 2004a:2, gjengitt i Dietrich 2011b:111. Det henvises her til KM-sak 11/04; *Den norske kirkes identitet og oppdrag*.

¹⁴¹ Kirkerådet 2004b:12, gjengitt i Dietrich 2009:49. Det henvises her til KM-sak 08/04; *Diakonal tjeneste i Den norske kirke*.

¹⁴² Jf kapittel 4.1.4, om Plan for diakoni i Den norske kirke

¹⁴³ BM 2004:5, gjengitt i Dietrich 2011b:112. Det henvises her til BM-sak 32/04; *Diakontjenesten*.

som alle kristne er kalt til gjennom dåpen, og samtidig at noen tiltak trenger å organiseres. Dette kalles for "det allmenne og spesielle diakonatet"¹⁴⁴.

4.1.2 Hva er økodiakoni?

Økodiakoni er et begrep som har blitt benyttet de senere årene, og innebærer en forståelse av diakoni i et helhetlig perspektiv, der relasjonen til Gud, oss selv, vår neste og skaperverket for øvrig blir ivarettatt.¹⁴⁵ Dette handler altså om en utvidet diakoniforståelse, som også omfatter ansvaret for våre medskapninger og økosystemer, hvor naturens egenverdi blir tatt på alvor. Estrid Hessellund i en artikkel i Grønn kirkebok at "en såret jord trenger diakoni"¹⁴⁶, og hun forankrer dette utsagnet i forståelsen om at hele jorden etter syndefallet har vært bundet og venter på å bli frigjort på den ytterste dag.¹⁴⁷ Videre tar hun utgangspunkt i teksten fra Matteus 25¹⁴⁸ og stiller spørsmålet om hvem som er vår neste: "Hvem er den marginaliserte, den sårede, den syke, den sultne, den tørste?"¹⁴⁹ Hun refererer her til gammel samisk tradisjon, som knytter denne teksten til skaperverket, og ansvaret for skaperverket blir da også en sentral del av diakonien. Sigurd Bergmann tegner på samme måte en forståelse av vår neste som både dyr, planter, landskap og økosystem, i tillegg til medmennesker, og han sier at "mine minste er alle medskapninger som ikke har noen røst".¹⁵⁰ Han omtaler naturen som "mine minste"¹⁵¹, hvor Guds ansikt åpenbarer seg og som vi er kalt til å vise kjærlighet overfor. Videre bruker han begrepet "miljødiakoni"¹⁵², som handler om å tjene Gud gjennom å tjene nesten, som også er miljøet.

Tore Johnsen er opptatt av en økologisk kirkeforståelse, hvor diakoni ikke bare innebærer kirkens medmenneskelige omsorg, men også kirkens tjeneste i møte med det brutte skaperverket.¹⁵³ Han bruker begrepet "en økologisk betinget antropologi"¹⁵⁴, som innebærer en forståelse av mennesket som en del av jorden, i motsetning til forståelsen av at mennesket står over jorden. Han peker på nødvendigheten av å gå fra et antroposentrisk til et mer økologisk paradigme innen teologien, hvor

¹⁴⁴ Dietrich 2011a:106-108

¹⁴⁵ Hessellund 2007:20-22, jf Fylling 2001:196-206 og Bergmann 2007:69-85. Fylling bruker her begrepet "grønn diakoni", mens Bergmann bruker begrepet "miljødiakoni".

¹⁴⁶ Hessellund 2007:20

¹⁴⁷ Her referer hun til Rom 8,20.

¹⁴⁸ Her referer hun til teksten i Matteus 25,35ff. Se note 74.

¹⁴⁹ Hessellund 2007:20

¹⁵⁰ Bergmann 2007:69-85, jf *kapittel 3.2.4*, om moderne økoteologisk spiritualitet.

¹⁵¹ Ibid:81

¹⁵² Ibid:80-82

¹⁵³ Johnsen 2007:213-225, jf *kapittel 3.2.4*, om økoteologisk spiritualitet.

¹⁵⁴ Ibid:224-225

økoperspektivet integreres som en viktig dimensjon ved kristen tro. Videre anser han den nye diakoniplanen som et tegn på en bevegelse i denne retningen i Den norske kirke.

Helhetstanken er altså viktig i økodiakonien, og det diakonale arbeidet innebærer et arbeid mot en helhet hvor vi lever i samfunn med Gud, hverandre og skaperverket. Finn Wagle er opptatt av nettopp dette, at alt liv er avhengig av de grunnleggende relasjonene i livet; relasjonen til Gud, oss selv, våre medmennesker og skaperverket, og at kirken må arbeide for gjenopprettelse av brutte relasjoner.¹⁵⁵ I dette arbeidet peker han på to viktige perspektiver; forsoning og forsakelse. "Vi er kalt til å være en forsoningsbevegelse i vår egen samtid", sier Wagle, og videre sier han at "Tar vi det bibelske materialet på alvor, må jo forsoningens frukt forstås som fred med Gud, med menneskene og med hele skaperverket".¹⁵⁶ Han peker på at dette må innebære at vi lytter til "ropeet fra en såret jord"¹⁵⁷ og videre at vi må arbeide for et naturvennlig liv, med respekt for naturens grenser.

Forsakelsen handler om, ifølge Wagle, å gi avkall på sitt eget for å tjene en større sak. Forsakelsen er en del av et liv i Kristi etterfølgelse¹⁵⁸, og handler om prioriteringer; å si nei til noe framfor noe annet. Wagle peker på at dette ikke handler om en fornektelse av livet, men derimot en "livskraft, som en nødvendig del av selve skapelsens puls: Uten forsakelse, intet liv"¹⁵⁹. Forsakelse handler dermed om å gi avkall, for livets egen skyld, og anses derfor som en kjærlighetserklæring til selve livet. Han peker på viktigheten av dette med hensyn til miljøkrise i vår tid, og løfter fram kirkens rolle som helt sentral når han sier at "Jeg er overbevist om at hvis ikke kirken makter å målbære forsakelse på livets side som det gode liv, så kan ikke kampen for vern om skaperverket vinnes".¹⁶⁰

4.1.3 Diakoni i kontekst- dokument fra Det lutherske verdensforbund

Dokumentet "Diakoni i kontekst: Forvandling, forsoning, myndiggjøring – Et bidrag fra Det lutherske verdensforbund til forståelsen av diakoni og diakonal praksis"¹⁶¹ danner en felles plattform for måten diakoni gjenspeiles på i lutherske kirkers identitet og praksis. Ifølge innledningen til Kjell Nordstokke, som er direktør for Det lutherske verdensforbunds avdeling for misjon og utvikling, er det ikke laget noen streng definisjon av diakoni i dokumentet, men det bygges på noen grunnleggende forutseninger; at "diakoni er et teologisk begrep som viser til kjernen i kirkens identitet og oppdrag",

¹⁵⁵ Wagle 2008; 2007:9-14; 2009:1-14, jf kapittel 3.2.5, om pilegrimsspiritualitet.

¹⁵⁶ Wagle 2009:8

¹⁵⁷ Ibid:1

¹⁵⁸ Han referer her til Fil 2,5 ff

¹⁵⁹ Wagle 2007:14

¹⁶⁰ Ibid:13-14

¹⁶¹ LVF 2010

og at "diakoni er et kall til handling som svar på menneskelig lidelse og urettferdighet, og omsorg for skaperverket".¹⁶² Dokumentet understreker at diakoni er en integrert del av å være kirke. Tidligere Generalsekretær i Det lutherske verdensforbund, Ishmael Noko, uttrykker dette i forordet når han sier at diakoni "utgjør selve DNA-et, altså selve kjernen i hva det vil si å være kirke, og i hver eneste menighets selvforståelse".¹⁶³ I dokumentet sies det videre at diakoni innebærer både kirkens identitet og konkrete diakonale handlinger: "Diakoni er relatert både til menighetens etos og til dens strukturer. Diakoni er med andre ord både et uttrykk for kirkens grunnleggende identitet – og for det som blir synlig i dens daglige liv, planer og prosjekter".¹⁶⁴

Diakonidokumentet peker på at nøkkelen til diakoniens identitet ligger i den dype, indre sammenhengen mellom den vertikale og den horisontale dimensjonen; at den har en forankring både i Guds nåde og i vår menneskelige virkelighet.¹⁶⁵ For å forstå diakoni trenger vi altså å lese både det Gud har åpenbart i Skriften og hva vi ser i vår menneskelige virkelighet, og å knytte dem sammen, og videre må den diakonale praksis orientere seg ut fra disse to perspektivene. De forteller oss både om vår identitet, konteksten vi lever i og hvordan vi utfordres til handling. Å ta utgangspunkt i konteksten, både globalt og lokalt, løftes fram som svært sentralt for diakonalt arbeid, for dermed å kunne prioritere og mobilisere til handling ut ifra hva som faktisk er behovet. Videre peker dokumentet på at diakoni er noe som alle troende er kalt til, samtidig som noe av dette arbeidet trenger å organiseres gjennom konkrete tiltak. Diakonien er også dypt forbundet med forkynnelsen og gudstjenestefeiringen i kirkens fellesskap.

Videre løfter "Diakoni i kontekst" fram tre begreper som sentrale begreper for diakonien, så vel som misjonen; forvandling, forsoning og myndiggjøring¹⁶⁶, som peker på retningen for diakonalt arbeid og hvilke verdier arbeidet skal styres av. *Forvandling* blir forstått både som en prosess og som en situasjon der alle relasjoner er gjenopprettet, menneskers verdighet respektert, og fred og rettferdighet garantert for alle. Dette omfatter mange ulike dimensjoner, både politisk, sosialt, kulturelt og åndelig. Dokumentet peker videre på at kirken har som oppgave å ta del i Guds *forsoningstjeneste*, som helbreder verden. Samfunnets behov, og dermed diakoniens kontekst, vil alltid variere, men forsoningstjenesten innebærer alltid et arbeid på minst tre plan; på personlig plan, på internasjonalt og nasjonalt plan, og på økologisk plan. Mange mennesker strever med livet og med relasjoner og vi trenger alle forsoning i våre daglige liv; i forholdet til Gud, oss selv og andre mennesker. Klimaendringer og trusler mot et sårbart økosystem er en relativt ny utfordring for

¹⁶² Nordstokke i LVF 2010:8

¹⁶³ Noko i LVF 2010:5

¹⁶⁴ LVF 2010:28

¹⁶⁵ Ibid: 12-38

¹⁶⁶ Ibid:43-47

verden, og tydeliggjør behovet for forsoning med selve skaperverket, og diakonidokumentet peker på at vi må arbeide for en bærekraftig utvikling og en annerledes måte å leve på. Begrepet *myndiggjøring* bygger på den bibelske skapelsesforståelsen, at alle mennesker er skapt i Guds bilde, med evner og anlegg, uavhengig av den sosiale situasjonen man befinner seg i, og at diakonien arbeider for at mennesker gjenvinner sin verdighet ved å ta kontroll i eget liv. Dokumentet peker på at det er en nær sammenheng mellom disse tre begrepene, og at alle har sitt utspring i Guds nådige omsorg for skaperverket og i Guds frelseshandling i Jesus Kristus.

4.1.4 Plan for diakoni i Den norske kirke

Plan for diakoni i Den norske kirke er en rammeplan som gir retning for den diakonale tenkning og utforming av diakonalt arbeid i kirken.¹⁶⁷ I løpet av de siste 20 årene har forståelsen av diakonibegrepet endret seg innenfor Den norske kirke. Mens den gamle planen fra 1988 har et antroposentrisk fokus med menneskets behov i sentrum, har den nye planen fra 2008 et utvidet perspektiv som også inkluderer skaperverket. Den nye planen definerer diakoni på denne måten: "Diakoni er kirkens omsorgstjeneste. Den er evangeliet i handling og uttrykkes gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet."¹⁶⁸ Planen sier videre at "diakonien er en tjeneste for medmennesker og skaperverket og en tjeneste for Gud"¹⁶⁹, og helhetstenkningen innen diakonien er her svært tydelig. Denne tenkningen begrunnes med at mennesket er skapt i Guds bilde til å være medmennesker, tjene hverandre og vise omsorg for hverandre. Vi er utlevert til hverandre og avhengige av hverandre, og samtidig er vi avhengige av alt som lever. Skaperverket er på sin side avhengig av at mennesket tar sitt forvalteransvar på alvor, og dette inkluderes nå som en integrert del av kirkens arbeid. Den nye diakoniplanen synliggjør i større grad enn den gamle kirkens sosialetiske og samfunnskritiske ansvar som en del av diakonien, og diakoner får dermed en utvidet funksjon som innebærer å være et bindeledd mellom menighet og samfunn. I tillegg er samarbeid et viktig begrep her, i likhet med dokumentet "Diakoni i kontekst"¹⁷⁰, og det anbefales økt samarbeid både innad i kirken, mellom ulike kirker og i forhold til organisasjoner, institusjoner og offentlige instanser.

Diakoniplanen peker på fire arbeidsområder hvor menighetene skal ha sin oppmerksomhet; nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet.

¹⁶⁷ Kirkerådet 2008, jf Framgarden et al 2011; Dietrich 2011a; Jordheim 2009

¹⁶⁸ Kirkerådet 2008:7

¹⁶⁹ Ibid:7

¹⁷⁰ LVF 2010:61-65; Kirkerådet 2008:26-27

Nestekjærlighet innebærer blant annet at mennesker blir sett, tatt imot og verdsatt, og diakoniplanen trekker spesielt fram begrepet gjensidighet; å kunne både gi og ta imot, noe som handler om å være et medmenneske. Spørsmålet om hvem som er vår neste i lokalmiljøet blir trukket fram som et viktig spørsmål, og videre løftes sjelesorg, forbønn og stillhetsarbeid fram som tjenester som mange har behov for i dag. Punktet om *inkluderende felleskap* bygger på forståelsen i kristen tro om at mennesket er skapt til fellesskap. En diakonal utfordring blir da, ifølge planen, å styrke bånd mellom mennesker og knytte bånd der forhold er gått i stykker, og målet er å inkludere alle, uansett alder og funksjonsnivå, noe som innebærer behov for spesiell tilrettelegging. Planen bruker begrepet "forsoningsarbeid"¹⁷¹, som innebærer forhold i enkeltmenneskers liv, mellom ulike grupper og land, og i forhold til skaperverket, og videre peker planen på at dette dypest sett handler om menneskets forsoning med Gud, en forsoning som Kristus har lagt til rette for. *Vern om skaperverket* omfatter, ifølge diakoniplanen, alt Gud har skapt; "jorden med planter, dyr og mennesker, havet og luften og hele det økologiske samspill".¹⁷² Naturen er altså ikke bare et redskap for menneskenes behov, men en del av Guds skaperverk som mennesket står i relasjon til og avhengighet av. Videre sier planen at kirken trenger å styrke forståelsen av mennesket som avhengig av alle dets relasjoner – til Gud, til medmennesket, til seg selv og til resten av skaperverket, og at et forsoningsarbeid i mange av disse relasjonene er nødvendig i dag. Naturen er en gave til menneskene som vi kan glede oss over og takke for, og samtidig peker diakoniplanen på et ansvar for å bevare helheten i skaperverket, og i tillegg en bevisstgjøring og endring i vårt forbruk og vår livsstil. *Kamp for rettferdighet* innebærer en kamp for rettferdig fordeling av verdens ressurser, og dette punktet henger nøye sammen med punktet om vern om skaperverket. Dette handler om engasjement for mennesker som får menneskeverdet krenket, ikke minst gjennom usunne samfunnsmessige strukturer.

4.2 Pilegrimsvandringens bidrag til diakonien

Mitt hovedspørsmål i denne avhandlingen er hvordan pilegrimsvandring kan gi et særegent bidrag til diakonien. Informantene peker på mange ulike aspekter ved pilegrimsvandring som kan være diakonale, både når det gjelder pilegrimstenkningen i seg selv og pilegrimsvandring som et konkret tiltak innen diakonien. Når jeg ser på begrunnelsene deres, finner jeg en dyp forankring i både teologien og i diakonien, og noen peker på at det på pilegrimsvandring gis rom for mye av det som

¹⁷¹ Kirkerådet 2008:13

¹⁷² Ibid:21

er diakoniens vesen og målsetting. Jeg er også interessert i å finne ut om pilegrimsvandring kan ivareta en helhetlig tenkning innen diakonien som inkluderer de fire arbeidsområdene i diakoniplanen. I det følgende vil jeg forsøke å gi noen antydninger av hva jeg har funnet.

Holistisk spiritualitet innebærer en helhetstenkning og en bevissthet om at alt henger sammen og er avhengig av hverandre, og en forståelse av at mennesket lever i relasjon både til Gud, til seg selv, til andre mennesker og til skaperverket. En slik spiritualitetsforståelse har jeg funnet hos noen av informantene mine, slik jeg tidligere har pekt på, og dette ligger altså til grunn for deres arbeid med pilegrimsvandring som diakonalt tiltak. Når det gjelder deres diakoniforståelse er særlig en av informantene opptatt av å ta utgangspunkt i samfunnskonteksten i vårt diakonale arbeid og å stille spørsmålet ”hva er nøden?”, og hun peker på at nøden blant annet handler om brudd i relasjoner på ulike plan. Dette kan vi se kommer til uttrykk hos enkeltmennesker, på samfunnsnivå og i miljøkrise. Videre er denne informanten opptatt av at diakoniens dypeste innhold og oppgave er å legge til rette for relasjon, som innebærer at noe kan heles. Hun peker på at diakoni er å legge til rette, slik at de splittede delene kan møtes og bli helet. Denne diakoniforståelsen sammenfaller med helhetstanken som jeg finner i økodiakonien og som også uttrykkes i diakonidokumentet til LVF og Plan for diakoni i Den norske kirke. Her blir diakonien forstått som et arbeid for å ivareta relasjonen til Gud, oss selv, vår neste og skaperverket, noe som handler om forsoningsarbeid på ulike plan. Wagle er svært opptatt av nettopp dette og omtaler kirken som en forsoningsbevegelse i vår samtid, noe som innebærer forsoning med Gud, med menneskene og med hele skaperverket. Videre poengteres det blant informantene at pilegrimsvandring egner seg svært godt inn i dette arbeidet; arbeidet for å gjenopprette relasjoner som er skadet. På samme måte peker Wagle på at pilegrimsvandring kan vise vei til alle disse grunnleggende relasjonene i livet.

4.2.1 Pilegrimsvandring som en veiviser i relasjonen til Gud

Teologisk forstått handler alt som er skadet og ødelagt i vårt samfunn dypest sett om brudd i relasjonen til Gud, som videre får ulike uttrykk og konsekvenser. Menneskets dypeste lengsler innebærer en lengsel etter forening med Gud som også vil innebære forening med alt som lever. En slik forståelse finner jeg også i materialet mitt. Det åndelige aspektet, som innebærer relasjonen til Gud, løftes av informantene fram som viktig for at man skal kunne kalle en vandring for en pilegrimsvandring. Søken etter noe som er større enn seg selv betegnes av en informant som pilegrimsvandringens dypeste vesen, og dette sammenfaller med det som ser ut til å være en viktig grunn til at folk går på pilegrimsvandring i dag; den åndelige lengselen. Den kristne pilegrimstanken

innebærer at pilegrimens søken etter helhet og sammenheng dypest sett handler om en vandring "hjem" til Gud, som også handler om en vandring "hjem" til det innerste i seg selv "hjem" til naturen. Moderne pilegrimer søker dypere verdier og røtter, mening og retning i livet, og man søker altså ut i naturen. Pilegrimen søker både det jordiske og det himmelske på en og samme tid; både det jordnære og enkle, og dypere mening og sammenheng. Et spørsmål er om man nettopp her i "det store rommet" finner noe av det man søker? Det kan se ut til at pilegrimsvandring er et uttrykk for den åndelige lengsel i vår tid. Kan pilegrimsvandring samtidig være et "svar" på den åndelige lengsel i vår tid? Betenkning fra kirkemøtet 1999 etterlyser en helhetlig spiritualitet for å kunne møte vår tids utfordringer. Kan pilegrimsvandring være en form for en helhetlig spiritualitet som vår tid etterlyser? I mitt materiale finner jeg en forståelse av at naturrelasjonen kan være en viktig del av gudsrelasjonen. Det pekes på at man kan se spor av Gud og Guds forkynnelse i naturen, og man kan få kroppsliggjorte erfaringer av Gud gjennom sanseopplevelser, slik keltisk spiritualitet og ørkenfedrenes spiritualitet fremhever. På denne måten kan naturen være et sted hvor mennesker kan finne "svar" på sine åndelige lengsler.

Videre løfter flere av informantene fram naturen som et stort åpent rom for troen og livet, og at troens rom like gjerne kan være naturen som et kirkebygg. Dette finner her en klar parallell i den keltiske spiritualiteten og ørkenfedrenes spiritualitet, som har en forståelse av at Gud kommuniserer med mennesket gjennom naturen. Det sies blant informantene at noen kan ha erfaringer med kirkerom som har opplevdes trange og naturen som kirkerom omtales som et åpent og stort kirkerom som det kan være godt å være i. Ut ifra dette vil jeg stille spørsmålene: Kan det tenkes at dette "kirkerommet" kan gi erfaringer av å romme hele livet, med alt det innebærer, også de vanskelige gudsbildene og de smertelige erfaringene? Kan dette "kirkerommet" gi et større rom for undringen og spørsmålene? Kan pilegrimsvandring være med på å "nå ut" og å "åpne opp kirken", slik en av informantene snakker om? Jeg mener at det å se på naturen som et kirkerom kan innebære en inkluderende kirkeforståelse og diakoniforståelse, ved at kirkerommet i ordets vide forstand åpnes opp, kanskje for flere mennesker og kanskje for større deler av livet og troen. Ett aspekt ved dette er at naturens "tale" gjennom årstider, døgnrytme, landskap og værforhold kan si noe om ulike sider ved troen og livet. Dette kan åpne opp for større erkjennelse i enkeltmenneskers liv og gi en tolkning av egen livsvandring. Videre peker noen av informantene på kroppsliggjøring av bønner når man vandrer. Dette innebærer, slik jeg ser det, et troens kroppsspråk som kan uttrykke noe som kanskje ikke ordene kan uttrykke.

4.2.2 Pilegrimsvandring som veiviser i relasjonen til seg selv

Stress, høyt effektivitetsnivå og ensomhet er noe som preger vårt vestlige samfunns utfordringer, og det kan se ut til at pilegrimsvandring kan ha noe å gi som moderne mennesker trenger. Informantene peker på tilstedeværelse som et viktig aspekt ved pilegrimsvandring. Det blir sagt at forenklingen når man er ute på vandring kan være en hjelp til å være tilstede her og nå, og at dette kan være helende i seg selv, i tillegg til at det hjelper oss til å lytte til vårt indre. Dette har, slik jeg ser det, sammenheng med pilegrimsvandringens fokus på langsomhet og det å være underveis. Man tar ett skritt om gangen, en dag om gangen. I denne sammenhengen trekkes stillheten fram som viktig; at stillheten kan hjelpe oss til å være mer oppmerksomme og tilstede. Diakoniplanen omtaler nettopp stillhet og langsomhet som økende behov i samfunnet, og Betenkning fra kirkemøtet 1999 sier at tilbaketrekning og stillhet er veier til å etablere kontakt med sitt eget liv; at vi kan bli kjent med kroppen vår, følelsene våre, vår bevissthet og underbevissthet.¹⁷³ Videre sier diakoniplanen at nettopp pilegrimsvandring kan være en måte å møte behovet for stillhet på.¹⁷⁴

Informantene peker på mange verdier ved det å gå på pilegrimsvandring som er i tråd med en diakonal tenkning, og videre at mye av dette også gjelder på "vanlige" turer. Det refereres til TV-programmet "Ingen Grenser", som omtales som en tur med "mange elementer av pilegrimsvandring". Mange av aspektene som informantene trekker fram som diakonale ved en pilegrimsvandring sammenfaller med hva forskning sier om friluftslivets helseeffekt. Forskning innen psykologi og naturopplevelse sier at naturkontakt er viktig for oss mennesker og bidrar sterkt til å fremme trivsel, livsglede og mentalt overskudd.¹⁷⁵ Videre sier ny forskning at fysisk aktivitet er den faktor som har størst effekt på vår totale helsetilstand, og kombinert med naturopplevelser blir den positive effekten enda bedre. Dette er hovedkonklusjonen i rapporten "Naturopplevelse, friluftsliv og vår psykiske helse", utgitt av Nordisk Ministerråd i 2009.¹⁷⁶ Her pekes det på at naturen møter oss med skjønnhet, ro og gode opplevelser, at den er kravløs og stimulerer legende prosesser og hvile, og at friluftsliv og naturopplevelser hjelper oss til å bygge både fysisk og psykisk helse.

Kroppens verdi løftes av informantene fram som viktig, og at man ved å vandre kan få mer kontakt med sin egen kropp. Å kjenne på kroppens primærbehov, bli kjent med egen sårbarhet og å lytte til hva kroppen tåler er sider ved dette som trekkes fram, og i tillegg det at bekymringer ofte forsvinner

¹⁷³ Kirkerådet 1999:21

¹⁷⁴ Kirkerådet 2008:18

¹⁷⁵ Hågvar og Støen 1996

¹⁷⁶ Miljøverndepartementet 2009. Rapporten er basert på oppdatert kunnskap fra Norge, Sverige og Danmark, supplert med utenlandske studier.

når man går. Kroppen kan på denne måten hjelpe oss til å være mer tilstede, også mentalt. Videre rettes det kritikk mot TV-programmet Ingen Grenser, når det gjelder det å respektere kroppens grenser, og at man på en pilegrimsvandring derimot kan legge til rette for eksempel gjennom bagasjetransport eller selv å bli kjørt et stykke, slik at man ikke trenger å presse seg utover egne grenser i så stor grad. Det pekes imidlertid på at en pilegrimsvandring heller ikke nødvendigvis er diakonal og at det kan være "mot sin hensikt", slik en av informantene sier. Dette kan innebære for eksempel det å presse seg for mye og for langt over sine egne grenser. Her kan det være en utfordring og en målsetting å finne en god balansegang, hvor gode grenser ivaretas og at det samtidig gis muligheter for og stimuleres til mestring og myndiggjøring.

Overfor mennesker i spesielt utsatte livssituasjoner finner jeg at pilegrimsvandring kan ha noe å gi. Informantene trekker spesielt fram mennesker i sorg og krise, psykisk syke og funksjonshemmede. I denne sammenhengen pekes det på at pilegrimsvandring kan gi rom for indre prosesser og lange tanker og at det kan skje mye indre helbredelse. Dette kan innebære at noe kan forsones og gjenopprettes i eget liv; noe som en av informantene kaller for en "rettferdighetskamp i enkeltmenneskers liv". Det trekkes fram historier om pilegrimsvandring som svært viktige i enkeltmenneskers liv, også når det gjelder mennesker innen psykiatrien. Videre peker informantene på at traumer og erfaringer sitter i kroppen, og at det å gå kan være helende. Dette sammenfaller, slik jeg ser det, med den kroppslige tilnærmingen til terapi som praktiseres innen blant annet psykomotorisk fysioterapi, der man er opptatt av mennesket som en helhet med kropp, sjel og ånd.¹⁷⁷ Sammenheng med fysisk aktivitet og psykisk helse er et område som det er forsket mye på, blant annet av psykiater Egil Martinsen.¹⁷⁸ Han viser i sitt forskningsarbeid hvordan fysisk aktivitet fremmer den mentale helsen, og hvordan fysisk aktivitet kan brukes som behandlingsmetode over for ulike psykiske lidelser. Videre har psykolog Einar Lunga skrevet en artikkel, "Den terapeutiske veien"¹⁷⁹, hvor han redegjør for de ulike gode virkningene en pilegrimsvandring kan ha. Her ser han særlig på pilegrimsvandringen til Santiago de Compostella og han konkluderer med å betrakte denne pilegrimsveien som "en potensiell helse og rehabiliteringskontekst som positivt kan påvirke ens person kroppslig, mentalt, åndelig og sosialt"¹⁸⁰. I tillegg til den kroppslige siden ved en pilegrimsvandring, pekes det blant informantene også på naturens helende virkning, ved at man får en nærhet til livskraftene når man er ute i naturen. Her vil jeg også trekke fram det estetiske aspektet ved naturen, som kan gi lindring og hvile når man er sliten, i sorg eller i andre vanskelige livssituasjoner.

¹⁷⁷ Bunkan 1997:16-19

¹⁷⁸ Martinsen 2004

¹⁷⁹ Lunga 2007

¹⁸⁰ Ibid

Den amerikanske sosialantropologen Nancy Frey har gjort en undersøkelse blant pilegrimer på veien til Santiago, og hun finner at mange mennesker drar på pilegrimsvandring i tilknytning til livsoverganger og livskriser.¹⁸¹ Pilegrimsvandring kan altså sees på som personlige overgangsritualer, slik Turner og Turner også viser i sin forskning.¹⁸² Overgangsritualer markerer overgangen fra en tilstand eller situasjon til en annen og Turner og Turner hevder at en pilegrimsvandring i denne sammenhengen kan gi erfaring av nye fellesskap og tilhørighet. Legen Willi Lambert omtaler pilegrimsvandring også som en overgangsrite i forbindelse med å slutte som yrkesaktiv¹⁸³, og etter mitt syn kan dette være en meningsfull handling i mange overgangsfaser i livet, enten det gjelder livskriser, flytting eller overgang til en ny livssituasjon.

4.2.3 Pilegrimsvandring som veiviser i relasjonen til hverandre

Informantene gir uttrykk for at en pilegrimsvandring i stor grad innebærer nestekjærlighet og fellesskap. Det sies at fellesskapsaspektet kommer helt naturlig på en pilegrimsvandring, noe som begrunnes med at man har felles opplevelser og at man naturligvis viser omsorg for hverandre og hjelper dem som trenger hjelp, fordi man ønsker at alle skal "henge med". Slik sett er man på en vandring avhengig av hverandre på en annen måte enn man ellers er, og man kan trenge hverandres hjelp for at alle skal klare å gjennomføre. Denne avhengigheten har, slik jeg ser det, sammenheng med sårbarheten som man har som pilegrim. Man har kun med seg enkelt utstyr, noe som gjør at man kan kjenne på egen sårbarhet i naturen, til forskjell fra i hverdagslivet hvor man er mer beskyttet. Kan dette lære oss noe grunnleggende om det å være menneske? Slik jeg ser det kan man på en tur få en erkjennelse av å være avhengig av andre mennesker; at det å være menneske også vil si å være avhengig og sårbar. Flere av informantene peker videre på utfordringen ved et fellesskap på en pilegrimsvandring, ved at man må ta hensyn til hverandre. Dette omtales som en god trening i medvandring. I tillegg til at pilegrimsvandring omtales som en god måte å bygge fellesskap på, er det stor enighet blant informantene om viktigheten av å bli møtt og tatt imot av gode mennesker underveis, i forbindelse med måltider og overnatting. Dette synliggjør det frivillige arbeidet i de lokale menighetene underveis som en svært viktig del av det diakonale aspektet ved en pilegrimsvandring.

¹⁸¹ Frey 1998

¹⁸² Turner og Turner 1978/1994

¹⁸³ Nilsen 2012

Er det da slik at pilegrimsvandring er et diakonalt tiltak som inkluderer alle? Et mål i diakonien er, ifølge diakoniplanen, at alle blir inkludert, uansett hvilket funksjonsnivå man har, og at det dermed kan være et behov for tilrettelegging. Dette er noe som flere av informantene er opptatt av, og det pekes på at pilegrimsvandring er en vandringsform som ikke bare er for de sprekeste. Videre finner jeg kreative idéer til hvordan man kan tilrettelegge for å inkludere flere, for eksempel ved bagasjetransport eller å tilrettelegge for rullestol. Dette er i tråd med forståelsen av at man på en pilegrimsvandring ikke trenger å gå veldig langt, men at det også kan være små turer i nærmiljøet. Jeg mener at dette er en spennende måte å tenke pilegrimsvandring på; å tilrettelegge for ulike grupper, selv om man ikke nødvendigvis kan gå på sine egne bein. Et viktig aspekt ved dette er, etter min mening, å gi god informasjon i forkant av en vandring når det gjelder blant annet avstand, terreng og opplegg. På denne måten kan man unngå ekskludering underveis på grunn av for liten tilrettelegging. Et annet aspekt ved dette er at tilrettelegging kan være ressurskrevende når det gjelder tid og krefter, og det er ikke sikkert at pilegrimsvandring er et konsept som skal tilrettelegges for alle. For noen kan dette være for krevende eller uhensiktsmessig, eller naturen kan oppleves skremmende og fremmed, og i noen sammenhenger kan andre måter å møtes på helt klart være bedre.

4.2.4 Pilegrimsvandring som veiviser i relasjonen til skaperverket

Når det gjelder relasjonen til naturen og punktet i diakoniplanen om vern om skaperverket finner jeg en klar og enstemmig forståelse blant informantene om at dette i stor grad kan bli ivaretatt ved en pilegrimsvandring. Det pekes på at relasjonen til naturen utvikles når man bruker den og at opplevelser i naturen gjør at man blir glad i den og dermed ønsker å ta vare på den. Dette handler altså om at det kan utvikles en nærhet og kjærlighetsrelasjon til naturen, som igjen kan skape et innenfrastyrt engasjement. I tillegg blir det sagt at slike vandringer kan gi en forståelse av at alt hører sammen og at vi er avhengige av naturen. Dette er og i tråd med hvordan pilegrimsspiritualiteten blir beskrevet, der handlingsaspektet og natur- og miljøengasjementet har sin plass, og hvor relasjonen til naturen er grunnlag for dette. Jeg anser dette som uttrykk for en økodiakonal tanke, hvor man er opptatt av at ansvaret for skaperverket må integreres som en naturlig del av diakonien. Også Bergmanns perspektiv på miljødiakoni, Kristiansens forståelse av relasjonsbygging til natur og Olsens

syn på relasjon til skaperverket som essensielt for et dypere miljøengasjement, er uttrykk for noe av det samme. Olsen snakker i denne sammenhengen om en ny form for naturspiritualitet.¹⁸⁴

Et aspekt ved den økoteologiske og økodiakonale tenkning er nødvendigheten av å endre menneskesynet fra å være individualsentrert til å være fellesskapssentrert, slik Johnsen og McFague peker på. Dette handler altså om menneskets forståelse av vår plass i den store sammenhengen; at vi er en del av helheten, som innebærer at vi er en del av naturen, og en av informantene peker på at man på en pilegrimsvandring kan få en større bevissthet rundt dette. Dette handler, slik jeg ser det, om ydmykhet overfor skaperverket, til forskjell fra en holdning som innebærer at mennesket står over naturen og kan dermed utnytte den. I denne sammenhengen omtales skaperverket av flere som "sårbart" og som vi må vise kjærlighet og omsorg overfor.¹⁸⁵ Helhetstanken i økoteologien er i stor grad sammenfallende med Arne Næss sin økosofi¹⁸⁶ og den dypøkologiske bevegelse¹⁸⁷, som løfter fram helheten i tilværelsen og mennesket som en integrert del av naturen.

Videre peker noen informanter på at en pilegrimsvandring kan være et uttrykk for oppbrudd fra dagens materielle livsstil og at vandringen kan gjøre noe med våre prioriteringer, også når det gjelder forbruk og livsstil. Det enkle livet på vandring kan være en hjelp til en grønnere livsstil. Her er vi inne på noe av det som Wagle er opptatt av når han snakker om forsakelse. Han knytter dette begrepet til prioriteringer og det å gi avkall på noe til fordel for noe annet, og han er svært tydelig på at dette er helt essensielt med tanke på miljøkrise i vår tid. Han løfter fram kirkens rolle som forbilde og foregangsfigur når det gjelder forsakelsens plass i kampen for vernet om skaperverket. Kirkens viktige rolle i klima- og miljøarbeidet er noe som også løftes fram av miljøorganisasjonen World Watch Institute, som årlig gir ut en rapport om verdens miljøtilstand. I 2003 hadde rapporten en artikkel som handlet om religionenes rolle i kampen for bærekraftig utvikling og vern om skaperverket, skrevet av forskningssjef ved instituttet, Gary Gardner. Han hevder at uten religionenes – og kristendommens – aktive deltakelse, kan ikke kampen for bærekraftig utvikling vinnes. Han ser for seg en forsterket allianse mellom religionene og miljøverngrupper i et felles engasjement for en bærekraftig framtid.¹⁸⁸

Forsakelse og arbeid for en grønnere livsstil henger også sammen med kampen for rettferdighet, noe en av informantene er inne på. Hun peker på at rettferdighet nettopp handler om å gi avkall og å dele. En kritikk ved pilegrimslivet som det enkle livet kan imidlertid være at friluftsliv ikke

¹⁸⁴ Olsen 2007:249

¹⁸⁵ Se *kapittel 4.1.2*, om økodiakoni.

¹⁸⁶ Næss 1976

¹⁸⁷ Næss 1991

¹⁸⁸ Wagle 2007:11-12

nødvendigvis trenger å være enkelt. Kommersielle krefter finnes også i friluftslivet, i høy grad, og et fokus på moderne og eksklusivt utstyr er, etter min mening, i liten grad i tråd med tanken om det enkle livet.

4.2.5 Videre utvikling og samarbeid

Jeg mener at mitt materiale synliggjør at pilegrimsvandring kan sees på som et tiltak og et uttrykk for en helhetlig tenkning innen diakonien. Bevisstheten rundt de fire arbeidsområdene i diakoniplanen er ikke nødvendigvis like sterkt til stede hele tiden, men jeg finner at pilegrimsvandring har potensiale til å ivareta de fire arbeidsområdene. Etter mitt syn må diakonien fortsette å videreutvikles, slik at helhetsperspektivet blir ivaretatt. Diakoni handler om kamp for livet i vår verden, som omfatter både skaperverket og mennesket. Nettopp dette var temaet på Korsvei sin sommerfestival i 2011: "Mer himmel, mer jord. Forent med Jesus Kristus i kampen for livet i vår verden".¹⁸⁹ Korsvei en bevegelse som, slik jeg ser det, har en helhetlig tankegang når det gjelder spiritualitet og diakoni. Bevegelsens har fire veivisere som angir retningen; søke Jesus Kristus, bygge fellesskap, fremme rettferdighet og leve enklere. Disse veiviserne henger sammen, og jeg finner at de ligner på de fire arbeidsområdene i diakoniplanen. Videre mener jeg at det er viktig å få bevisstheten rundt kroppen inn i diakonien, noe som innebærer en bevissthet om at vi er hele mennesker, med kropp, sjel og ånd, og her mener jeg at pilegrimsvandring kan gi et viktig bidrag.

Pilegrimsvandring kan være en vei blant mange når det gjelder diakonale tiltak. Mitt materiale synliggjør at det å lede pilegrimsvandring kan innebære utfordringer, blant annet ved at det er tidkrevende og at det er nødvendig med kompetanse innen friluftsliv og turledelse. Likevel finner jeg en sterk anmodning om en satsing innen pilegrimsvandring og diakoni, både ved å fortsette arbeidet som allerede er i gang og å videreutvikle dette feltet. I Uddu sin rapport fra 2008¹⁹⁰ anbefaler han å satse videre på pilegrimsvandring, og etter dette har det skjedd en stor utvikling med hjelp fra statlige midler. Eksempler på dette er oppbygging av flere pilegrimssentre og opprettelse av stillinger som pilegrimsprester. Et spørsmål som melder seg da er: hva med pilegrimsdiakoner, slik en av informantene etterlyser? Den diakonale fagkompetansen fremheves som viktig å få inn i pilegrimsfeltet, da dette kan gi nye muligheter og bedre kvalitet på pilegrimsarbeidet. Det bør være en bevissthet rundt den diakonale tenkningen på pilegrimsvandring, og her sitter diakoner med stor kompetanse.

¹⁸⁹ Informasjon om Korsveifestivalen 2011 finnes på www.korsvei.no

¹⁹⁰ Uddu 2008:152-178

Når det gjelder videreutvikling av pilegrimsarbeid i menigheter kan man tenke kreativt om pilegrimsvandring, for eksempel ved å gå på pilegrimsvandring i byen eller å legge til rette for ulike grupper, slik jeg tidligere har vært inne på. Jeg finner et stort potensiale for videreutvikling av pilegrimsarbeid med hensyn til ulike grupper, både ved å videreutvikle det som allerede finnes av arbeid og å "invitere" nye grupper på pilegrimsvandring. Informantene trekker fram sorgarbeid, blant annet sorggrupper og vandring for etterlatte etter selvmord, som et område hvor pilegrimsvandring kan gi et bidrag. I tillegg luftes muligheten for å ta med sjelesorgsamtalen ut, dersom dette er naturlig. Pilegrimsvandring i en ramme med åndelig veiledning trekkes også fram som en spennende tanke, og i denne sammenhengen blir vandring ved ulike årstider foreslått som en idé. Reidun Kyllingstad beskriver i Uddu sin rapport¹⁹¹ nettopp likhetstrekkene mellom pilegrimsvandring og åndelig veiledning, og her finnes det helt klart et potensiale for en kobling. Trosopplæring er et område hvor det allerede er gjort mye arbeid med pilegrimsvandring, og som kan videreutvikles. Videre kan man i en menighet gå på lokale dagsvandring, gjerne i tilknytning til friluftsgudstjenester eller andre arrangementer i menigheten, og pilegrimsmotivet kan også brukes på gudstjenester og temasamlinger. Pilegrimsvandring i en retreatkontekst er også noe som med fordel kan videreutvikles, både de lange vandringene over flere dager og korte dagsvandring i nærmiljøet. Kanskje også temaretreater med pilegrimsvandring som tema kan være en idé til utprøving. Jeg mener imidlertid at man ikke nødvendigvis må bruke pilegrimsbegrepet i de konkrete oppleggene, men at vandreturer i ulike varianter kan innebære mye av det samme, når det skjer ut ifra en kirkelig forankring. I denne sammenhengen vil jeg også si at det kan være en diakonal oppgave å oppmuntre og inspirere enkeltmennesker til å gå turer og bruke naturen og nærmiljøet, og å informere og henvise til opplegg som finnes.

Samarbeid er noe som løftes fram som viktig i diakonien. Diakoniplanen oppmuntrer til samarbeid og samhandling, både innad i kirken, mellom ulike kirker, og i forhold til organisasjoner, institusjoner og offentlige instanser.¹⁹² Videre har Diakonihjemmet Høgskole på oppdrag fra Kirkerådet utarbeidet rapporten "diakoni og samhandling".¹⁹³ Denne rapporten setter søkelys på mulighetene for samarbeid og at kirken har et samarbeidsansvar i sitt diakonale oppdrag. Noe pilegrimsarbeid blir gjort i samarbeid med andre instanser, og her mener jeg at det finnes et stort potensial for videreutvikling. Psykisk helsevern og skole, som jeg tidligere har omtalt, er eksempler på institusjoner som kirken kan samarbeide med. Jeg vil også nevne pilegrimsvandring for fengselsinnsatte, som er

¹⁹¹ Kyllingstad i Uddu 2008:43-45

¹⁹² Kirkerådet 2008:8; 13

¹⁹³ Jordheim og Korslien 2010

blitt gjennomført flere ganger og som Leif Gunnar Engedal har gjort en empirisk undersøkelse av.¹⁹⁴ Det kan, ut ifra undersøkelsen, se ut til at vandringene innebærer mange positive aspekter med hensyn til disse fangene, og dette er et felt som det kan satses videre på.

Videre mener jeg at samarbeid med lokale friluftsgupper -og organisasjoner kan være både naturlig, spennende og meningsfullt. Det kan være mye diakoni i friluftslivet, både med hensyn til enkeltmennesket, fellesskap og vern om skaperverket. Pilegrimsvandring, ut ifra et kirkelig ståsted, innebærer imidlertid noe mer; den åndelige dimensjonen. Den norske turistforening (DNT) er et eksempel på en aktuell samarbeidspartner. DNT har et arbeid som innebærer å tilrettelegge og inspirere til turer, med store deler av befolkningen som målgruppe; både barn, ungdom, voksne og seniorer, og det bygges opp et arbeid blant annet med tilrettelegging for funksjonshemmede eller utviklingshemmede og turer tilrettelagt for mennesker med psykiske lidelser.¹⁹⁵ Et samarbeid mellom kirken og DNT om pilegrimsvandring mener jeg kan være fordelaktig, med tanke på å dra nytte av både den diakonale kompetansen som diakoner har og friluftslivskompetansen som DNT har. En utfordring ved et slikt samarbeid kan imidlertid være det åndelige innholdet på vandringene, både når det gjelder mengde og form. Alle informantene peker her på viktigheten av pilegrimsvandringenes forankring i kirken og at diakoner kan være et "kirkelig anker". Innad i kirken kan det være en spennende tanke med et samarbeid mellom menigheter, retreatsteder og ulike kirkelige institusjoner.

4.3 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg forsøkt å belyse hvordan pilegrimsvandring kan forstås ut ifra et diakonalt perspektiv, og hvordan pilegrimsvandring kan gi et særegent bidrag til diakonien. Jeg har pekt på noen grunnleggende aspekter ved *diakonbegrepet*, hvor jeg særlig har trukket fram *økodiakonien*, som trekker inn skaperverket i den diakonale tenkningen. Jeg har også gjengitt to sentrale dokumenter som begge er uttrykk for en *helhetlig forståelse av diakoni*; "*Diakoni i kontekst*" fra LVF og "*Plan for diakoni i Den norske kirke*". Videre har jeg drøftet hvordan pilegrimsvandring kan gi et bidrag til diakonien, som er min hovedproblemstilling i denne avhandlingen. Jeg har forsøkt å peke på sider ved *pilegrimsvandringenes diakonale aspekter*, både når det gjelder *pilegrimstenkningen* i

¹⁹⁴ Engedal 2011. Undersøkelsen ble gjennomført i 2009.

¹⁹⁵ Drammen og Omlands Turistforening og Haugesund Turistforening har her et etablert arbeid, og det utvikles arbeid for ulike grupper også i andre lokalforeninger. Informasjon om dette arbeidet finnes på www.turistforeningen.no

seg selv og pilegrimsvandring som et *konkret tiltak* innen diakonien. Jeg har pekt på at diakonien innebærer et arbeid for å ivareta *relasjonen* til Gud, oss selv, hverandre og skaperverket, og at dette innebærer et *forsoningsarbeid* på ulike plan. Videre har jeg beskrevet og drøftet hvordan pilegrimsvandring kan ivareta denne *helhetstenkningen* innen diakonien ved å vise vei til alle disse grunnleggende relasjonene i livet, som også inkluderer alle de fire arbeidsområdene i diakoniplanen i en viss grad. Til slutt i dette kapitlet har jeg pekt på noen perspektiver når det gjelder *videre utvikling* av pilegrimsvandring i en diakonal kontekst, samt den diakonale tenkningen i pilegrimsarbeidet, og her finner jeg et stort potensial. Her er *samarbeid* et sentralt begrep.

5 SAMMENFATNING OG UTBLIKK

5.1 Oppsummering

I denne avhandlingen har jeg forsøkt å belyse noen sider ved feltet "pilegrimsvandring og diakoni".

Dette er et felt som det tidligere er gjort lite forskning på, og jeg har her forsøkt å gjøre et arbeid som kan gi et bidrag til praksisfeltet. I *kapittel 1* har jeg skrevet om bakgrunnen for mitt arbeid med denne avhandlingen. Hovedproblemstillingen min er: *Hvordan kan pilegrimsvandring er gi et særegent bidrag til diakonien?* Videre er en av delproblemstillingene: *Hva er pilegrimsvandring?* Jeg har sett både på pilegrimsvandring som fenomen og pilegrimsvandring som et diakonalt tiltak. En pilegrimsvandring handler om å bryte opp fra det kjente og trygge og begir seg ut på vandring, mot et mål. Den kristne pilegrimstanken innebærer at det søkende mennesket er på vandring for å søke helhet, identitet og sammenheng, og dypest sett handler dette om en vandring "hjem" til Gud, som også handler om en vandring "hjem" till seg selv, hverandre og skaperverket. Motivene for at folk går på pilegrimsvandring er imidlertid ulike, men en form for indre vandring er alltid til stede.

Pilegrimsbegrepet kan også brukes om en livsholdning, en trosvandring, eller om livet selv. De siste tiårene har det vært en ny renessanse for pilegrimsvandringer, og det er en økende interesse for pilegrimstanken, også i Norge. Dette omtales som en grasrotbevegelse, som har vokst fram nedenfra. Fra sentralt hold er det er satset sterkt på pilegrimsfeltet, blant annet ved oppbygging av pilegrimssentre og opprettelse av stillinger som pilegrimsprester. Flere diakoner jobber med pilegrimsvandringer, i tilknytning til blant annet menigheter og retreatsteder, og noen av disse har jeg ønsket å oppsøke i mitt prosjekt. For å belyse problemstillingene i dette prosjektet har jeg hatt en hermeneutisk tilnærming til temaet. Jeg har arbeidet i spenningsfeltet mellom praksisen og teorien, hvor jeg har beskrevet og fortolket fenomener, men også ønsket å føre noe tilbake til praksisfeltet.

Kapittel 2 er en presentasjon og analyse av materialet som jeg bruker i denne avhandlingen. Jeg har brukt semistrukturert intervju som hovedmetode for å få svar på problemstillingene i oppgaven.

Premissene for utvalg av informanter var at de skulle være diakoner som har erfaring med pilegrimsarbeid i en diakonal kontekst, og jeg ønsket at både menighetsarbeid og retreatarbeid skulle være representert, samt begge kjønn. Utvalget av informanter består av fire diakoner; Virve Tynnemark, Reidun Kyllingstad, Lisbeth Håheim og Eilev Erikstein. De to førstnevnte har tilknytning til retreatsteder, mens de to sistnevnte har tilknytning til menighet, og min vurdering er at jeg har hatt gode informanter som har gitt meg godt materiale med mange ulike perspektiver på feltet. Som supplerende materiale har jeg brukt egne erfaringer fra å ha vært turleder på en pilegrimsvandring

fra Tomasgården retreatsenter til Oslo denne våren. Denne erfaringen har gitt meg et innenfraperspektiv til temaet i denne avhandlingen, som jeg mener er en styrke i arbeidet. I tillegg har jeg fått bruke rapporten ”Kroppen som vandrer og ber. Diakonalt blikk på pilegrimsvandring og bønnestasjoner”, skrevet av Rune Hvidsten. Hvidsten er menighetsdiakon i Molde og har jobbet mye med pilegrimsvandring, og denne rapporten har gitt meg et godt supplerende materiale. En utfordring i arbeidet med temaet i oppgaven har vært å innta det kritiske blikket, fordi jeg selv har et stort engasjement for feltet. Dette engasjementet anser jeg som en styrke, men det kan også ha vært en svakhet med tanke på innta et forskningsblikk med en nødvendig avstand. Dette dilemmaet er noe som jeg er klar over.

En av delproblemstillingene som jeg stiller er: *I hvilken forstand tenker diakoner at pilegrimsvandring kan være et diakonalt tiltak og hva er i så fall begrunnelsene for dette?* Materialet mitt belyser denne problemstillingen. Jeg har presentert materialet tematisk, og jeg har forsøkt å la informantenes stemmer komme til uttrykk. Først har jeg presentert informantenes perspektiver på pilegrimsvandring som begrep, og deretter deres spiritualitetsforståelse som ligger til grunn for diakonalt arbeid med pilegrimsvandring. Deretter har jeg presentert deres begrunnelser for pilegrimsvandring som diakonalt tiltak, og dette omhandler både dypereliggende begrunnelser, konkrete diakonale aspekter, diakoniplanens arbeidsområder og den åndelige dimensjonen ved pilegrimsarbeidet. Til slutt har jeg presentert informantenes erfaringer når det gjelder utfordringer ved pilegrimsvandring som diakonalt tiltak, samt deres perspektiver på videre utvikling av pilegrimstanken i diakonien.

I *kapittel 3* har jeg sett på ulike aspekter ved pilegrimsvandring og holistisk spiritualitet. Dette kapitlet belyser delproblemstillingen; *Hvordan kan pilegrimsvandring sees i lys av holistisk spiritualitet?* Holistisk spiritualitet innebærer en helhetstenkning som innebærer at alt henger sammen i ubrytelige relasjoner; relasjoner mellom Gud, menneske og skaperverk. Videre anses enkeltmennesket som en helhet med kropp, sjel og ånd, og spiritualitetsforståelsen knyttes til alle sider ved livet. Jeg har beskrevet ulike varianter av holistisk spiritualitet; ørkenfedrenes spiritualitet, keltisk spiritualitet og moderne økoteologisk spiritualitet, som alle har en tydelig helhetstenkning. Videre har jeg omtalt pilegrimsspiritualiteten som er beskrevet i de senere årene, og drøftet hvordan pilegrimsvandring kan forstås i lys av holistisk spiritualitet. Jeg har pekt på viktigheten av en helhetlig spiritualitetsforståelse som er knyttet til hele vår virkelighet, samt kroppen som en integrert del av spiritualiteten. Jeg har funnet at pilegrimsvandring kan sees på som et konkret uttrykk for en helhetlig spiritualitet i vår tid. I pilegrimstenkningen er man opptatt av å involvere hele mennesket og alle de grunnleggende relasjonene i livet. En oppfatning av Guds tilstedeværelse i naturen samt kroppsliggjorte erfaringer av Gud er her viktige perspektiver.

I *kapitlet 4* har jeg forsøkt å belyse hvordan pilegrimsvandring kan gi et særegent bidrag til diakonien, som er hovedproblemstillingen i denne avhandlingen. Dette kapitlet belyser også delproblemstillingen; *Kan pilegrimsvandring være en diakonal praksis som ivaretar en helhetlig diakoniforståelse og som følger opp arbeidsområdene i diakoniplanen?* Jeg finner at det kan være mye diakoni i pilegrimsvandring og jeg har forsøkt å peke på sider ved pilegrimsvandringenes diakonale aspekter, både når det gjelder pilegrimstenkningen i seg selv og pilegrimsvandring som et konkret tiltak innen diakonien. Jeg forstår diakonien som et arbeid for å ivareta relasjonen til Gud, oss selv, hverandre og skaperverket, og dette innebærer et forsoningsarbeid på ulike plan. Videre har jeg beskrevet og drøftet hvordan pilegrimsvandring kan ivareta denne helhetstenkningen innen diakonien ved å vise vei til alle disse grunnleggende relasjonene i livet. På denne måten kan pilegrimsvandring være med på å følge opp alle de fire arbeidsområdene i diakoniplanen i en viss grad. Jeg har funnet et stort potensial for videreutvikling av pilegrimsvandring i en diakonal kontekst, samt diakonitenkningen i pilegrimsarbeidet, og her er samarbeid et viktig begrep.

5.2 Utblikk

Helende vandring? Pilegrimsvandring kan være med på at noe heles hos enkeltmennesker, på et indre og et ytre plan. Relasjonen til Gud, til hverandre og til skaperverket kan heles og jeg vil påstå at den splittede spiritualiteten, som har skarpe skiller mellom det åndelige og det materielle, også kan bli helet. Jeg mener at vi trenger mer holistisk spiritualitet i kirken. Det er livsviktig for både enkeltmennesker og fellesskap med en helhetlig spiritualitet som er knyttet til livserfaring, der det gis rom for hele livet og der vi ser etter Gud også i det hverdagslige og fysiske. En slik spiritualitet ser jeg på som bærende og livskraftig. Naturen kan lære oss noe om både oss selv og om Gud, og pilegrimsvandring kan være en form for en helhetlig spiritualitet for vår tid.

Jeg mener at helhetstenkningen i spiritualitetsforståelsen og diakoniforståelsen er viktig med hensyn til klimakrisa i vår tid. Kirken må bidra på alle mulige måter i denne kampen; kampen for livet i vår verden, og i dette arbeidet mener jeg at relasjonsbygging til natur er helt sentralt. Derfor må vi ut; i skogen og til fjells, langs pilegrimsleder eller i lokalmiljøet. Videre mener jeg at kirken og diakonien kan vinne på å praktisere nye måter å være sammen på og at "det store kirkerommet" utendørs gir store muligheter for utvikling. Folk er positive til pilegrimsbegrepet i vår tid og dette bør kirken handle på. Ved at kirken og diakonien beveger seg ut kan vi på denne måten invitere folk inn i kirkens fellesskap. Samtidig kan uterommet gi muligheter for åndelig fordypning på en unik måte. Videre

mener jeg at kroppen i større grad må integreres i spiritualitetsforståelsen og diakonien, ved en større bevissthet på fysisk aktivitet og bruk av sansene. Altså mener jeg at vi må få med kroppen inn i kirken, samtidig som vi må ta med kirken ut i naturen.

Jeg har i denne avhandlingen forsøkt å peke på noen perspektiver innen feltet ”pilegrimsvandring og diakoni”, ut ifra hva jeg har funnet gjennom mitt forskningsprosjekt. Dette er et felt hvor det helt klart kan være både spennende og nyttig med mer forskning. Et aspekt å se på er i hvilken grad pilegrimer ute i felten opplever vandringene som diakonale, og hvordan man kan videreutvikle diakonale aspekter ved vandringene. Videre kan man se på diakoners erfaringer med hensyn til pilegrimsvandring som tiltak, for eksempel når det gjelder hvordan man konkret kan tilrettelegge for ulike grupper. Pilegrimsvandringer rettet mot mennesker i sorg, pilegrimsvandringer i en kontekst av åndelig veiledning og samarbeidsprosjekter innen pilegrimsarbeid er aspekter som det kan være interessant å se nærmere på. Et annet interessant tema å utforske er hvorvidt pilegrimsvandring kan bidra til en diakonal livsholdning.

LITTERATUR

Aalen Leenderts, Torborg (2007): *Når glassflaten brister. Om brytningen mellom troen og livet*. Verbum Forlag

Bakken, Arne (1997a): "Pilegrimens vei og mål". I: *Pilegrimshåndboka/ Arbeidsgruppa pilegrimsvandring i vår tid* (red.). Verbum Forlag

Bakken, Arne (2007): "Om pilegrimstanken i Den norske kirke". I: *Vandringen og målet 1997-2007. 10 år med pilegrimsleden. Pilegrimen på vei inn i et nytt århundre*. Tilgjengelig fra: <http://www.pilegrim.info/artikkel.aspx?id=1793805> (lest: 10.02.2012)

Berg Eriksen, Trond (1997): "Mennesket som vandrer". I: *Pilegrimshåndboka/ Arbeidsgruppa pilegrimsvandring i vår tid* (red.). Verbum Forlag

Bergmann, Sigurd (2007): "Andens ekologi – i teologisk och estetisk belysning". I: *Økoteologi. Kontekstuelle perspektiver på miljø og teologi/ Mæland, Bård og Tom Sverre Tomren* (red). Trondheim: Tapir akademiske forlag, s. 67-85

Bibelen (2011), Bibelselskapet

Bradley, Ian (2010): *Pilegrimsvandring. En historisk og kulturell reise*.
Org: Pilgrimage. A spiritual and cultural journey. Lion Hudson plc, Oxford, England, 2009. Norsk utgave: Verbum Forlag

Browning, Don S. (1996): *A Fundamental Practical Theology. Descriptive and Strategic Proposals*. Minneapolis: Fortress Press

Bryman, Alan (2012): *Social Research Methods*. 4th edition. Oxford: Oxford University Press.

Bunkan, Berit Heir (1997): *Kropp, respirasjon og kroppsbilde. Ressursorientert kroppsundersøkelse og behandling*. Oslo: Universitetsforlaget

Det lutherske verdensforbund (2010): *Diakoni i kontekst. Forvandling, forsoning, myndiggjøring. Et bidrag fra Det lutherske verdensforbund til forståelsen av diakoni og diakonal praksis*. Genève: Det lutherske verdensforbund

Dietrich, Stephanie (2009): "Diakontjenesten i Den norske kirke i et økumenisk perspektiv" I: *Diakoni : en kritisk lesebok*/ Kai Ingolf Johannessen et al. (red.). Trondheim: Tapir akademisk forlag, s. 45-68

Dietrich, Stephanie (2011a): "Systematisk-teologisk grunnlag for diakonitjenesten" I: *Kall og profesjon*/ Dietrich, Stephanie et al (red.). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, s. 97-110

Dietrich, Stephanie (2011b): "Forståelsen av diakonitjenesten i Den norske kirke" I: *Kall og profesjon*/ Dietrich, Stephanie et al (red.). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, s. 111-125

Edman, Stefan (1997): "Vandringer i undring". I: *Pilegrimshåndboka/ Arbeidsgruppa pilegrimsvandring i vår tid* (red.). Verbum Forlag

Engedal, Leif Gunnar (2011): "Fra fengselscelle til pilegrimsvei. En empirisk undersøkelse av innsattes pilegrimserfaringer". I: *Halvårsskrift for Praktisk Teologi*, nr. 2, s. 59-73

Erikstein, Eilev og Ivar Solbu (red.) (2009): *Med andre ord – en inspirasjonsbok i diakoni*. IKO-forlaget AS

Framgarden, Grete et al. (2011): *Bli kjent med Diakoni i kontekst. Studieplan*. Oslo: Diakonhjemmet Høgskole

Frey, Nancy (1998): *Pilgrim Stories: on and off the road to Santiago*. Berkeley: University of California Press

Fylling, Astrid (2001): "Grønn diakoni" I: *Grønn postill: Økoteologi og kirkehverdag*/ Schorre, Hans-Jürgen og Tom Sverre Tomren (red.) Oslo: Verbum, s.196-206

Grundetjern, Kristina Røynås (2010): *Veien og målet. En empirisk analyse av en pilegrimsvandring i dagens Norge*. Kristiansand: Fakultet for humaniora og pedagogikk, Universitetet i Agder (masteroppgave)

Hessellund, Estrid (2007): "Økodiakoni – diakoni for en såret jord" i: *Grønn kirkebok : skaperverk og miljø, forbruk og rettferd i menigheten*/ Eide, Sindre, Lars Ove Kvalbein og Estrid Hessellund, (red). Oslo: IKO-forlaget, s. 20-23

Hughes, Gerhard W. (2003): *Gud i alt*. Verbum Forlag

Hvidsten, Rune (2011): *Kroppen som vandrer og ber – diakonalt blikk på pilegrimsvandringar og bønnestasjoner*. Ikke publisert.

Hågvar, Sigmund og Hans A. Støen (1996): *Grønn velferd. Vårt behov for naturkontakt*. Oslo: Kommuneforlaget

Johnsen, Tore (2007): "Teologi fra Livets Sirkel: Økoteologiske refleksjoner med utgangspunkt i samisk joikepoesi og indiansk filosofi". I: *Økoteologi. Kontekstuelle perspektiver på miljø og teologi*/ Mæland, Bård og Tom Sverre Tomren (red). Trondheim: Tapir akademiske forlag, s.211-227

Johannessen, Asbjørn et al (2010): *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag AS

Johansen, Jørgen (2005): *Gyldendals bog om pilgrimme og pilgrimsrejser*. København: Nordisk forlag A/S, 2005

Jordheim, Kari (2009): "Plan for diakoni i Den norske kirke - en presentasjon". I: *Diakoni : en kritisk lesebok*/ Kai Ingolf Johannessen et al. (red). Trondheim: Tapir akademisk forlag, s.13-27

Jordheim, Kari og Kari Karsrud Korslien (2010): *Diakoni og samhandling. Diakonifaglige innspill til Samhandlingsreformen*. Rapport 2010/4. Oslo: Diakonhjemmet Høgskole

Kirkerådet (2008): *Plan for diakoni i Den norske kirke*. Oslo: Den norske kirke

Knox-Seith, Elizabeth (2008): "Pilegrimsspiritualiteten og den moderne søgen". I: *Over Alt. Tidsskrift for kristen spiritualitet og åndelig veiledning*. Peterstiftelsen, 20. årgang, s. 26-37

Kristiansen, Roald (2001): "Økoteologi og stedtilhørighet. Et toposfikt blikk på stedets hellighet". I: *Grønn postill: Økoteologi og kirkehverdag*/ Schorre, Hans-Jürgen og Tom Sverre Tomren (red.) Oslo: Verbum, s.92-121

Kristiansen, Roald (2007): *Økoteologi anno 2007*. I: *Økoteologi. Kontekstuelle perspektiver på miljø og teologi* / Mæland, Bård og Tom Sverre Tomren (red). Trondheim: Tapir akademiske forlag, s. 11-27

Kvale, Steinar (1998): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Kvale, Steinar og Svend Brinkmann (2010): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Lambert, Willi (1999): *Å be i livets pulsslag: Søken etter Gud med Ignatius av Loyola*. Oslo. St. Olav Forlag

Laugerud, Tore (1999): *Kirken i møte med den åndelige lengsel i vår tid: Betenkning til Kirkemøtet*. Oslo: Kirkerådet/Den norske kirke

Lindström, Hans-Erik (2007): *Pilegrimsliv – en håndbok for vandrere*. Verbum

Lunga, Einar (2007): *Den terapeutiske veien*. Artikkelen er en forkortet utgave av et foredrag på Olsokseminaret 2007. Tilgjengelig fra: <http://www.pilegrim.no/news.php?id=1150662410> (lest 15.03.2012)

Martinsen, Egil W. (2004): *Kropp og sinn. Fysisk aktivitet og psykisk helse*. Bergen: Fagbokforlaget

McFague, Sallie (2010): *Klimateologi. Gud, verden og den globale oppvarming*. Frederiksberg: Forlaget ANIS

Mikaelsson, Lisbeth (2010): *Pilegrim i akademien*. Foredrag ved Pilegrimskonferansen 27.-28. juli 2010 i Trondheim. Tilgjengelig fra: <http://www.pilgrim.info/artikkel.aspx?id=4257162> (lest 08.02.2012)

Miljøverndepartementet (2009): *Naturopplevelse, friluftsliv og vår psykiske helse. Rapport fra det nordiske miljøprosjektet "Friluftsliv og psykisk helse"*. Tilgjengelig fra: <http://www.norden.org/no/publikasjoner/publikasjoner/2009-545/> (lest 20.07.2012)

Mæland, Bård og Tom Sverre Tomren (2007): *Økoteologi. Kontekstuelle perspektiver på miljø og teologi*. Trondheim: Tapir akademiske forlag

Nilsen, Willie Jarl (2012): "Jeg er ikke lege lenger – hva er jeg da?" I: *Tidsskrift for Den norske legeforening*. Årg. 132/06, s. 691-694

Nissen, Johannes (2008): *Diakoni og menneskesyn*. Frederiksberg: Aros Forlag

Nome, Thore (1999): "Pilegrimsteologi – en teologi for Den norske kirke?". I: *Kilden og veiene. En praktisk pilegrimsteologi*/ Hardeberg, Brita og Øystein Bjørdal (red.). Trondheim: Liturgisk skriftserie nr. 6, Liturgisk senter og Tapir forlag, s.114-141

Nordstokke, Kjell (2004): *Det dyrebare mennesket. Diakonens grunnlag og praksis*. Verbum forlag.

Næss, Arne (1976): *Økologi, samfunn og livsstil*. Oslo: Universitetsforlaget

Næss, Arne (1991): "Den dypøkologiske bevegelse: aktivisme ut fra ut fra helhetssyn". I: *Den uoverstigelige grense. Tanke og handling i miljøkampen*/ Gjerdåker, Svein, Lars Gule og Bernt Hagtvat (red.). Oslo/Bergen: Chr. Michelsens Institutt/J.W. Cappelens Forlag

Olsen, Harald (1999): *Ilden fra vest. Tekster fra keltisk fromhetstradisjon*. Verbum

Olsen, Harald (2001): *Stedet og vandringen – elementer i en spiritualitet for et nytt århundre*. Tilgjengelig fra: <http://pilegrim.no/news.php?id=1178310551> (lest 28.06.2012)

Olsen, Harald (2005): "I skinnbåt på åpent hav". I: *Over Alt. Tidsskrift for kristen spiritualitet og åndelig veiledning*. Peterstiftelsen, nr.3, s. 14-19

Olsen, Harald (2006a): *Spiritualitet - en ny dimensjon i religionsforskningen*. Skriftserien nr.127. Kristiansand: Høgskolen i Agder

Olsen, Harald (2006b): "Askese og naturforståelse. Villmarkserfaringer og natursyn hos ørkenfedrene". I: *Tidsskrift for religion og kultur*, nr. 2-3, s.15-28

Olsen, Harald (2007): "Økospiritualitet – for det hele mennesket". I: *Økoteologi. Kontekstuelle perspektiver på miljø og teologi*/ Mæland, Bård og Tom Sverre Tomren (red). Trondheim: Tapir akademiske forlag, s.251-263

Olsen, Harald (2008): *Ørkenvind*. Oslo: Verbum

Olsen, Harald (2009): "Vandringens mening – veien eller målet?". Tilgjengelig fra: <http://www.pilgrim.info/artikkel.aspx?id=3088545> (lest 25.06.2012)

Olsen, Harald (2010): "Pilegrimsmål og kulturell identitetsfaktor. Bakgrunn og problemstilling for et forskningsprosjekt". I: *Kulturkyrkja og pilegrimskyrkja*, KIFO-notat 3/2010

Repstad, Pål (2007): *Mellom nærhet og distanse. Kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget

Scorgie, Glen G. (2011): *Dictionary of Christian Spirituality*. Michigan: Zondervan

Sheldrake, Philip (1996): *Living Between Words. Place and Journey in Celtic Spirituality*. Cambridge/Boston: Cowley Publications

Sheldrake, Philip (2005): *The New SCM Dictionary of Christian Spirituality*. London: Scm press

Smørås, Monica (2010): *Moderne pilegrimssatsning i Røldal*. Bergen: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Bergen (masteroppgave i religion og regionalisering)

Thagaard, Tove (2006): *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget

Turner, Victor og Edith Turner (1978/1994): *Image and Pilgrimage in Christian Culture*. New York: Columbia University Press

Uddu, Per Kvista (2008): *På livets vei. Pilegrimsmotivet – et nasjonalt utviklingsprosjekt*. En utredning for Kirke- og kulturdepartementet. Tilgjengelig fra: http://www.regjeringen.no/upload/KKD/Kirke/Pilegrim/Pilegrimsrapport_Uddu_11feb2009.pdf (lest 20.03.2012)

Viland, Wenche Stavseth (2001): *Pilegrimsvandring i møte med den åndelige lengsel i vår tid : et studium av den norske situasjonen*. Stavanger: Misjonshøyskolen i Stavanger (Spesialoppgave i misjonsteologi)

Wagle, Finn (2007): "Kirkens ansvar for vern om skaperverket" i: *Grønn kirkebok : skaperverk og miljø, forbruk og rettferd i menigheten*/ Eide, Sindre, Lars Ove Kvalbein og Estrid Hesselund, (red). Oslo: IKO-forlaget

Wagle, Finn (2008): *Hva er Olavsarven? Hva har den betydd?* Foredrag ved pilegrimskonferanse i Erkebispegården 09.05.2008. Tilgjengelig fra: <http://pilegrim.info/artikkel.aspx?id=2547639> (lest 10.02.2012)

Wagle, Finn (2009): *Jordbarn – hvor er du?* Foredrag ved Retreatbevegelsens inspirasjonshelg på Lia gård 09-11.01.2009. Tilgjengelig fra: <http://www.councilforecophiosophy.com/wips/2117054965/> (lest 25.07.2012)

Wikström, Owe (1995): *Mørket som blender*. Oslo: Luther Forlag

VEDLEGG: INTERVJUGUIDE

Konkret erfaring med pilegrimsvandring

- I hvilken sammenheng har du ledet pilegrimsvandringer?
- Hvem har deltatt på disse vandringene? Beskrivelse av gruppe.

Definisjon av begrepet pilegrimsvandring

- Hva innebærer pilegrimsvandring, slik du ser det?
- Hva skiller pilegrimsvandring fra andre typer turer?

Spiritualitet/teologi som grunnlag for arbeid med pilegrimsvandring

- Hva slags spiritualitet/teologi bygger du på i arbeidet med pilegrimsvandringer?
- Er skaperverket/naturen en del av denne teologien?
- Er kroppen en del av denne teologien?
- Hvor tenker du at man søker Gud?
- Kommer denne teologien til uttrykk i ditt arbeid med pilegrimsvandring?
I så fall hvordan?
- Hvor viktig er den åndelige dimensjonen på en pilegrimsvandring? Hvorfor/hvorfor ikke?

Begrunnelse for pilegrimsvandring som diakonalt tiltak

- Hvorfor driver du med pilegrimsvandring?
- Hva er målsettingen på pilegrimsvandringene? Verdi i seg selv eller for å oppnå noe annet?
- Ser du noen sammenheng mellom diakoni og pilegrimsvandring? I så fall hva ved en pilegrimsvandring mener du kan være diakonal?
- Kan pilegrimsvandring følge opp de fire arbeidsområdene i diakoniplanen? I så fall hvordan?
- Kan pilegrimsvandring være et uttrykk for evangeliet i handling? I så fall hvordan?

Utfordringer med pilegrimsvandring som diakonalt tiltak

- Ser du noen spesielle utfordringer ved å arrangere pilegrimsvandring som et diakonalt tiltak? Praktisk eller annet?
- Har du noen tanker om hvordan man kan møte disse utfordringene?

Videre utvikling innen diakonien

- Hvordan ser du på det å bruke pilegrimsvandring som et tiltak innen diakonien?
- Har du konkrete tanker og idéer til hvordan dette kan gjøres?